

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE

BEYOĞLU

I. CİLT

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BEYOĞLU

ISBN 975-97484-2-8

1. Baskı: İstanbul - 2004

Her hakkı mahfuzdur. Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı'nın izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi vb. yollarla kopya edilip yayınlanamaz.

Yayın Komisyonu

M. Sinan GENİM
Yücel DAĞLI
Ebru KARAKAYA
Müslüm İSTEKLİ
Dila ÇAKIL

Düzeltili

Ruşen DENİZ
Bilgin AYDIN

Dizin

Yücel DAĞLI

Grafik Hazırlık

Paralel Reklam
0212 213 53 75

Renk Ayrımı

Ekol Grafik

Baskı

Fesan Ofset

Cilt

Derya Mücellit

Kapak Fotoğrafı

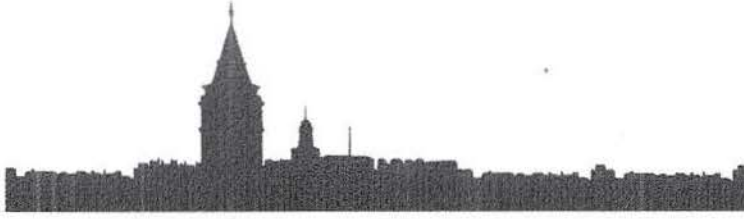
Gülmez Biraderler - 1890
(Bahattin Öztuncay Arşivi)

Kitabımıza görsel malzeme konusunda destek sağlayan; Gökhan Akçura, Erdal Aksoy, Ersin Alok, Mehmet Bayramoğlu, Beyoğlu Belediyesi Basın Bürosu, M. Sinan Genim, Ara Güler, Süleyman Faruk Göncüoğlu, İSAM, Zafer Karaca, Enis Karakaya, Halil Onur, Ender Özcan, Bahattin Öztuncay'a teşekkürlerimizi sunarız.

Yazışma Adresleri

TÜRKİYE ANIT ÇEVRE TURİZM DEĞERLERİNİ
KORUMA VAKFI
İstiklal Caddesi Odakule İşhanı No: 284 - 286 Kat:3
34430 Beyoğlu - İstanbul
Tel : (0212) 252 98 02 - 03 Fax : (0212) 251 48 96
e-mail: tac@tacvakfi.org.tr tacvakfi@tacvakfi.org.tr
www.tacvakfi.org.tr

BEYOĞLU BELEDİYESİ
Meşrutiyet Caddesi No: 285
34430 Beyoğlu - İstanbul
Tel : (0212) 252 77 55
Fax : (0212) 252 11 00
www.beyoglu-bld.gov.tr

Lygos Byzantion Konstantinopolis İstanbul

[Beyoğlu'nun Yerleşim Tarihi]

M.Sinan GENİM*

■ Erken Dönem

İstanbul'un yerleşim tarihinin ne kadar eskiye gittiği konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Kesin olarak bildiğimiz M.Ö. VII. yüzyılda (660), Megaralı kolonistlerden çok önce, İstanbul yarımadasının çeşitli devirlerde iskan edilmiş olduğudur.

İstanbul çevresindeki ilk yerleşim izlerine bugün Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde bulunan Yarımburgaz (Küçükçekmece) Mağarası'nda rastlanır. Ülkemizin bilinen en eski yerleşmesi olan bu buluntuların günümüzden 400.000 yıl önceye kadar uzandığı tespit edilmiştir.¹ Bazı değerlendirmelere göre ise bu yerleşmenin başlangıcı Orta Pleistosen'e, yaklaşık 600.000 yıl önceye kadar uzanmaktadır.² Tarih öncesi'nin çeşitli zamanlarında İstanbul ve çevresinde çeşitli insan topluluklarının yaşadığı bir gerçektir. Günümüze yaklaştıkça iskan izlerinin yoğunluğu ve yerleşim alanı sayısı artmaktadır; ancak, İstanbul'un bin yıllardır yoğun bir şekilde iskan edilmesi, bu erken yerleşim alanlarının tahribine yol açmıştır. Ayrıca İstanbul'un Byzantion öncesi erken devir tabakalarını inceleyen sistematik kazı çalışmalarının olmaması da bu konudaki bilgilerimizi kısıtlamaktadır.

1942 yılında A. M. Schneider tarafından Sultanahmed Meydanı'nda St. Euphemia Martyriyon'u ile Hipod-

rom arasında yapılan bir kazıda çok sert, yeşil gri benekli bir taş topuz parçası,³ 1944 yılında Ayairini'nin güney tarafında ve 1945 yılında Ayasofya ve Ayairini'nin içinde Muzaffer Ramazanoğlu tarafından yapılan kazılarda ana kayanın hemen üstünde bulunan çeşitli erken dönem tabakaları ve bir duvar parçasının izleri,⁴ 1954 yılında Çarşıkapı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa türbesi önünde yapılan kazıda ortaya çıkan M.Ö. III. binin sonu veya II. binin başlarına yani Geç Tunç Çağı'na ait Kıbrıs tesirinde yapılmış bir testi parçası⁵ gibi buluntular ve kazı neticeleri İstanbul'un özellikle Sultanahmed bölgesinin M.Ö. II. bin ve onu takip eden yüzyıllar boyunca sürekli olarak iskan edildiğini göstermektedir. Bu verilere göre İstanbul'un ilk sakinleri Orta Yunanistan'dan gelen Megaralılar veya bir başka topluluk olmadığı gibi, M.Ö. 1200'lerde Anadolu'ya göç eden Frigler veya başka Trak kabileleri de değildir. İstanbul'un ilk sakinlerinin tarih öncesi devirlerde Anadolu'nun kuzeybatı bölgesine has bir kültürü temsil eden insanlar olduğu artık kabul edilmelidir.

Sarayburnu çevresi de M.Ö. VII. yüzyıldan çok önce-leri iskan edilmiş olup, 1871'de demiryolu'nun inşası sırasında burada büyük taşlar ile yapılmış sur kalıntılarına rastlanmıştır. Yaşlı Plinius tarafından Lygos (Lykos) adı ile anılan bu şehre ait iskan izlerini şehrin en az tahrip edilmiş olan bu bölgesinde ciddi bir

* Dr. Mimar, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi / Taç Vahfi

1 TAY 2000 : 17

2 Esin 1992 : 68

3 Erzen 1954 : 134 vd.

4 ay. es. : 135

5 Fıratlı 1958 : 29

■ İstanbul Çevresindeki Erken Dönem Yerleşmeler

6 Decei 1968² : 1145, Kuban 1996 : 15, Eyice 1958 : 130, Genim 1980 : 7 vd., Tezcan 1989 Duyuran 1953 : 5

7 Umar 1993 : 527

8 Lykos adı ism olarak da kullanılmaktadır. Arganoutlar efsanesinde adı geçen Maryandyenler'in kralının adı Lykos'tur. Kral Lykos, Arganoutları Pontos Euxinusos yani Karadeniz'e çıkışlarındaki ilk durak olan Maryandyenler'in ülkesinde karşılar. Bkz. Erbat 1972 : 65 ve 251 Lykos aynı zamanda Hellence Hayat/Sakız Ağacı'na verilen isimdir. İlk çağda Tanrıça Hera'ya adanan bu ağacın kutsal bir görev yapmakta olduğuna inanılmaktadır. Bkz. Baytop 1997² : 124

9 Eyice 1954 : 130

10 Bittel 1969 : 1-19, Atik 2003 : 91

11 Herodot 2002 : IV. 87 ve 144 ; V. 26

12 Eyice 1968² : 1214/144

13 Umar 1993 : 754

14 Gyllius 2000 : 83 ay. bkz.

Dionysios 1958

15 İbn Batuta 1983 : 246, Ertiyya

2003 : 371, ay. bkz. E.

Oberhammer / Pauly Wissowa

"Constantinopolis"

Realenzyklopedia des

Altentumwissenschaften

16 Ertiyya 2003 : 374

şekilde aramak gerekir.⁶ Lygos/Lykos; Luwi dilinde Lu - Luw sözcüğünden türetilmiş olup "ışık - parlak" anlamına gelmektedir. Latince, Lux - Işık sözcüğünün de bu isimden türediği söylenmektedir.⁷ Gerek güneşin doğuşunun, gerekse mehtabın en güzel görüldüğü yer olan Sarayburnu çevresinin bu isim ile anıldığı düşünülebilir. Bu arada, Bayrampaşa Deresi'nin ilk çağda, Hellenleşme döneminde Lykos adı ile anıldığını da bilmekteyiz.⁸

Suriçi'nde rastladığımız buluntuların yanı sıra Keras (Haliç)'in sonunda, Kydares (Alibey) Deresi ile Barbyzes (Kağıthane) Deresi arasındaki Semestra (Silivri Tepe)'da da bazı erken dönem iskan izleri bulunmuştur.⁹ Kalkolitik döneme ait yerleşme izlerine Anadolu yakasında Kurbaglıdere'nin uzantısında (Fikirtepe), Pendik, Tuzla, Kalamış Yat Limanı gibi değişik noktalarda da rastlanmıştır.¹⁰

Tatlı su kaynaklarının yakınında, vadi içlerine doğru uzanan düzlük alanlarda çeşitli devirlerde iskan izleri olması gerekir. Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi bu alanlar bin yıllar boyu yoğun şekilde iskan edildiklerinden dereler yok olmuş, kıyı çizgisi değişmiş ve günümüzde geçmiş dönemlere ait izlere rastlamak zorlaşmıştır. Vadi içlerine doğru uzanan Kasımpaşa Deresi, Tophane Deresi, Beşiktaş İhlamur Dere gibi akarsuların başlangıç noktalarında da benzeri yerleşme alanlarının bulunabileceği düşünülebilir.

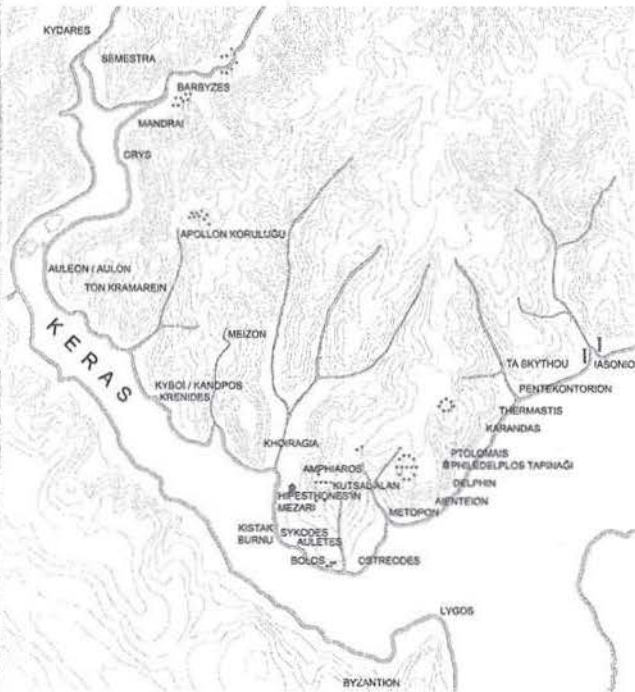
İstanbul için bilinen ilk yazılı kaynak olan M.Ö. V. yüzyıla ait Herodot tarihinde, Byzantion ismi üç ayrı

verde geçmekte, buna karşın çevrede Khalke-don'dan başka bir yerleşme yerinden söz edilmemektedir.¹¹ Şehrin hemen karşısında, Haliç'in başlangıcında yer alan bir yerleşmeden ilk olarak Strabon bahsetmektedir; Sykai.¹² Sykai ismi Hellen dilinde "İncirler" anlamına gelmektedir.¹³ Galata semtindeki bu erken iskanın varlığını Bizantion'lu Dionysios da belirtmektedir. " Hipposthenes'ten sonra, incir ağaçlarının çokluğu ve güzelliği nedeniyle Sykodes (Sykides:İncirlik) adı verilen yer gelir. Bazı kişiler daha ileri giderek ilk incir ağacının orada yetiştiğini söylerler".¹⁴ Dionysios'un gözlemlerini inanılır kılmak için, tarihsel gerçekleri mitolojiyle harmanlamış olduğu görülmektedir. Yazanın bu tutumu nedeniyle verdiği bilgileri çok dikkatle değerlendirmek gerekir.

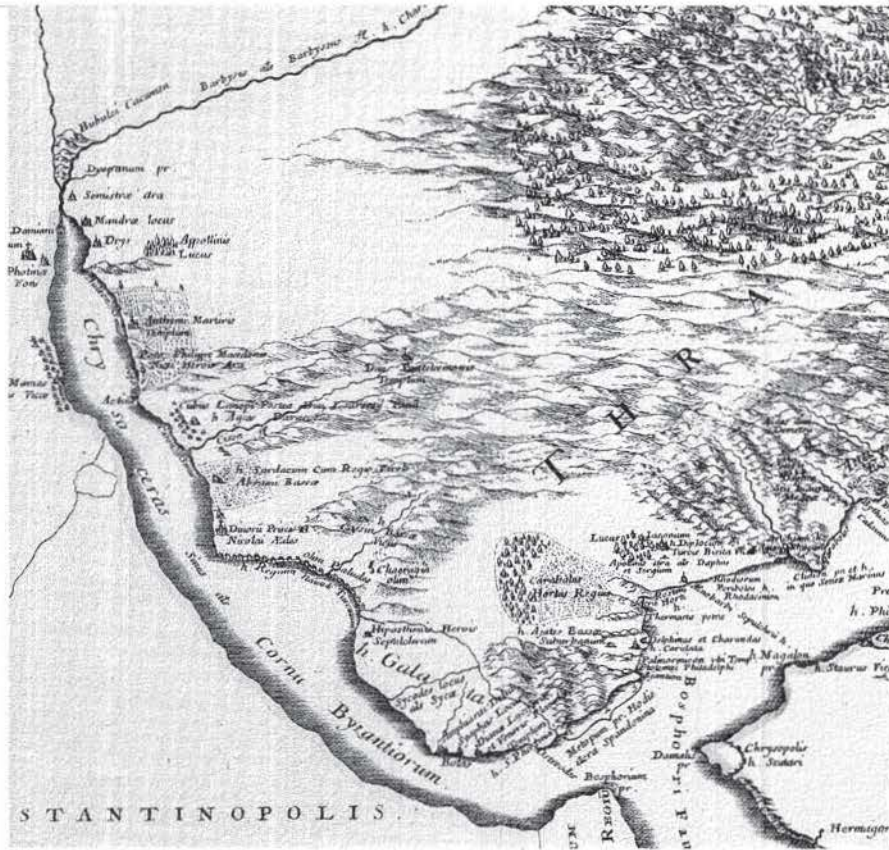
Petrus Gyllius'un Byzantion'lu Dionysios'a atfen bilgi verdiği Keras'ın (Haliç) kuzey kıyısı, Barbyzes (Kağıthane) deresinin Keras'a ulaştığı noktadan başlamaktadır. Antik dönemde bu bölge Mandrai ve Drys isimleri ile anılmaktadır. Drys'den içlere doğru kutsal bir Apollon Koruluğu bulunmaktadır. Anlaşılan sonraları Kağıthane Mesiresi olarak kullanılan bölgenin geçmiş bu kutsal koruluğa kadar uzanmaktadır. Daha sonra Keras'ın girişine doğru, günümüz Söğütçe Mahallesi'nin bulunduğu bölge ise Auleon ya da Aulon adı ile anılmakta olan bir vadi ve koydan oluşmaktadır. Auleon'dan hemen sonra Büyük İskender'in yaptırdığı söylenen köprüünün kalıntıları görülmektedir.¹⁵ Söğütçe'den sonra gelen Halıcıoğlu ve Kara Piri Paşa Mahalleleri'nin bulunduğu bölge İlk çağda Ton Kromarein adı ile anılmaktadır. Ton Kromarein, Keramika sözcüğünden türemiştir, çünkü bu bölgede erken dönemlerden itibaren tuğla ve kiremit yapılmaktadır. Eremya Çelebi, "burada denizin içinden çıkan siyah renkli çamur, yoğurulup, pişirildiğinde kırmızı renkli olmaktadır" demektedir.¹⁶ Sykai'ye doğru yer alan bir diğer semt ise Kyboi/Kanopos veya Krenides adı ile anılmakta olan günümüz Hasköy'üdür. Dionysios burada Pers tarihine ait belirlen izler olduğunu ileri sürerse de bu konuda başka bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Bölgede vadi içinden gelen bir dere vardır. Cison (Meizon) adı ile bilinen bu dere aynı zamanda buradaki kaya da adını vermektedir. "Kyboi Kanopos'tan sonra" der Dionysios "kazıkları su altında saklı bir bent gelir; bent, ba-

lıkları tutmaya uygun bir dalyanın bulunduğu yerde, ortası çukur taşlarla, girişlere doğru ilerleyenlere karşı körfezi kapatır ve gece karanlığında yanılan balıklar onlara doğru kayıp gider. Bentten sonra Khoiragia adlı yer gelir, adını burada olup bitenlerden almıştır." Khoiragia yani Kasımpaşa, dağlardan inen yaban domuzlarının avlandığı, Notos (Lodos)'a açık ve ormanlarla kaplı bir alandır.

Burada Keras körfezinin girintisi son bulmaktadır. Artık Marmara'yı uzaktan gören Kistak Burnu (Azapkapı) başlamaktadır. Tam burunda Megaralı kahraman Hipposthenes'in mezarı vardır.¹⁷ Bu burun ile Sykai yerleşmesi başlar ve Dionysius'un gözlemlerini aktardığı dönemde henüz bir sur ile çevrili değildir. Hipposthenes'in mezarının ilerisinde Oikles'in oğlu Amphiaraios'un anısına ve onuruna yapılan Amphiaraios kutsal alanı gelmektedir. Mezar ile kutsal alan arasında ise Sykodes denilen bölge yer almaktadır. Kutsal alandan sonra Bizantion'un koloni kurucularından biri olan ve Auletes (kaval çalan) de denilen Syamphas'a adanan yer gelir. Buradan sonra Bolos vardır.¹⁸ İçinde Artemis Phosphoros ve Aphrodite Praeia tapınakları yer almaktadır. Anlaşıldığı kadarı ile Sykai'nin ilk çekirdeği bu bolosdur. Bolos'u takiben muhtemelen günümüzde Karaköy olarak anılan

■ Byzantion'lu Dionysius'un tarifine göre Keras (Haliç) Yerleşmeleri

■ Gulierno Sanson tarafından çizilen "Anaplus Bosphori Thracii" (M.Sinan Genim Arşivi)

Ostreodes (İstiridy) adını alan bölge gelmektedir ki, burada deniz dibi istiridyeler ile kaplıdır. Ostreodes'i Metopon izlemektedir. Metopon XVI. yüzyılda yerli Rumların Spandonina Akra dedikleri bir burunda yer almaktadır. Gyllius'un yaptığı tarife göre Metopon'un Tophane ve gerisinde yer alan Boğazkesen vadisi olması gerekmektedir. Bunu takiben gelen Salıpazarı civarı Aias Telamonios'a atfen Aianteion adı ile anılmakta ve Fındıklı'ya doğru olan yamaçta Ptolemaios Philedelphos Tapınağı bulunmaktadır. Fındıklı ve Kabataş ise Delphin ve Karandas adları ile anılmaktadır. Daha sonraları doldurulan Dolmabahçe Vadisi'ne doğru yer alan kayalık burun (muhtemelen Dolmabahçe Cami'nin yer aldığı alan) Thermastis adını taşımaktadır. Güney rüzgarlarına (lodos) açık kıynın adı Pentekontorikon'dur. Buraya bitişik bölge İskit'in Yeri anlamına Ta Skythou adı ile anılır. Daha ötede bir Apollon Sunağı'nın bulunduğu yerleşme ise günümüz Beşiktaş'ıdır.¹⁹ (Iasonion) Petrus Gyllius'un, Byzantion'lu Dionysius'un açıklamalarına dayanarak kaleme aldığı bu bilgiler, Gulierno Sanson tarafından hazırlanan "Anaplus Bosphori Thracii" isimli ve 1666 tarihli bir harita ile kısmen görselleştirilmiştir.

M.S. II. yüzyılın sonu ile üçüncü yüzyılın başlarındaki Haliç sahillerini anlatan Dionysius bize bazı ipuçları vermektedir. Şehrin Beyoğlu bölgesinde bir anıt

17 1968 yılında Şişhane'de V. yüzyıla ait büyük bir sarnıç bulunmuştur. Bunun üzerinde önceleri önemli bir yapı bulunduğu kabul edilebilir. Bkz. Eyice 1969a : 116

18 Bolos Hellence balıkçı ağı, balıkların toplandığı ağı içi olarak açıklanır. Ancak Karabolos (bkz. Gyllius 2000: 91) adının bize yaptığı çağrışım Karabalı Babçesi'ni batırılmaktadır. Metinde "bolos" sözcüğü etrafı duvar veya çitle çevrili bahçe/alan anlamına kullanılmış olmalıdır. Örneğin Antik Dönemde, Peribolos : Çevre Duvarı anlamındadır. bkz. Akurgal 1988 : 570
19 Gyllius 2000 : 77-91

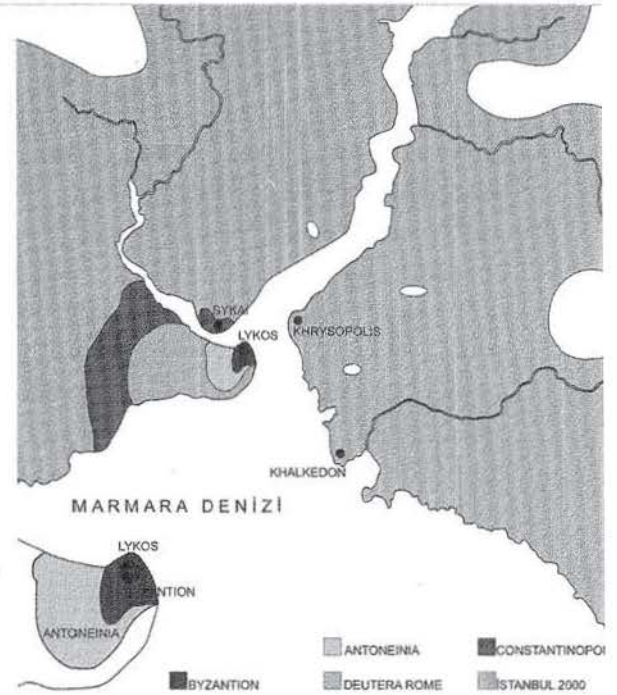
■ Lygos'tan İstanbul'a (2000)
şehrin gelişimi

mezar, üç tapınak ve iki kutsal alanın/koruluğunun yanısıra, Bolos adı ile anılan çevresi korunaklı bir de yerleşme mevcuttur. Bu yapıların geçmişinin hangi tarihlere kadar uzandığını söylemek zordur. Kıyı çizgisinin yüzyıllar boyu doldurularak genişletildiği bölgede bugün yoğun yerleşim nedeniyle herhangi bir araştırma yapmak da oldukça zordur. Anlaşılan İstanbul'un erken dönem yerleşmeleri hakkında bilgi sahibi olmak giderek güçleşmekte, hatta imkansız hale gelmektedir.

■ Roma Dönemi

M.S. 196'da Roma İmparatoru Septimus Severus (193-211) şehri zapteder. Artık İstanbul için yeni bir dönem başlamaktadır. Doğu gelenekleri içinde gelişen şehir, batıdan gelen bu ikinci fetih dalgası ile bağımsız kent statüsünü kaybederek Roma İmparatorluğu'na dahil olacaktır. Septimus Severus, Byzantion'un surlarını yıkarak, şehri genişletir. Günümüz Ahırkapı, Cağaloğlu, Eminönü çizgisinde yeni bir sur ve surların hemen dışında da daha sonra Sultanahmed Meydanı adını alacak olan alanda bir hipodrom yaptırır. Bu arada şehrin adını da değiştirir. Artık, Byzantion yerine, oğlu Aurelius Antoninus Caracalla'nın isteği üzerine kısa bir dönem "Antoneinia - Augusta Antonina" adı kullanılacaktır.²⁰

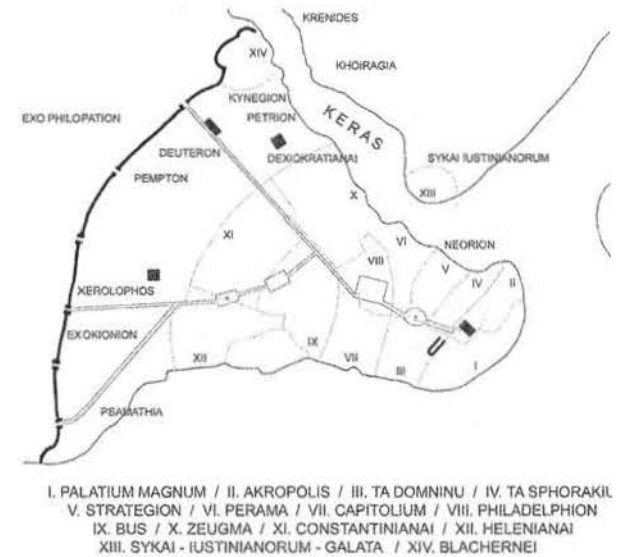
Bu yeni durumun Sykai'ye nasıl yansıdığı konusunda hiç bir bilginiz yoktur. Acaba Byzantion gibi Sykai'de de yeni surlar, binalar yapılmış mıdır, bilmiyoruz. M.S. III. yüzyılda İmparator Gallienus (252-268) ve daha sonra Maximinus (312-313) Byzantion'u ziyaret ederlerse de bu geziler hakkında çok az bilgi vardır. Nihayet İmparator Constantinos M.S. 325'ten itibaren şehre yeni binalar yapımına başlar. 26 Kasım 328'de kara surlarının daha batıya alınması için yapımına başlanan yeni surların temeli atılır. Yapım işlerinin büyük oranda bitirilmesi üzerine 11 Mayıs 330 günü şehirde kutlamalar yapılır ve bir emirname ile şehrin adı Deutera Rome (İkinci Roma) olarak yeniden değiştirilir.²¹ Artık Byzantion adı tarihe karışmıştır. Bundan böyle Roma İmparatorluğu'nun 1123 yıl başkentliğini yapacak olan bu şehrin adı Constantinopolis'tir. Constantinos'un şehri başkent yapması ile birlikte kente gelen Romalı soyluların malikânelelerini inşa edebilmeleri için imparatorluk hazinesinden

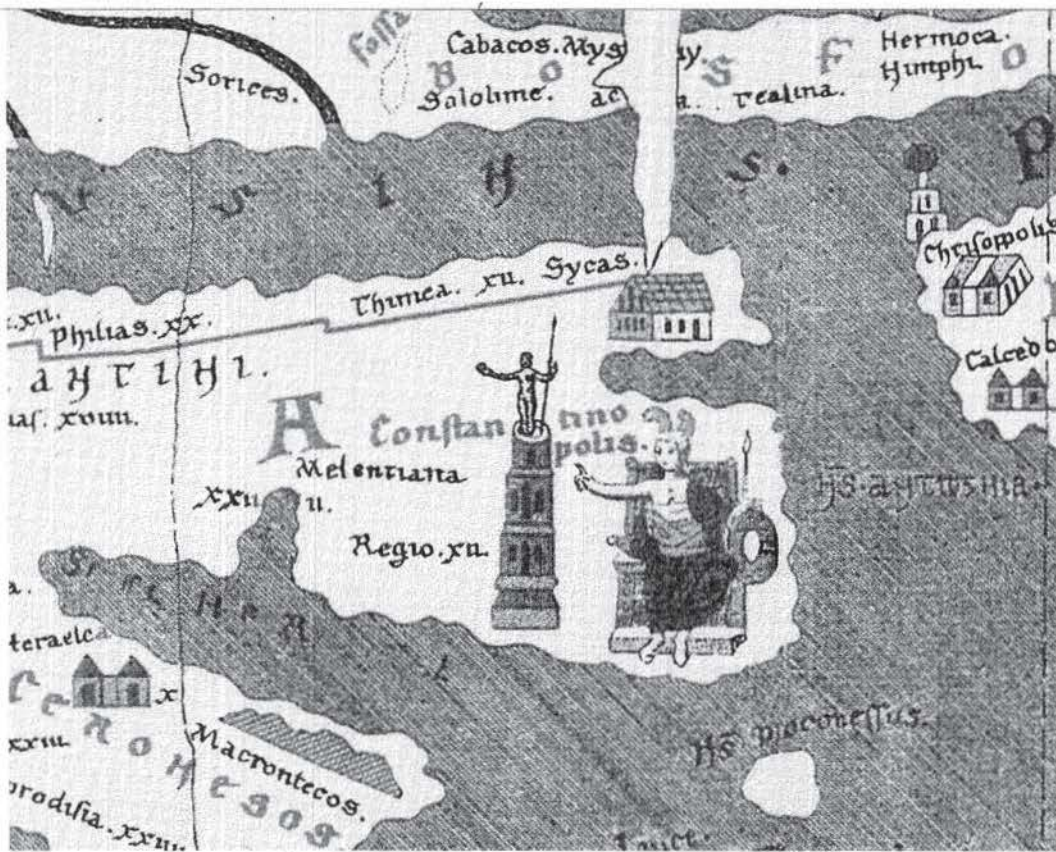

yardımda bulunulduğunu biliyoruz. II. Constantios döneminde nüfusun istenilen düzeye gelmesinden sonra bu yardımlara son verilir.²² Bu dönemde Boğaziçi'nin çeşitli noktalarına Roma soyluları için malikâne yapıldığı bilinmektedir.²³ Büyük bir inşaat faaliyetinin sürdüğü bu yıllar içinde elbetteki Sykai'de de önemli yenilenmeler yapılmış olmalıdır. Ancak bu döneme ait bir bilgi günümüze ulaşmaz. Bugünkü İstanbul surlarının yapımı II. Theodosius döneminde tamamlanır (410-442). Artık şehir 1950'lere kadar geniş bağ ve bahçeleri de içeren son sınırlarına erişmiştir. Muhtemelen İustinianus'un 529 yılında Tribonianos'a yeni bir yasa derleme ve içtihatları düzene

■ Constantinopolis'in İdari
Bölünmesi ve İsimleri

20 Genim 1980: 8, Eyice 1958: 133, Stewig 1965: 19
21 Genim 1980: 11, Kuban 1996: 27, Eyice 1958: 133, Erzen 1954: 143
22 Kuban 1996: 35
23 Genim 1980: 12, Burchhardt 1956: 338

koyma görevi vermesi²⁴ ile kaleme alınan *Notitia Urbis Constantinopolitane*'de şehri 14 yönetim bölgesine ayırır. 12'si surların içinde olan bu yeni yapılanmanın 13. bölgesi (*Regio Sykai*) dir.

nan ve kıyadaki düzlükten yararlanılarak açılan tek cadde dışında Sykai'de forum, tiyatro, navalia (tersane), dört yüz otuz bir ev, bir büyük porticus, beş özel hamam, sekiz gradus yer almaktadır. Bölgede bir curator, bir vernaculus, otuzdört collegiatus, beş vicomagister görev yapmaktadır.²⁹

Celal Esat Arseven, Gyllius'tan naklen Sykai'de İustinianus'un bir saray yaptırdığını söylerse de Gyllius bile bu yapıdan emin değildir.³⁰ Çünkü bu bilgi Prokopius'a atfen verilmekte ve Herion (Hieron = Umuryeri) denilen yerde yapılan bir saray ile ilgili sözlerinin yarattığı karmaşadan doğmaktadır.³¹ Prokopius'un Gizli Tarihi'nde Sykai adı geçmez, bu adı çağrıştıracak bir isim de yoktur. Buna karşın Yapılar kitabında bu kez Sykai adına rastlarız. "... Sykai adını taşıyan bölgeden başlayarak..." Anlaşılan Sykai artık bir yerleşmeden çok bölge adı olarak anılmaktadır.³²

İustinianus'un bu inşaat faaliyetleri sonrası Sykai artık bir kent olmuştur. Bu dönemde ismi de değiştirilir ve İustinianus'a atfen İustinianorum denilmeye başlanır. Bu değişiklik nedeni ile VI. yüzyılda şehirle Sykai arasında işleyen teknelere "Transitus Sycarum" yerine "Transitus İustinianorum" denilmeye başlanmıştır.³³

II. Tiberios (578-582) döneminde Sykai'de Haliç'in girişini kontrol altına almak üzere bir hisar yaptırılır. Haliç'e izinsiz girişi önleyen zincirin bir ucu bu hisara bağlanmaktadır. Kastellion ton Galatau adı ile anılmakta olan bu hisar ile ilk defa Galata sözcüğü karşımıza çıkmaktadır.³⁴ Kastellion ton Galatau çeşitli onarımlarla varlığını günümüze kadar sürdürür. Türk sivil mimarisinin en güzel yapılarından biri olan Kurşunlu Mahzen Köşkü bu yapının üstüne yapılmıştır.³⁵ XIX. yüzyılın sonlarına doğru yıkılan bu yapı ve hisarın beden duvarları tarihe karışmış olmakla birlikte, 1735-36 tarihinde Çorlulu Köse Bahir Paşa tarafından camiye çevrilen bodrum katı halen Yeraltı (Kurşunlu Mahzen) Camii adı ile ibadete açıktır.³⁶

Fernand Lequenne'in, Galata ismini Kelt/Galat halkıyla ilişkilendirmeye çalışmasına karşın,³⁷ yerli Rumlar erken dönemlerden beri semtin adının Gala (süt) ve Galatas (sütçü) sözcüğü ile bağlantılı olduğunu ileri sürmektedirler. Buna karşı, Umar ise Gala-

ta sözcüklerinin Cenevizler'den kalma olduğunu İtalyanca "İnme, iniş, meyil" anlamında Calata (okunuşu Kalata)'dan geldiğini ileri sürer.³⁸ Ancak, Galata'nın bir Ceneviz kolonisine dönüşmesi XI. yüzyıldan sonradır. Bu taktirde VI.ve VII. yüzyıllarda kullanıldığını bildiğimiz Galatau isminin Cenevizliler ile bağlantısını kurmak oldukça güç görülmektedir. Örneğin Bizanslı tarihçi Theophanes İslam ordularının 717 tarihinde şehri kuşattığı sırada, kıyadaki bu hisardan Kastellion ton Galatau diyerek bahsetmektedir.³⁹

Galata isminin Venedikle yapılan bir ticaret anlaşması dolayısıyla XI. yüzyılda da kullanıldığı görülmektedir. 1082 yılı Mayıs ayında yapılan bir antlaşma ile Venedik'e hem tüm Bizans'ta ticari imtiyaz sağlanmış hem de İstanbul'da bir kaç imalathane ile Galata'da üç iskele tahsis olunmuştur.⁴⁰ Görüldüğü gibi Galata üzerinden ticaret yapan ilk yabancı topluluk Venedik'tir. Bu tarihlerde Haliç'in Galata kıyısında çok küçük bir imtiyaz bölgesine sahip olan Cenevizlilerin bölgede hakiyet kurması çok daha sonraki tarihlerde olacaktır.

Şehrin Haçlılar tarafından alınışına kadar bir daha Sykai veya Galata ismine rastlamıyoruz. 24 Haziran 1203 günü Haçlı Donanması şehrin önüne gelir. Ancak limana giremez, bazı noktalardan karaya asker çıkartılır, fakat bu askerlerin surlarla çevrili bölümlere girmesine izin verilmez. 6-7 Temmuz 1203 günü İmparatora baş vuran Haçlılar şehre girmek için izin isterler, ancak kendilerine şehre giremeyecekleri, Galata ve Estanor'a yerleşmeleri gerektiği söylenir.⁴¹ 17 Temmuz 1203 tarihinde liman önündeki zinciri kendileri için önemli bir engel olarak gören Haçlılar, büyük bir arbeye ile Galata Kulesi'ni ele geçirirler. Villehardouin yoğun bir silahlı mücadele sonrası Galata Kulesi'nin alındığını belirtir.⁴² Burada adı geçen kule günümüzdeki Galata kulesi olmayıp, Kastellion ton Galatau'dur. Baudan gelen bu üçüncü fetih hareketi de öncekiler gibi şehrin yıkımına, katliamlara ve fakirleşmesine yol açar.

XIII. yüzyılın ikinci yarısında Cenevizlilerin ve Venediklilerin Galata'ya yerleşme çabalarının arttığı görülür. 1260-61 Nymphaion/Nif (İzmir-Kemalpaşa) antlaşması ile Cenevizliler bölgeye yerleşmeye başlarlar. 18 Haziran 1265'de bu kez Venedikliler'e fevkalade

29 Gyllius 1997 : 199 - 202
Gradus : Halka ekmek dağıtımı yapılan bina.
Curator : Yönetici, Mubafiz,
Vernaculus : Yönetici
Yardımcısı, tellâl, baberci,
Collegiatus : Meslek Birliği,
Lonca Temsilcisi,
Vicomagister: Koruyucu, Gece Bekçisi olarak dilimize çevrilebilir. Açıklamalar için Sayın Doç. Dr. A. Vedat Çelgin'e teşekkür ederim.
Bkz. Millingen 2003 : 25

30 Arseven 1989 : 25

31 Eyice 1976 : 66

32 Prokopius 2001 : 103,
Prokopios 1994 : 32

33 Kuban 1996 : 57

34 Eyice 1969 : 10

35 Eldem 1974 : II. 181

36 Ayvansaraylı 2001 : 433.
Öz 1965 : 42

37 Lequenne 1991 : 35

38 Umar 1993 : 269, Eyice 1965 : 206 vd.

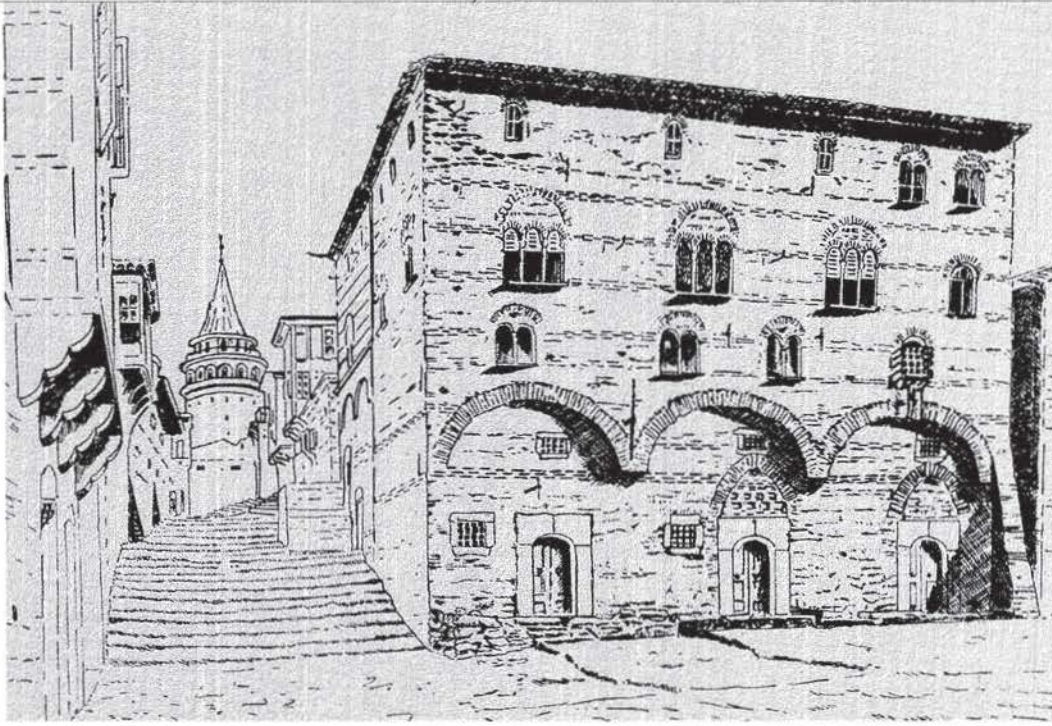
39 Eyice 1969 : 10

40 Ostrogorsky 1981 : 331

41 Villebardouin - Valenciennes 2001 : 71-72

Bu dönemde bir kısım Karayim Musevileri'nin Karaköy çevresinde yaşadığı söylenmektedir. Bu nedenle Estanor denilen semt Karaköy olabilir. Veyahut Galata'da çok eski tariblerden beri varlığını bildiğimiz ve surların dışında kalan Metopon (Topbane) artık Estanor adı ile anılmaya başlamıştır.

42 ay.es. : 80

■ Bankalar (Voyvoda)
Caddesi'nde bulunan ve bu
caddenin genişletilmesi
sırasında ön cephesi kesilen
Podesta Binası
Schneider - Nomidis 1944

imtiyazlar tanıyan yeni bir antlaşma imzalanır. Mikael VIII. bu antlaşma sonrası tekrar Cenevizlilerle yakınlaşır ve yeni bir antlaşma ile Galata'ya yerleşmelerini kolaylaştırır; 1267. Bu antlaşma sonrası Cenevizlilerin Galata'da bir ticaret loncası, saray, kilise, fırın, dükkan ve ev yapmalarına müsaade edilir. Yine bu tarihlerde eski Ayairini kilisesinin yeri Cenevizlilerce mezarlık olarak kullanılmaktadır. Şimdilerde Arap Camii olarak anılan yapı olan San Domenico Kilisesi XIII. yüzyıl başlarında bu mezarlığın üstüne yapılır.⁴³ Peşi sıra 4 Nisan 1268'de Venedikliler ile de benzeri bir antlaşma yapılır.⁴⁴ 1294'te Venedik ile Cenova arasında bir savaş çıkar ve kısa bir süre sonra Bizans da bu savaşa karışır. Galata'da taarruza uğrayan Cenevizliler başkentin surları arkasına sığınır. Buna kızan Venedikliler de İstanbul'un sur dışı mahallelerini tahrip ederler.⁴⁵ Bu savaşın tecrübelerinden faydalanan Cenevizliler, Galata'yı sağlam bir sur duvarı ile çevirmek fırsatına sahip olurlar. Böylelikle Bizans başkentinin hemen bitişiğinde kuvvetli bir Ceneviz Kalesi oluşturulur.⁴⁶ XIII. yüzyıl içinde Galata surları tamamlanır. Surlara ait en eski arma Voyvoda Karakolu yakınında bugün mevcut olmayan bir kulenin duvarında görülmüştür. Üzerinde 1335 tarihi bulunan bu levhaya, yanyana üç arma süslemektedir. Bu armaların ortasında olan Bizans devletini, her iki yandakiler ise Cenova'yı temsil etmekteydiler.⁴⁷ Bu arada yerleşmenin adı da değişmeye başlar; artık Pera adı öne çıkmaktadır. 1304'de Cenova Cumhuriyeti, Galata ve uzaktaki diğer yerleşmelerde bulunan vatandaşlarını özel bir

idare ile teşkilatlandırmaya başlar. Statuti di Pera adı ile düzenlenen 277 maddelik kanunda Galata kolonisi yani Pera/Peyre resmen Bizans'a ait imtiyazlı bir bölge durumundadır. Bu koloniyi Podesta denilen bir vali idare etmekte ve bu vali aynı zamanda Bizans İmparatoru nezdinde daimi Cenova elçisi görevini sürdürmektedir.⁴⁸ Palazzo del comune (cemaat sarayı) olarak kullanılan yapı son devirlere kadar varlığını sürdürmüş olup, XIX. yüzyıl sonlarında caddenin (Voyvoda/Bankalar Caddesi) genişletilmesi çalışmaları sırasında ön kısmı kesilmiştir.⁴⁹

Kısa süre sonra bu oluşum Bizans için ekonomik bir yıkım getirir. 1340'larda Galata'daki Ceneviz gümrüğü yılda 200.000 hyperpyron hasılat elde ederken, İstanbul gümrüğü ancak 30.000 hyperpyron toplayabilmektedir. Bu durum III. Andronikos'un gümrük tarifelerini büyük oranda indirmesine kadar sürer. Ancak bu durumu savaş nedeni kabul eden Cenevizliler, 1349 ilkbaharında Bizans donanmasını imha ederler ve aynı yıl Galata Kulesi'nin inşaatına başlarlar.⁵⁰

XIV. yüzyılın ortasına doğru İstanbul'a gelen İbn Batuta "... Şehrin öteki kısmına Galata denir. Bu kesimde franc taifesi oturmaktadır. Bunlar, Cenevizliler, Venedikliler, Romalılar ve Fransızlardan ibarettir... Sahip oldukları liman en büyük limanlardan biridir... Bu kısmın çarşıları güzel ise de, pislik pek fazladır. Ortasından pis su akar. Bu tarafın kiliseleri dahi berbattır..." sözleriyle, Galata ile ilgili olumsuz görüşler sunmaktadır.⁵¹

43 Eyice 1969 : 11, Eyice 1994 : 1. 294

44 Ostrogorsky 1981 : 420

45 ay. es. : 452

46 ay. es. : 453

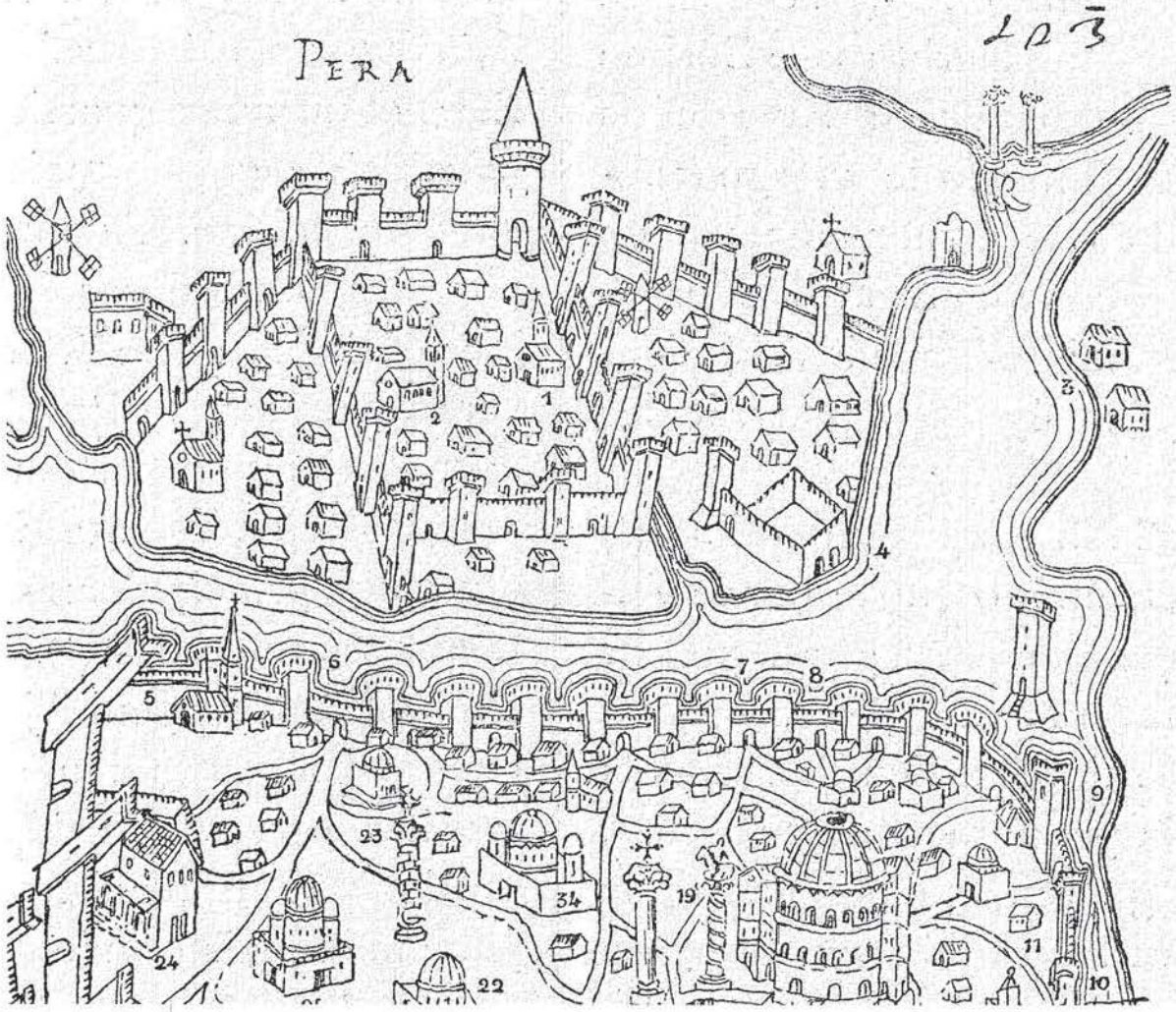
47 Eyice 1969 : 13

48 ay.es. : 13

49 ay.es. : 16

50 ay. es. : 486, Eyice 1969a : 116

51 İbn Batuta 1983 : 246

■ Cristoforo Buondelmonti'nin
İstanbul Görünüşü Liber Insularum
Archipelagi, Vaticano-fondo Rossiano,
X, 82 - 702, Roma

52 Batılılar bu dönemde
Marmara Denizi'ne, Saint
George demektedirler.
Propontis (Saint George) ile
Karadeniz (Pontus Euxinus)'i
birbirine bağlayan Boğazlar
ise Saint George'un kolları
olarak anılmaktadır. Bkz.
Wratislaw 1981 : 48

53 Bu tarihlerde Cenova'yı alan
Milano Dükü François
Sforza'nın 2 Aralık 1431'de
kendi ailesinden önemli bir
kişi olan Benedotto Folco Da
Forl'i'yi Doğu'da ve Pera ile
Chio'da yaşayanları yönetmek
ve temsil etmekle
görevlendirdiğini bilmekteyiz.

54 Broquière 2000 : 207

55 Eyice 1964

56 Eyice 1969 : 13

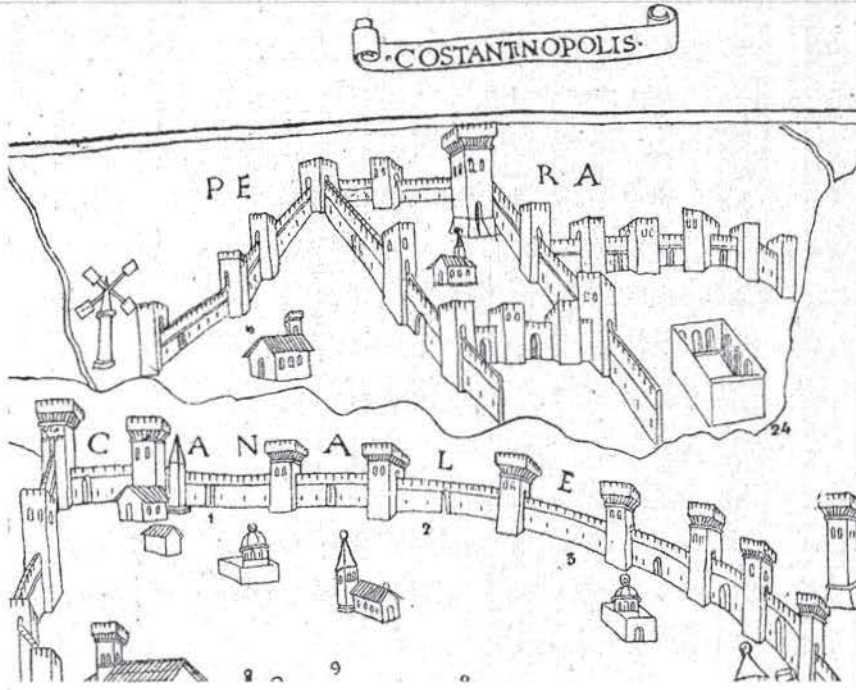
57 Danişment 1971 : 1. 94

1433 yılı başlarında bu kere batılı bir gezgin Bertran-
don de la Broquière, Saint Georges'ın Kolu adını ver-
diği Boğaz üzerinden Pera'ya geçer.⁵² Pera, Ceneviz-
lilerin egemenliğinde çok büyük bir şehirdir ve bu
dönemde Milano Dükü tarafından görevlendirilen
bir yönetici tarafından idare edilmektedir.⁵³ "... bu
şehirden, şimdiye kadar gördüğüm limanların en gü-
zeli var; sanırım bu liman Hristiyanlara ait. Cenevizli-
lerin en büyük gemileri bile, çok kimsenin de bildiği
gibi rıhtıma yanaşıp iskele koyabiliyorlar. Limanın
kara yönündeki ucunda bulunan kapının yakınların-
da bir kilise yer almaktadır." Bu arada Broquière şe-
hirde yaşayan ve burayı yöneten Cenevizlilerin çoğu-
nun tüccar olduğunu, ayrıca bir miktar Rum ve Yahu-
di'nin bulunduğunu, ticaretin çok gelişmiş olduğunu
söylemektedir.⁵⁴ Pera hakkında başka bir bilgi ver-
mez, ikinci günü şehre geçer ve İstanbul'u oldukça
detaylı bir şekilde anlatır.

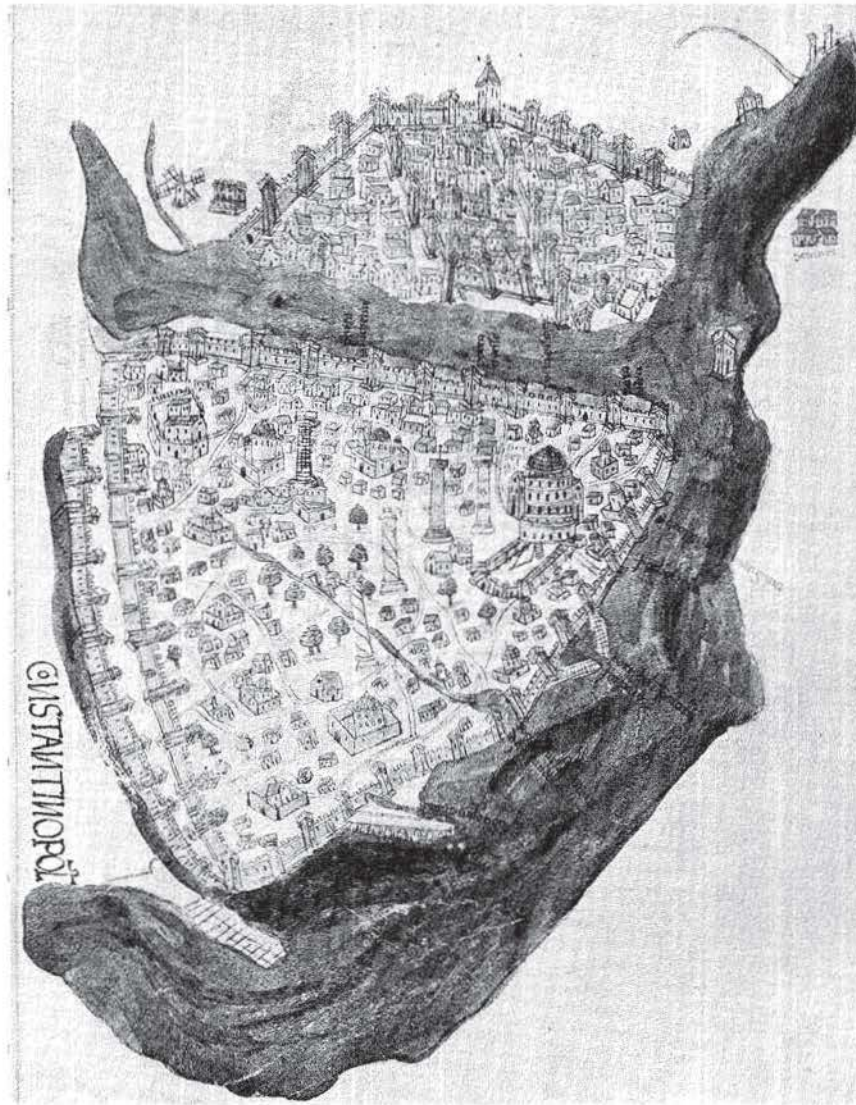
İstanbul'un Bizans Dönemi sonu ile ilgili bir de çizili
belge bulunmaktadır. Cristoforo Buondelmonti tara-
fından çizilen bu üç boyutlu haritada Suriçi ve Gala-

ta'nın surları ve önemli yapıları gösterilmiştir. Galata
Surları üç bölüm halinde olup, kulelerle tahkim edil-
miştir. En üstte sivri külahı ile Galata Kulesi göröl-
mektedir. Sağda deniz kıyısında görülen kuleli yapı
Kastellion ton Galatau'dur (Kurşunlu Mahzen). Sur-
ların dışında Tophane yönünde bir kilise, daha ilerde
ise İasonion Sütunları yer alır. Kasımpaşa yönünde
ise kalemsi bir yapı ve bir değirmen görölmektedir.
En ilginç ise Galata dışına tepeye doğru bölüme ya-
zılan Pera yazısıdır.⁵⁵

Anadolu ve giderek Avrupa'da Türk hakimiyetinin
büyümesiyle birlikte Galata kolonisi 8 Haziran
1387'de Osmanlı Beyliği ile bir ticaret antlaşması im-
zalar.⁵⁶ Ancak bu antlaşma Galata'nın Türk tehdidine
uğramasına mani olmaz. 1391 yılında Sultan Yıldırım
Bayezid yedi ay süre ile İstanbul'u kuşatır. Bu kuşat-
madan sonra Bizans ile daha öncekilerden daha ağır
şartlar içeren bir antlaşma yapılır. Bu antlaşma gere-
ği şehrin dışında Galata'dan Kağıthane'ye kadar olan
arazinin Türklere bırakılması ve buraya altı bin kişilik
bir garnizonun yerleştirilmesi kabul edilir.⁵⁷

■ Cristoforo Buondelmonti'nin İstanbul Görünüşü
Liber Insularum Archipelagi, Biblioteca Nazionale Marciana, Lat X. 124, Venedik

■ Cristoforo Buondelmonti'nin İstanbul Görünüşü
Liber Insularum Archipelagi, Bibliothèque Nationale, I, 4824, Paris

Galata'nın Eski Bir Hatırası

Floransalı eski bir aileye mensup olan Cristoforo Buondelmonti'nin 1380'li yıllarda dünyaya geldiği kabul edilir. 1410'a doğru Floransa'dan ayrılan Buondelmonti'nin Yunanca öğrenmek için Rodos adasına gittiği ve burada eğitim gördüğü ve bunun sonucunda da rahip olduğu bilinmektedir. Önce Girit adası hakkında "Descriptio Insulae Candiae" adlı bir eser yazarak 1417'de Niccolò Niccoli'e ithaf etmiştir. 1420 yılına doğru yazdığı Ege adaları hakkındaki "Liber Insularum Archipelagi" isimli Latince seyahatname onun unutulmazlar arasına girmesini sağlayan çalışmasıdır.¹

Buondelmonti'nin en az iki kere İstanbul'u ziyaret ettiği düşünülmektedir. 1420 yılında daha kitap bitmeden Roma'daki hamisi Kardinal Orsini'ye bir kopya gönderir. Kardinal'in kütüphanesinde bulunan bu örnek ne yazık ki 1527 yılında Roma'nın yağmalanması sırasında yok olur. 1422'de her iki kitabı kısaltarak, tek kitap halinde yeniden yazar. Doğu Akdeniz bölgesindeki adalara ait bilgileri içeren bu kitap içindeki krokiler, adaların ve üzerlerindeki yerleşmelerin XV. yüzyıl başlarındaki görünüşleri hakkında önemli birer belge olmaktan öte, haritacılık tarihi açısından da özel bir değere sahiptir.

Buondelmonti'nin bu el yazması, eksik veya tamam, haritalı veya haritasız, latince veya bir başka dilde olmak üzere 23 nüsha halinde Avrupa'nın çeşitli kitaplıklarında bulunmaktadır. Bilinen 23 nüshanın 16'sında İstanbul çizimi yer almaktadır. Geriye kalan 7 nüsha da haritasızdır, haritasız nüshalardan biri de Topkapı Sarayı Müzesi kitaplığındaki Grekçe elyazmasıdır.

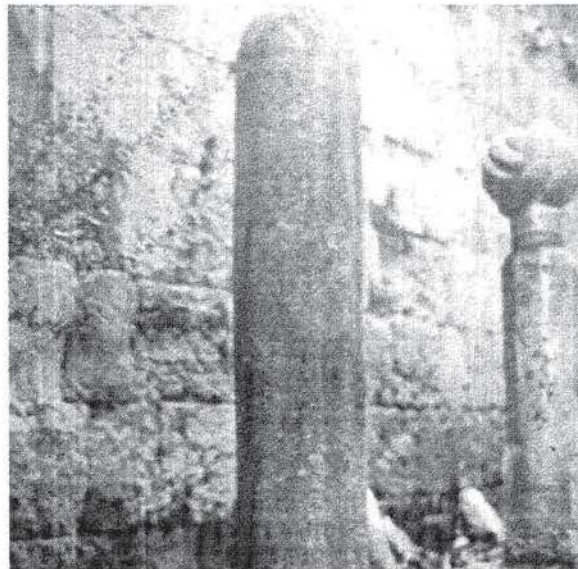
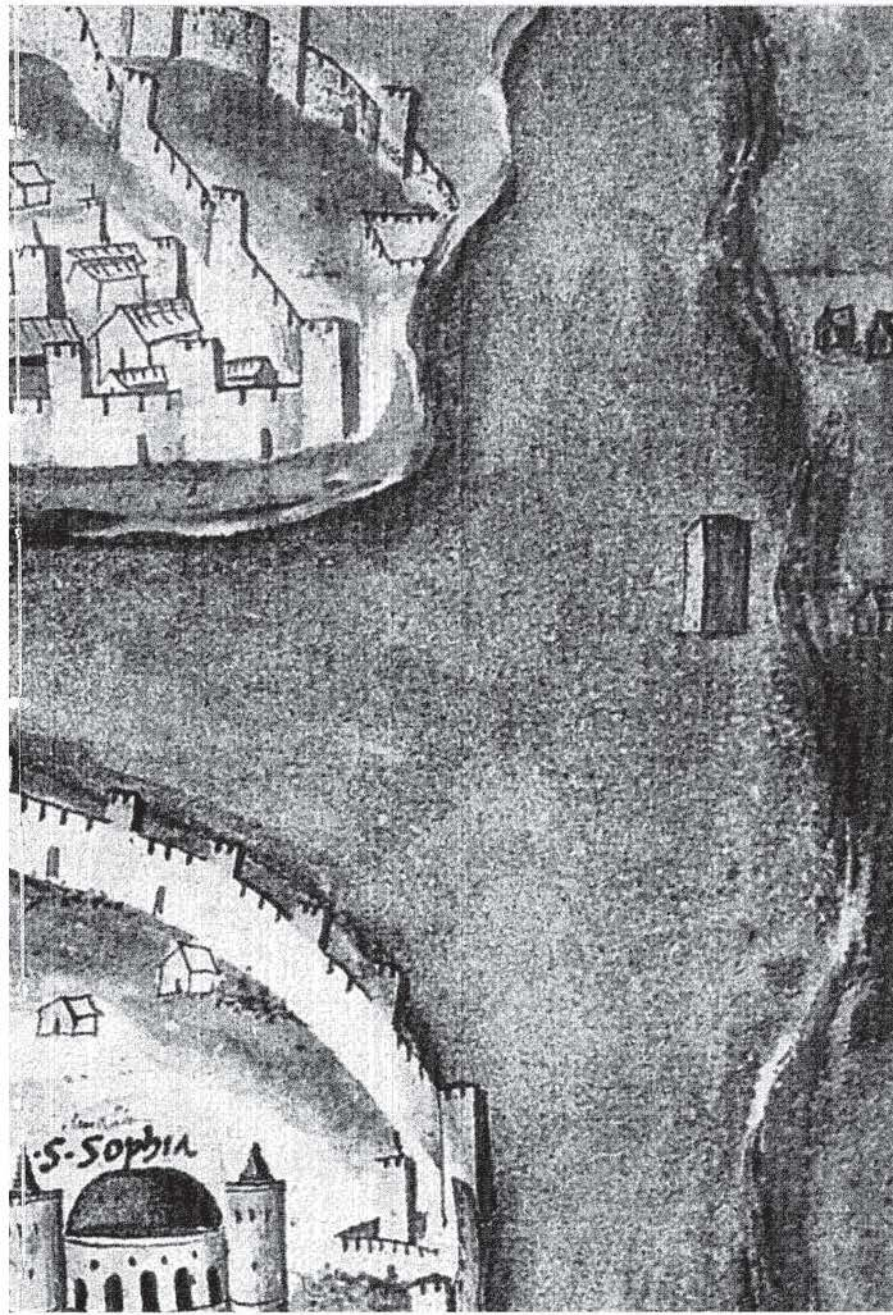
Liber Insularum Archipelagi'nin Avrupa'da gördüğü büyük ilgi bildiği gibi bir çok kez kopya edilmesine yol açmıştır. Bu kopyalama sonucu önemli değişiklikler arz eden çeşitli çizimler ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkları araştıran İtalyan uzman Gerola 1931'de yayınladığı yazısında, Buondelmonti haritasının kopyalarının iki önemli grupta toplandığını bildirir. Birinci gruptaki çizimlerde İstanbul'un kara tarafındaki sur ve burçlar tek dizi halinde ve önündeki su hendeği ile görülmektedir. İkinci gruptaki çizimlerde ise sur ve burçlar çift sıra olup, önlerinde yine su hendeği vardır. Bazı çizimlerde Arkadios ve Theodosios sütunları olarak değerlendirilen iki sütun arasından akan Lygos (Bayrampaşa) deresi, diğer bir grup çizimde ise bu sütunların kuzeyinden dolaşarak denize ulaşmaktadır. Gerçekte Lykos Deresi iki sütunun arasından akmaktadır. Cerrahpaşa'da bulunan Arkadios sütunu 1633 ve 1660 yangınları sonrası harap olur ve yıkılır. Kaidesi ise hala yerinde durmaktadır. Forum Theodosios'da (Bayezid Meydanı) bulunan sütun ise 1517'de ki büyük depremde yıkılır ve kayıp olur. Lykos Deresi Cerrahpaşa yamaçları ile Bayezid arasındaki vadiden denize ulaşmaktadır. Gerola'nın karşılıklı listeler halinde derlemeğe çalıştığı bu çalışma, bilinen tüm nüshaları kapsamadığı için, tam değerlendirilmiş bir araştırma olarak kabul edilemez.

■ Cristoforo Buondelmonti'nin
İstanbul Görünüşü Liber Insularum
Archipelagi, Biblioteca Nazionale
Marciana, 1422.f.22r, Venedik

■ Cristoforo Buondelmonti'nin
Mezar Taşı (İhsan Tünay Arşivi)

PER·SE·COGITATESSE·MORITURU·
+ NICHIL·TAM·MOBILE·QUAM·REM·IN·
ARUM·VOLUNTAS·AUDI·MULTUM·LO·
QUERE·PAUCA·+ COG·ROSCE·TE·IPSUM·
+ D·S·CRISTORORUS·DE·BOND·
ELMONTIBUS·DE·FLORENÇIA

■ Cristoforo Buondelmonti'nin Mezar Taşı (İhsan Tüney Arşivi)

Görebildiğimiz bütün nüshalarda Galata surları üç bölüm halinde çizilmiştir. Ancak surların gerek Kasımpaşa gerekse Tophane yönündeki bölümlerinin denize bakan taraflarında sur görülmemektedir. Galata Kulesi'nden aşağı doğru, Heberer'in deyişi ile surların Galata Ambar bölümünden bir dere denize ulaşmaktadır. İbn Batuta da Galata'nın ortasından pis bir dere aktığını söylemektedir. Bu bölümde yer alan, kıyıya yakın sol üst köşesinde bir burç olan kale benzeri yapı II. Tiberios (578-582) döneminde Haliç'in girişini kontrol altına almak üzere yapılan Kastellion ton Galatau'dur. (Kurşunlu Mahzen) Dr. Mordtmann tarafından yayınlanan Venedik nüshasında bu yapı Havyar Han olarak belirtilir. Venedik nüshasının açıklamalarında Galata Kulesi denilen orta bölümdeki iki kilise Stus Franciscus (1) ve Stus Dominicus (2) (Arap Camii) olarak belirtilir. Gerçekte Arap Camii yani San Domenico Kilisesi Kasımpaşa'ya yakın bölümde yer almaktadır, zaten bu bölümde de bir kilise gösterilmiştir. Haritada (2) ile gösterilen yapı Galata'nın bir diğer önemli kilisesi olan San Pietro e San Paolo olmalıdır. Ancak yaygın kabule göre San Pietro e San Paolo Kilisesi, San Dominico kilisesinin Arap Camii olarak kullanıma açılmasından sonra yapılmıştır. Buondelmonti'nin çizimlerini de gözününe alarak Galata'nın önemli yapılarının bir kere daha detaylı olarak araştırılması faydalı olacaktır.

Surların içinde Galata Ambar bölümünde tepeye doğru görülen yel değirmeni pek az nüshada görülmektedir. Buna karşın Kasımpaşa'daki değirmen hemen her nüshada, bu bölgede sur dışında yer alan kale benzeri diğer yapı ise bazı çizimlerde yer almaktadır. Semavi Eyice'nin V. yüzyıla ait bir su sarnıcı olarak değerlendirdiği yapı bu binanın eklentilerinden biri olabilir.²

Surların dışında Tophane bölgesinde de bir kilise görülmekte, Fındıklı'ya doğru kıyıda üç gözlü büyükçe bir bina görüntüsü yer almaktadır. Daha ilerde iki sütunun arasından bir derenin aktığı yer ise Beşiktaş, sütunlar ise ilkçağdan beri adı bilinen Iasonion sütunlarıdır.

XV. yüzyıl sonlarına doğru Rodos'ta öldüğü bilinen Buondelmonti'nin mezar taşı Rodos Müzesi'nde teşhir edilmektedir. Enteresan bir kitabesi vardır. Rahip olmasına karşı kadınlardan oldukça şikayet etmektedir.

"Kendini ölümlü kabul etti. Hiç bir şey kadınların kaprisi, isteği kadar geçici değildir. Çok dinle, az konuş, kendini tanı, Cristoforus de Bondelmortubus de Florença"³

M.Sinan GENİM

¹ Bu yazı Buondelmonti'nin Venedik Biblioteca Nazionale Marciana, Lat XIV, 25 nüshası esas alınarak yazılmıştır.

Ay. bkz. Dr. Mordtmann 1892 : 73

² Eyice 1969 : 10

³ Bu kitabeyi okuyan Prof.Dr. Eréndiz Özbayoğlu'na ve kitabeyi ilk olarak yayımlama izni veren Doç.Dr. İhsan Tüney'a teşekkür ederim.

■ Türk Devri

29 Mayıs 1453 günü şehir Türkler tarafından fethedilir. Şehrin kuşatılması sırasında Galata'daki Ceneviz kolonisi zaman zaman Bizans'a yardım ederse de bir taraftan da Osmanlılar ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmaktadır.⁵⁸ İstanbul'un fethini anlatan Tursun Bey'in tarihinde Galata veya Pera adı geçmez, sanki savaş sırasında hiçbir olaya karışmamış gibidirler.⁵⁹ 29 Mayıs 1453 günü Ceneviz Kolonisinin Başkanı (Podestat) Angelo Zaccharia Fatih Sultan Mehmed'e itaat ve boyun eğdiğini arzeder. Savaş öncesi Cenevizlilerin bağımsızlık haklarına saygı gösterileceği vad edilmiş olduğu halde, gerek Podestat'nın torununun sur içinde savaşırken esir düşmesi gerekse Bizans'a fiilen yardım etmiş oldukları bilindiğinden, Cenova Cumhuriyeti'nin Galata üzerindeki tüm bağımsızlık hakları iptal edilir.⁶⁰ Fatih Sultan Mehmed fethin beşinci günü Galata'ya girer ve burada oturanların nüfuslarının yazılması emreder. Bu arada Galata surlarının yıkılmasını ister ve surların kara bölümündekiler yıkılır. Limanda bulunan surlar ise muhafaza edilir.⁶¹ Böylelikle uzun bir süredir Cenova egemenliğinde olan Galata Türk toprağı haline gelir. Danişmend 1 Haziran 1453 günü Zağanos Paşa ile Galatalılar arasında yapılan bir antlaşmadan bahsetmektedir. Bu antlaşmaya göre, surların bir kısmı yıkılacak, sur hendekleri doldurulacak, Galatalılar din ve ticaret serbestisine sahip olacaklar, mevcut kiliselere dokunulmayacak fakat yeni kilise de yapılmayacaktır. Ancak, günümüzde Arap Camii adı ile anılan San Paolo e San Domenico Kilisesi'nin Hicretin 97. yılında (715) İstanbul'u kuşatan Arap komutanlarından Müslime bin Abdülmelik tarafından yaptırıldığına inanıldığı için bu yapı Camii Kebir adıyla camiye çevrilir.⁶² Ant-

laşmanın bir diğer maddelerine göre Yeniçeri Ocağı için Galata'dan devşirme alınmayacak, Belediye işleri için bir reis seçme hakkına malik olacaklardır.⁶³

Galata ile Pera isimlerinin ilk defa bu sıralarda birlikte kullanıldığını görüyoruz. Yazarı bilinmeyen bir kaynak Fatih'in şehri kuşattığı sıradaki olayları naklederken "... bir köprü Pera'yı Galata'nın kenar mahallelerine birleştiriyor" demektedir.⁶⁴ Anlaşılan Galata surlarının dışındaki hendeklerin ötesi, özellikle Tünel ve civarı Bizans döneminde de Pera adı ile anılmaktadır. Bu durum bazı Buondelmonti çizimlerinde de belirtilmiştir.

Fethin hemen sonrasında İstanbul, İstanbul ve Bilâdi Selâse denilen dört kadılığa ayrılır. Bilâd-ı Selâse Kadılıkları Eyüp, Galata ve Üsküdar kadılıklarıdır. Galata kadısının idari binasının (mahkeme) Arap Camii yakınında olduğu bilinmektedir.⁶⁵ Galata Kadılığı'nın sınırları içerisinde 300 köy ve 44 nahiye bulunmaktadır. Kadılığa bağlı 150 akçe yevmiyeli beş naiblik (vekil) mevcut olup, bunlardan Tophane'deki Ayak naipliği, diğerleri Kasımpaşa, Beşiktaş, Yeniköy veya İstinye naiplikleridir. Marmara Adası, Kapudağı, Erdek, Mudanya ve Bandırma kazasında Galata Kadılığına bağlı olup birer naiplikle yönetilmektedir.⁶⁶ Türk devrinde Galata, her yıl Mart ayında değişen bir voyvoda tarafından idare edilmektedir. Günümüz Bankalar Caddesi'nin eski adı olan Voyvoda Caddesi bu makamın bir hatırasıydı. Güvenlik ise Kaptan-ı Derya idaresinde olup, "kolluk" denilen karakollarda kalyoncu leventleri bulunuyordu. Kalyoncu Kolluğu adı burada bulunan kolluğun anısıdır. Beyoğlu kısmı ise, Tophane'ye yakınlığı nedeniyle Topçubaşılının kontrolüne bırakılmıştı.⁶⁷ H. 881/1476 tarihli bir kayda

58. Dukas 1956 : 163 vd., Francis 1993 : 103, Barbaro 1976 : 34-36 ve 43

59. Tursun Bey 1977

60. Ateş 2003 : 92

61. Dukas 1956 : 193 vd.

Beydilli 2003 : 59

62. Ayvansaraylı 2001 : 424 vd. Öz

1965 : 5 Eyice 1994 : 294 vd.

63. Danişmend 1971 : 1. 262

64. İrça 2003 : 70

65. Arap Camii'nin güneyindeki

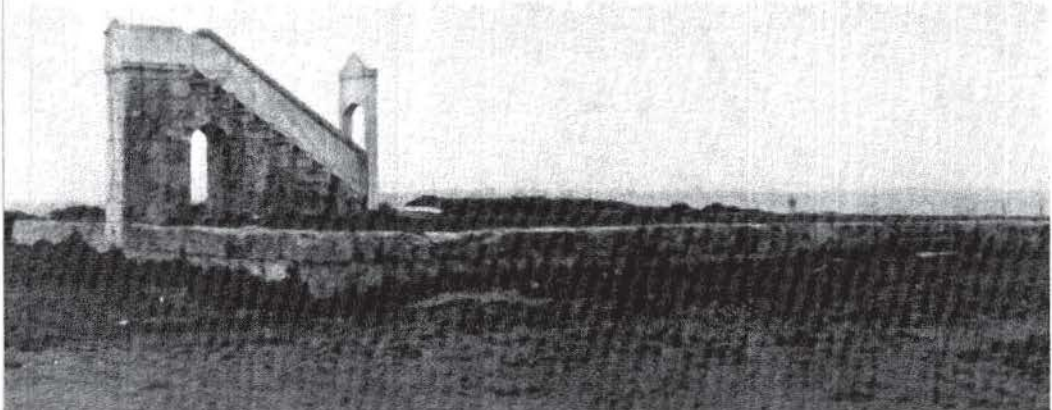
sokağın adı halen Galata

Mahkemesi Sokağı'dır.

Bkz. Ergin 1934 : Harita 15 - 119

66. Uzunçarşılı 1957 : 26

67. Eyice 1969 : 14 vd.

■ Okmeydanı'nda Ok atan
Okçular Kunter 1958

göre; Fatih Devri sonlarına doğru, Galata'da 535'i Müslüman, 592'si Rum, 332'si Frenk ve 62'si Ermeni olmak üzere toplam 1521 ev ve 260 dükkan bulunmaktadır.⁶⁸ Ortalama hane nüfusunu, çok eşlilik, evde çalışan hizmetli ve köle adedini de göz önüne alarak 8 kabul edersek, Galata'nın XV. yüzyılın üçüncü çeyreğindeki nüfusu 12.000 ila 13.000 arasında olmalıdır.⁶⁹

Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri sonlarında, Kasımpaşa'da iki, Galata'da ise 61 mahalle bulunduğunu ileri sürer. Bu durumda mahalle başına yaklaşık 200 nüfus ve 25 hane düşmektedir ki bu da bir mahalle için oldukça küçük bir sayıdır. Kanımızca belirtilen mahalle sayısı abartılmış olup, önemli oranda düzeltilmesi gerekir. Çünkü çok daha sonraları XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış olan Hadikatü'l - Cevami'deki cami ve mescid sayılarına göre Beyoğlu bölgesinde, Hasköy'de (Kağıthane dahil) 5 mahalle, Kasımpaşa'da 35 mahalle, Galata Kaleiçi ve dışında 16 mahalle (kaleiçinde 13, dışında 3) Dolmabahçe'ye kadar Tophane, Salıpazarı ve Fındıklı semtlerinde 27 mahalle olmak üzere toplam 83 mahalle bulunmaktadır.⁷⁰

Fatih döneminde öncelikle Kasımpaşa vadisindeki iskanın hızlandığı görülmektedir. Gerek kıyı kesiminde kurulan tersane gerekse Okmeydanı'nda yapılan düzenleme çalışmaları bağ ve bostanlarla kaplı Kasımpaşa vadisinin hızla yerleşime açılmasına yol açar. Günümüz Bahariye Caddesi'nin kuzeyinde yer alan Tahta Kadı Caddesi üzerindeki Taht Kadısı Mehmed Efendi Mescidi⁷¹ bu bölgedeki Müslüman yerleşme-

sinin ilk çekirdeğini oluşturmaktadır. Kısa bir süre sonra Tepebaşı yamaçlarına doğru, Piri Paşa Dere-si'nin güneyinde, daha sonraları Aynalıçeşme adını alacak semtin civarında ikinci bir mahalle Sarı Lutfi Mescidi mahallesi teşekkül edecektir.⁷² Yine bu tarihlerde Hasköy'e doğru kıyıda, tersanede çalışanların ibadeti için Handan Ağa Mescidi inşa edilecektir.⁷³

Taht Kadısı Mehmed Efendi, Kasımpaşa'daki mescidi ile hemen hemen aynı tarihlerde Kağıthane civarında bir de zaviye yaptırır. Kağıthane'nin ilk Türk Devri yapılarından biri olan bu yapı Taht Kadısı Mehmed Efendi Zaviyesi'dir.⁷⁴ Görüldüğü gibi daha Fatih dönemi ortalarında bile İstanbul'un karşı yakasının iskanı bilinçli bir şekilde ele alınmakta ve saraya yakın kişilerce yapılan yapılarla iskan çalışmaları hızlandırılmaktadır. Fatih döneminde Kasımpaşa'nın Beyoğlu'na doğru tırmanan yamaçları ise mezarlık olarak kullanılmak üzere ayrılmıştır. XIX. yüzyıla kadar mezarlık olarak kullanılan bu alanların Fatih'in bir fermanı ile tahsis edildiğini Evliya Çelebi belirtmektedir.⁷⁵ Belki de böylelikle Galata'da bulunan gayrimüslim yerleşmesinin yeni iskana açılan Kasımpaşa'ya doğru büyümesi ve onunla birleşmesi bilinçli bir şekilde önlenmektedir.

II. Bayezid döneminde İstanbul'da çeşitli tekke ve zaviyelerin inşasına başlanır. Fatih döneminde şehre kuşku ile bakan ülema sınıfı da artık hızla İstanbul ve yakın çevresine yerleşmeye başlamıştır. Bu sıralarda Fatih döneminde oluşmaya başlayan Okmeydanı'na daha önceden yapılmış olan mescidin yakınına bir

68 Ayverdi 1958 : 61, Kunter 1958 : 241 vd., Anafarta 1971 : 60 vd., 69 ay. es. : 66 vd.

Hane başı nüfusu 4 kabul eden Babinger Galata nüfusunun aynı tarihlerde 6.000 civarında olduğunu söylemektedir. Babinger 2003 : 305

70 Ayvansaraylı 2001 : 392 vd.

71 Ayverdi 1958 : 66, Ayvansaraylı 2001 : 400, Öz 1965 : 64, Ergin 1934 : Harita 16, H11

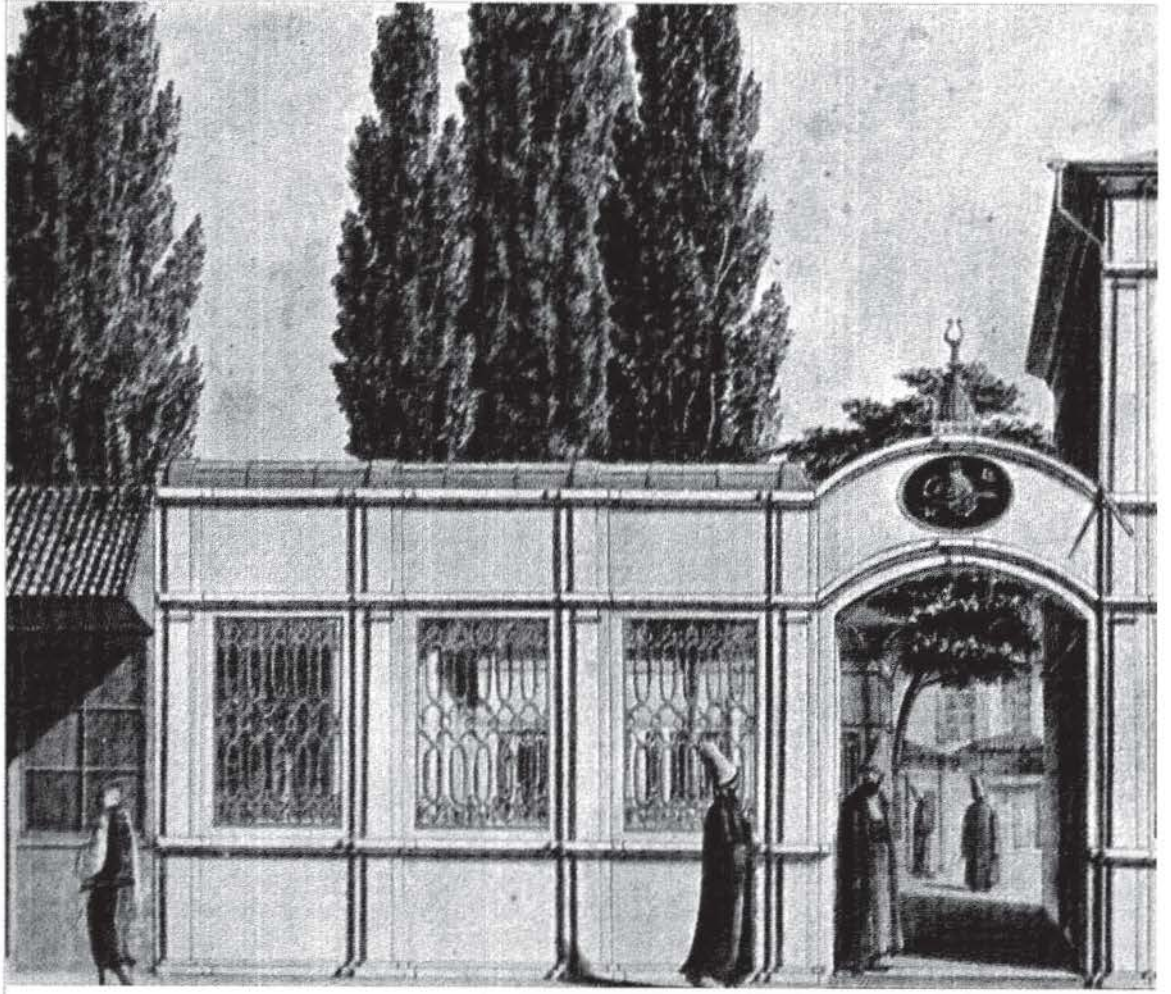
72 Ayverdi 1958 : 66, Ayvansaraylı 2001 : 407, Öz 1965 : 57, Ergin 1934 : Harita 16, H11

73 Ayvansaraylı 2001 : 392

74 Ayvansaraylı 2001 : 386

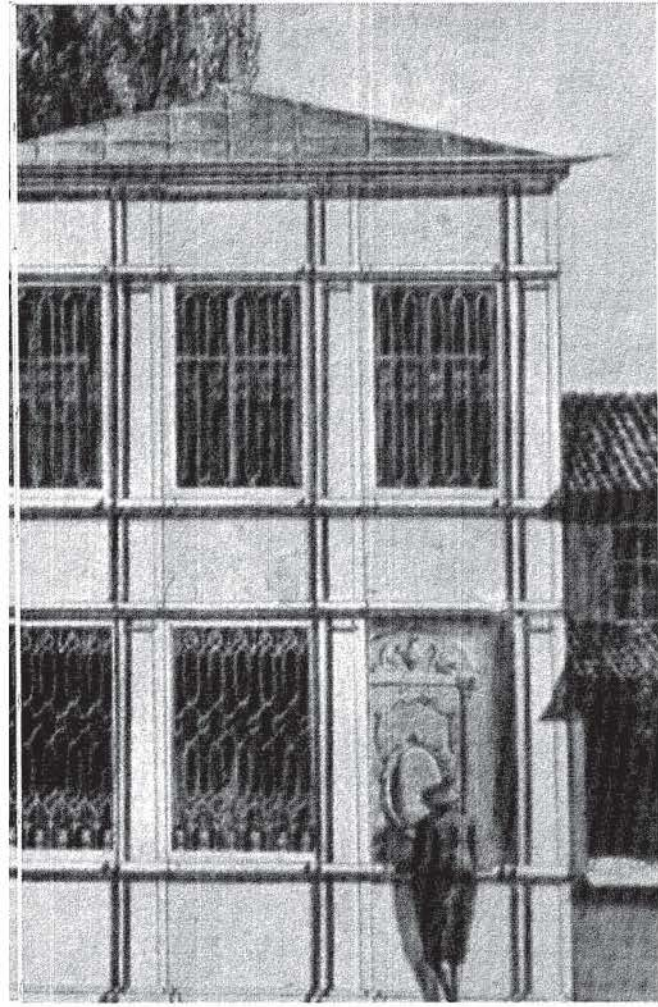
75 Ešliya 2003 : I. 377

■ Galata Mevlevihanesi
Kerametli 1977

■ Galatasaray Lisesi
(Fotoğraf: Ersin Alok 2004)

tekke ile mutfak inşa edilir. Atıcılar Tekkesi, Okmeydanı Tekkesi ve Tekke-i Tirendezen adları ile anılan bu tekke klasik anlamda bir tarikat tekkesi sayılmasa da, gerek bir şeyhinin oluşu ve devamlı olarak tekke de oturması gerekse tekkede ikametinin mensuplarından başkasına yasak oluşu nedeniyle bir tarikat tekkesi gibi kullanılmaktadır.⁷⁶

Hemen hemen aynı tarihlerde inşa edilen bir diğer tekke ise Galata Mevlevihanesi'dir. 1491'de II. Bayezid'in emri ile aynı zamanda Okçular Tekkesi'ni de inşa eden İskender Paşa tarafından yapılan bu yapılar topluluğu Pera'nın Galata surları dışındaki en önemli Müslüman merkezlerinden biri olmaktadır.⁷⁷ Daha önceleri İskender Paşa'ya ait bir av çiftliği olan arazi üzerine inşa edilen tekke, bölgenin iskan edilmesi çalışmalarına yeni bir hızla kazandırmış olmalıdır.⁷⁸ II. Bayezid döneminde Kasımpaşa Azapkapı arasında teşekkül eden yerleşme için yapılan Bedrettin Mes-

■ Kamer Hatun Camii
(Fotograf: Ersin Alok 2004)

cidi ile Tophane sırtlarındaki Firuz Ağa Mescidi, surların içinde Tophane Kapısı civarında inşa edilen Sultan Bayezid Mescidi Galata bölgesini Türkleştirme çabalarının başlıcaları sayılabilir. Aynı dönemde günümüz Galatasaray'ı civarına yapılan bir mekteb ile darüşşifa Kanuni döneminden itibaren Acemioğlanları mektebi olarak kullanılmaya başlanacaktır. XVI. yüzyıl başlarında Beyoğlu iskan artan bir hızla devam etmektedir. Örneğin Tepebaşı yamaçlarındaki Kamer Hatun Camii Yavuz Sultan Selim döneminde yapılır.⁷⁹

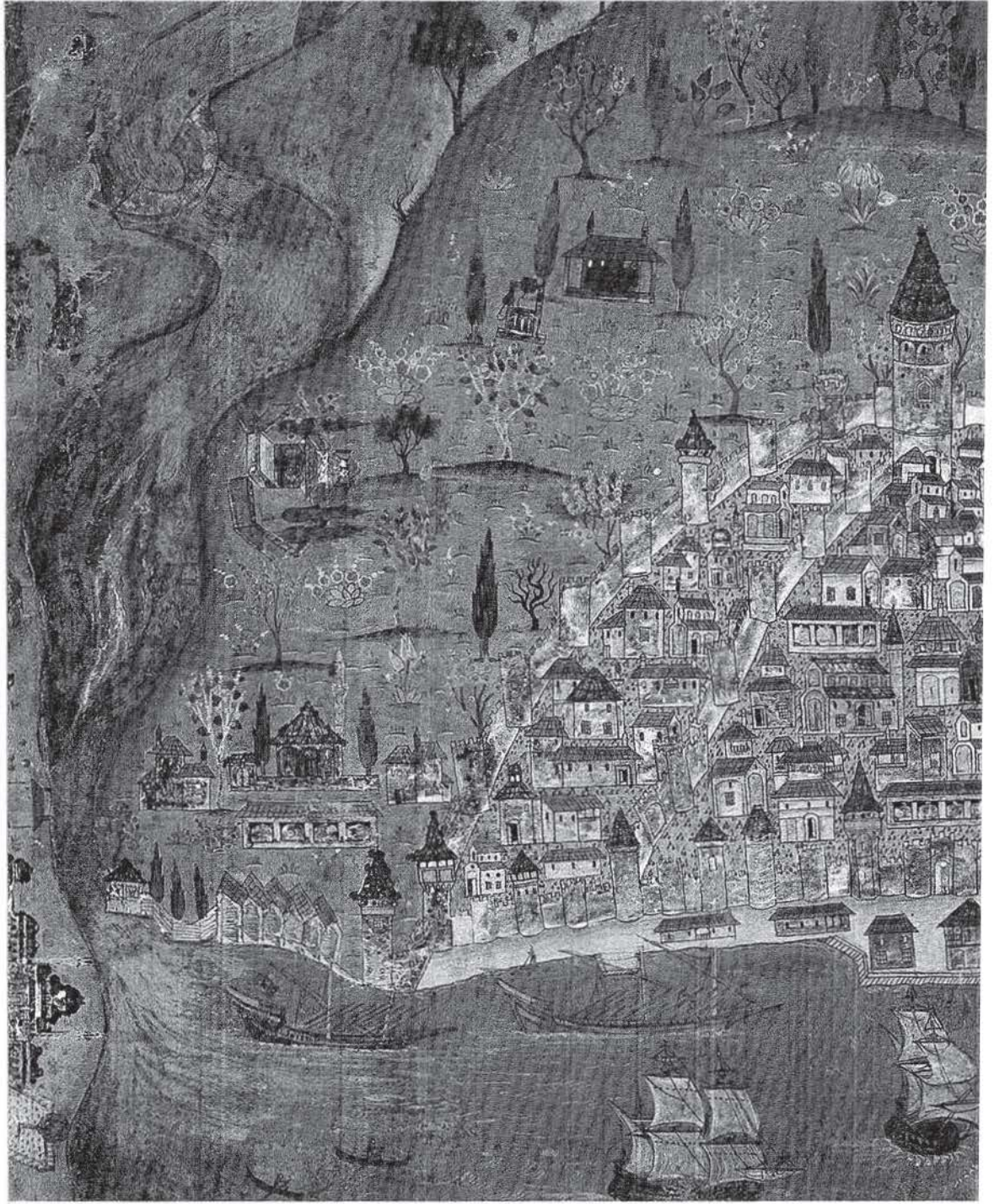
⁷⁶ İşli 1994: VI.124

⁷⁷ Ayvansaraylı 2001: 436

⁷⁸ İşli - Tanman 1994: 362 vd.

⁷⁹ Ayvansaraylı 2001: 403, Öz 1965: 34

■ 1537'de Galata ve çevresi
Matrakçı Nasub 1537

■ Piyale Paşa Camii

1540'larda Mimar Sinan tarafından başlanan yoğun anıtsal yapı faaliyetinden hemen önce Matrakçı Nasuh tarafından çizilen 1537 tarihli Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultân Süleymân Hân isimli eserde görülen Galata bölgesi bize XVI. yüzyılın ikinci çeyreğindeki görünüm hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu çizimde yoğunluklu yerleşme Galata surları içindedir. Surlar dışında Tophane, Galatasaray ve Kasımpaşa çevresinde çeşitli yapılar ve yerleşme noktaları olmakla birlikte, iskan daha sur dışına taşmamıştır.⁸⁰

XVI. yüzyılın ortalarından itibaren günümüz Beyoğlu İlçesi sınırları içinde bir dizi anıtsal yapı inşaatına baş-

lanır. Mimar Sinan tarafından yapılan Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii ve Hamamı (Yeşildirek Hamamı), Rüstem Paşa Kervansarayı, Buğday Ambarı, Tophane Kılıç Ali Paşa Külliyesi, Ebu'l Fâzıl Camii ve Türbesi, Muhyiddin Çelebi (Çukurcuma) Camii, Süheyl Bey (Salıpazan) Mescidi, Karaköy Hayreddin Paşa ve Yakup Ağa Hamamları, Şehzade Cihangir Camii, Fındıklı Molla Çelebi Camii ve Hamamı, Güzelce Kasımpaşa Camii ve Medresesi, Piyale Paşa Külliyesi, Hasan Çelebi Mescidi, Yahya Kethüda Mescidi, Hasköy Turşucuzade Hüseyin Çelebi Mescidi, Söğütözü Çavuşbaşı Camii, Halıcıoğlu Kaysunizade Mescidi bu yapıların önde gelenleri olarak sayılabilir.⁸¹

⁸⁰ Matrakçı 1537 : 8b-9a
⁸¹ Kuran 1986 : 254-55

Matrakçı Nasuh ve Galata

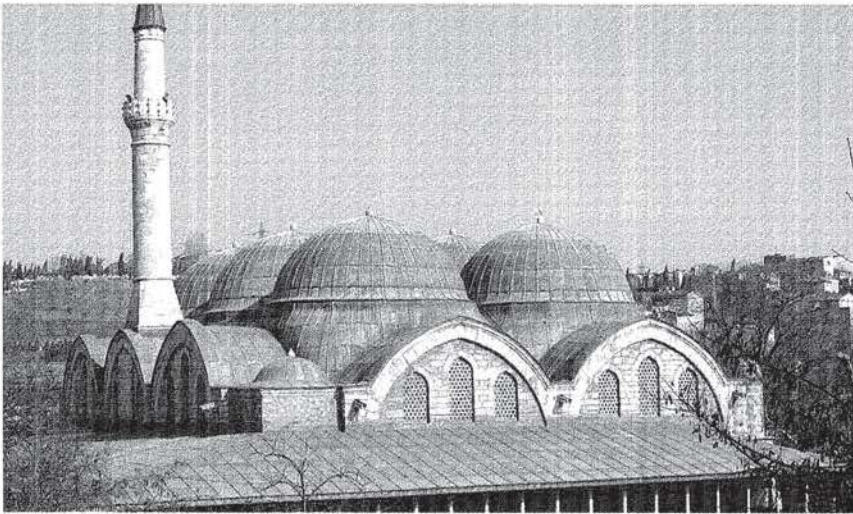
Baba adını Karagöz el Bosnavî olarak belirten Matrakçı Nasuh, XVI. yüzyıl başlarında Bosna'da doğar, Endrun'da eğitim görür. Kanuni tarafından çeşitli silah ve mızrak oyunlarındaki mahareti nedeniyle kendisine 1529 tarihinde "üstat" veya "reis" olarak tanınması hakkında bir berat verilir. Matrakçı, 1537 tarihli Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultân Süleymân Hân¹ adıyla tanınan eserinde İstanbul'da Bağdat'a kadar olan menzillerin resimlerini çizmiştir.

Bu eserin İstanbul çiziminde; İstanbul yarımadasının yanı sıra Galata ve yakın çevresi de görülmektedir. Çizimde Galata surları üç bölüm halinde olup, dış surlar özellikle sahil surları külahları kurşun kaplı kulelerle sağlamlaştırılmıştır. Kıyıda görülen tek kapı büyük bir olasılıkla Yağ Kapanı Kapısı'dır. Surların Galata Ambar denilen Tophane yönündeki bölümünde genellikle çatıları kiremit örtülü binalar bulunmakta, kıyıya doğru dört gözlü bir dükkan görülmektedir. Bu bölümdeki iki gözlü, kubbesi kurşun kaplı yapı muhtemelen Fatih döneminde yapılan Kapıçı Hamamı olmalıdır.²

Galata Kulesi adı ile anılan orta bölümde ki en önemli yapı, orta hacmi yüksek, yan mekanları daha alçak olarak ifade edilen Arap Camii'dir. Arap Camii'nin benzeri bir başka yapı ise kiremit kaplı çatı ile belirtilen San Francesco Kilisesi'dir. Orta bölümün üst kısımlarına çizilen dört gözlü, kiremit örtülü bir bina ile burada bir çarşı bulunduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Suriçinin Azapkapı bölümünde, çatıları kurşun örtülü üç yapı vardır. Yamaçtaki bir yapı diğerlerinden farklı olarak kubbeli çizilmiştir. Üst bölümdeki kurşun örtülü ve minareleri belli olan iki yapıdan aşağıdaki Sultan II. Bayazid döneminde yapılan Alaca Mescid³, yukardaki ise Fatih döneminde inşa edilen Şahsuvar Mescidi⁴ olmalıdır. Bu bölümde bulunan kıyıya yakın, ön cephesinde giriş kapısı görülen, kurşun örtülü yapı ise Fatih döneminde inşa edildiği bilinen Buğuluca (Bokluca) Hamamı'dır.⁵

Surların dışında, kıyı bölümünde beş adet yapı görülür. Bu yapılardan dördü depo veya dükkan benzeri yapılardır. İki katlı, çatısı kurşun örtülü, tek şerefeli minaresi çizilen yapı ise, büyük olasılıkla Kanuni dönemi sadrazamlarından Makbul/Maktul İbrahim Paşa tarafından yaptırılan Eski Yağ Kapanı Camii olmalıdır.⁶

■ Hasköy Çeşmesi 1945

■ Hasköy Çeşmesi 2004

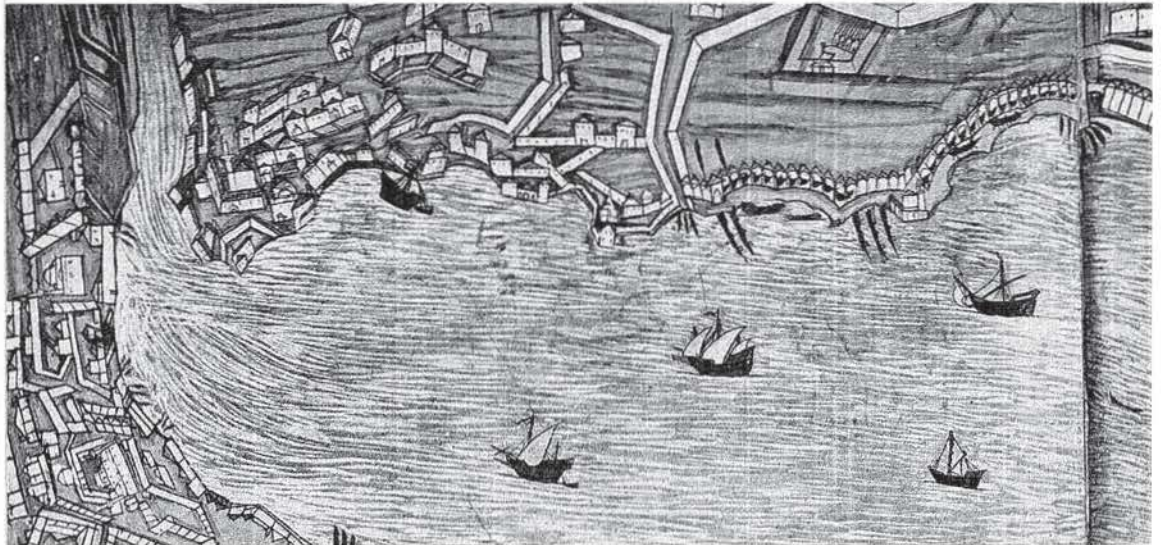

İskan tarihi belirlemekte kullanılan çeşmelerin günümüze ulaşan en eskisi 1524 tarihli Hasköy Çeşmesi'dir. Galata bölgesinde XVI. yüzyıl öncesine ait bir çeşme izine rastlamak mümkün olmamıştır. XVI. yüzyıla ait beş çeşme ise Hasköy, Sütlüce (2) ve Kasımpaşa (2) da bulunmaktadır.⁸² XV ve XVI. yüzyıl Beyoğlu bölgesi iskan tarihi için yapı tarihlerinin karşılaştırılmalı olarak daha geniş bir şekilde araştırılması gerekir. Ancak anlaşıldığı kadarı ile kıyı kesimleri, Kasımpaşa vadisi ve yamaçları ile Tophane vadisi ve Fındıklı sırtları dışında Galatasaray ötesinde önemli bir yerleşme yoktur. Yüzyılın sonlarına doğru Cadde-i Kebir üzerinde inşa edilen Ağa Camii (1597) bu bölgedeki yerleşmelerin son sınırlarını belirlemektedir. 1588 yılında bölgeyi gezen Michael Heberer, Galata

kapısı dışında Fransız ve Venedik elçiliklerine ait binalar bulunduğunu söylemektedir.⁸³ Daha sonraları bu elçiliklere İngiltere ve Hollanda da katılacaktır.⁸⁴

1584 tarihli Hünername'de bulunan, Nakkaş Veli Can'ın⁸⁵ çizdiği İstanbul planında Galata surları beş bölüm halinde gösterilmiştir. Bu çizim aynı zamanda Galata surlarının gerçeğe en yakın çizimidir.⁸⁶ Sur ile Haliç arasındaki kıyı bandında solda Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa Camii (1577-78) ile Eski Yağ Kapanı Camii görülmektedir. Tophane yönünde ise kubbeli, tek minareli Kılıç Ali Paşa Camii (1581) yer almaktadır. Kıyıya yakın, duvarlarla çevrili yapılar Tophane binalarını, geride içinde pek çok küçük yapı bulunan duvarlarla çevrili alan ise Galata Sarayı

■ Hünername'de Galata ve Haliç
Kıyıları Hünername 1584
(Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı
H. 1523)

⁸² Tamşık 1945 : H. 499

⁸³ Heberer 2003 : 286

⁸⁴ Tavernier 1984 : 79

⁸⁵ Hünername 1584 : 158b-159a,
Anafarta 1969 : xi

⁸⁶ Karşılaştırma için bkz.
Schneider - Nomidis 1944:

■ Domenico Zeno'nin İstanbul Görünüşünden Galata ve Çevresi, 1580'ler
(M.Sinan Genim Arşivi)

Boğaz'a doğru sur dışında kıyıda yer alan iki pencere, çatısı kurşun kaplı yapı, çatısındaki fener göz önüne alınarak bir hamam olarak değerlendirilebilir. Ancak, bu yapı günümüzde burada bulunan Kılıç Ali Paşa Hamamı olamaz, çünkü Kılıç Ali Paşa Hamamı'nın 1583'den sonra inşa edildiği bilinmektedir. Bu yapı acaba günümüze erişmeyen Tophane binalarından biri midir? Yoksa, Kastellion ton Galatau yanlışlıkla sur dışına mı çizilmiştir? Buradaki düzlükte gerek tekerlekli gerekse tekerleksiz pek çok top bulunmaktadır. Topların gerisinde üç gözlü, kurşun örtülü çatısında üç adet fener olan Tophane-i Amire binası görülmektedir. Tophane yapılarının hemen yanında bir de kuyu vardır. Tophane ile daha ilerde görülen namazgah arasındaki avlulu yapı II. Bayezid döneminde inşa edilen Galata Saray Ocağı olmalıdır. Onun gerisinde ki bahçe girişi ve bahçesindeki servi ağacı görülen bina ise 1491 tarihinde II. Bayezid'in emri ile İskender Paşa tarafından inşa edilen Galata Mevlevihanesi'dir.

İlerde kıyıda görülen namazgah sofası ve hemen yanındaki çeşme, büyük olasılıkla Fatih döneminde inşa edilen Çizmeciler Namazgahı'dır. Daha sonra bu bölgeye Çizmeciler Tekkesi yapılacaktır.⁷

Kasımpaşa sahilinde altı adet tersane gözü ile belirtilmiş olup, gözlerin bitiminde Fatih tarafından yapıldığı söylenen Kaptanpaşa Divanhanesi yer almaktadır. Vadi içindeki dört gözlü yapı burada bulunan carşı ve dükkanları belirtmek amacıyla çizilmiştir. Kasımpaşa iskanı içinde ki bahçeli, kurşun kaplı çatısı ile diğer yapılardan farklı olarak çizilen bina ise Okmeydanı Dergâhı olabilir.

Haliç sahilinde gösterilen çevresi duvarlarla çevrili, cihan-nümali yapı Tersane Sarayı'dır.⁸ Daha ilerde sırtlarda görülen kuyu ve hemen yanında yer alan çevresi kolonatl, kiremit çatılı tek yapı ise Kağıthane Köyü veya yakın çevresinde yer alan önemli bir bina olmalıdır.

M.Sinan GENİM

1 Matrakçı 1537 : 8b-9a

2 Haskan 1995 : 205

3 Ayvansarayi 2001 : 428

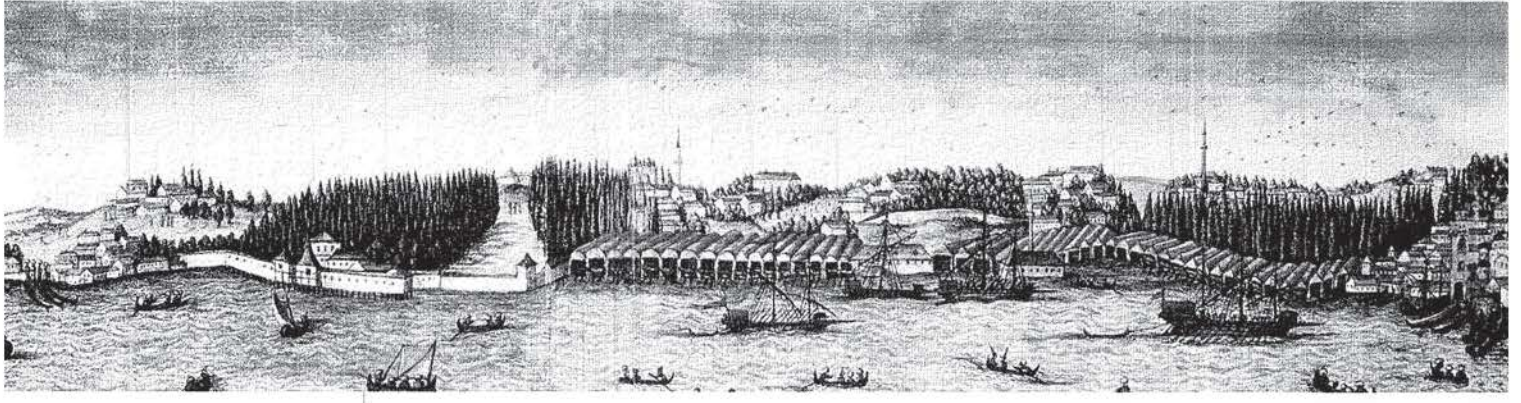
4 ay. es. : 429, Öz 1965 : 62

5 Haskan 1995 : 73

6 Ayvansarayi 2001 : 433, Öz 1965 : 69

7 Eremya 19882 : 39

8 Erdoğan 1956 : 162

■ 1500'lerin sonuna doğru
Hasköy'den Tophane'ye kadar
Galata İskanı

Codex Vindobonensis 8626,
Nationalbibliothek, Viyana

Ocağı'nı işaret etmektedir. Galata surları dışında, günümüz Taksim'ine doğru gerek bitişik gerekse ayrık nizam bir dolu yapı görülür. Yazılı kaynaklarla da doğrulanan bu durum İstiklal Caddesi aksının XVI. yüzyıl sonlarına doğru yoğunlaştığının da bir göstergesidir.

Galata surlarının Kasımpaşa'ya açılan kapısından itibaren Hasköy'e kadar bütün kıyı saraya ait olup büyük bir kısmı tersane gözleri ile kaplıdır. Tersane duvarlarının bittiği noktada küçük bir aralık ile Haliç'e ulaşmaktadır. Daha sonra kıyıda duvarlarla çevrili Tersane Bahçesi görülmektedir.⁸⁷ Kara Pirî Paşa önünde durmakta olan büyük bir kalyonu görünce, teknelerin kışlamak için bu kıyıda demirlediğini anlatan Evliya Çelebi'yi hatırlamamak mümkün değildir.⁸⁸ Hasköy ile Sütlüce arasındaki kıyıda üç adet ufak koy vardır. Haliç'in kuzeye doğru döndüğü burundaki Sütlüce iskanı ise tek minareli bir cami ve bitişik nizam binalar ile belirtilmiştir. İki yönde camiye çevreleyen odaları ile muhtemelen bu cami Fatih döneminde yapılan Taht Kadısı Mehmed Efendi zaviyesi olmalıdır.⁸⁹ Kıyıda yer alan duvarlarla çevrili küçük alan ise muhtemelen Abdi Selami bahçesini ifade etmek için çizilmiştir.⁹⁰

XVII. yüzyılın ünlü gezgini Evliya Çelebi yüzyılın ortalarına doğru gezdiği bölgeyi üç kasaba Sütlüce, Kara Pirî Paşa ve Hasköy ile üç şehir Kasımpaşa, Galata ve Tophane olarak altı bölümde anlatmaktadır.⁹¹ Evliya Çelebi'ye göre Sütlüce kasabası tamamen Müslümanlardan oluşan şirin bir kasabadır. Dini yapıların yanı sıra özellikle kıyı boyunda Karaağaç Yalısı, Ebusuud Bahçesi, Bezirganbaşı Bağ, İbrahim Hanzâde Yalısı, Reis Şâmîzâde Yalısı, Kemal Efendi Yalısı gibi önemli yapılar ve mesire yerleri yer almaktadır. Çok sayıda tekke de vardır. Bu yerleşmeyi takiben kıyıda yer alan Kara Pirî Paşa iskanı ise Yahudi, Ermeni ve Rumların da bulunduğu kozmopolit bir yerleşmedir. Ço-

ğunlukla kiremit ve tuğla imalatı ile uğraşan esnafı aynı zamanda korunaklı olan demirleme yeri dolayısıyla kışın bu kıyıya bağlanan teknelere hizmet veren işler yapmaktadır. Bu esnafın büyük kısmı meyhanecilik ve bozacılıkla uğraşır. Kara Pirî Paşa mahallesini takiben oluşan Hasköy iskanı ise süslü bir şehir gibidir. Bir cami ve iki mescid vardır. Evliya Çelebi, çoğunluğu XVI. yüzyılda Eminönü çevresinden gelen Musevilerin oluşturduğu bu yerleşmede iki mahalle Rum ve bir mahallede Ermeni iskanı olduğunu söyler. Hasköy surlarının büyük bir bölümü günümüze de ulaştığı gibi Musevi mezarlığıdır. Hasköylüler, dericilik, meyhanecilik ve şarapçılık ile uğraşmaktadırlar.

Hasköy iskanını, Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulduğu söylenen Tersane Bahçesi Kasımpaşa yerleşmesinden ayırmaktadır. Artık tüm kıyı boyu devletin mülkiyetinde olup, tersane ile kaplıdır. Kasımpaşa Evliya Çelebi döneminde yirmialtı mahalleden teşekkül eden bir şehir gibidir. Evliya Çelebi, yerleşik halkı üç grup içinde değerlendirir. Önde gelen grup asker, özellikle deniz askeridir. Diğer bir grubu ise esnaf ve bağcılıkla uğraşmaktadır. Üçüncü grubu ise tüccar ve gemi marangozları oluşturmaktadır. Bunların dışında yer alan ufak bir grup ise ilim erbâbı ve dervişlerden teşekkül etmektedir. İsimleri ile belirtilen onüç cami ve dört mescidin yanı sıra iki medrese, yetmiş sıbyan mektebi, iki darülmürrâ, yirmi bir adet tekke ve beş adet hamamı olduğu da kayıt edilmiştir.

Kasımpaşa'nın içinden iki dere geçmekte olup bu derelerin iki yakasını üç adet, birer gözlü kâgir köprü ile onbir adet ahşap köprü birbirine bağlamaktadır. Tersane büyük oranda Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa edilmiş olup içinde Fatih Sultan Mehmed döneminde yapılmış olan bir Kaptanpaşa Divanhane-i bulunmaktadır. İkisi anıtsal nitelikli Güzelce Kasımpaşa Camii ve Büyük Piyale Camii ile pek çok ca-

87 Erdoğan 1956 : 162 vd.

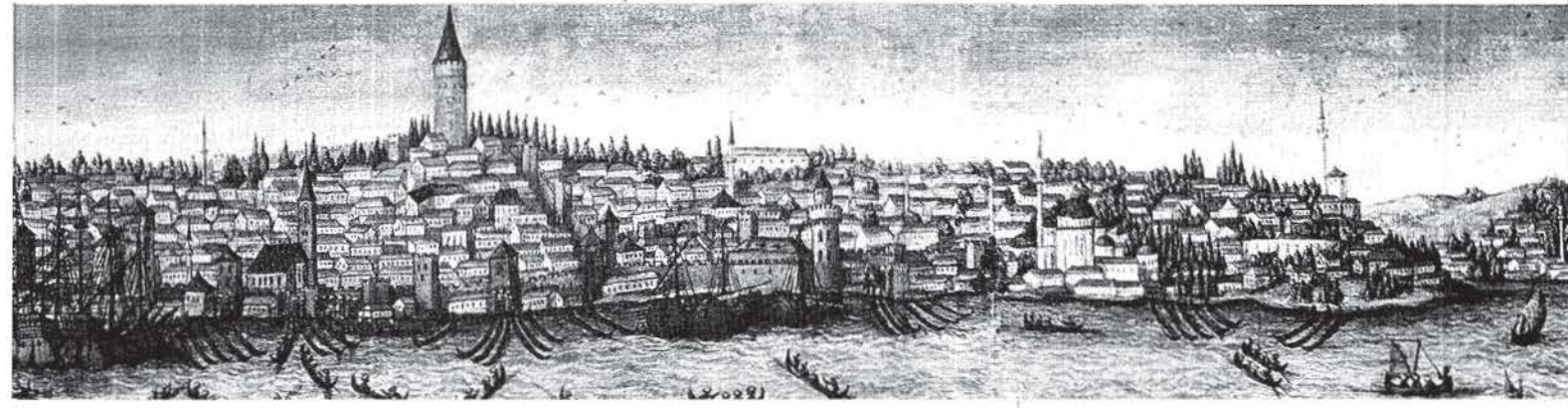
88 Evliya 2003 : I. 373

89 Ayvansaraylı 2001 : 386

90 Eremya 1988 : 32

91 Evliya 2003 : I. 371 - 408

92 Ayvansaraylı 2001 : 430

mi ve mescidi vardır. Okmeydanı'na doğru giderek seyrekleşen iskanın üst bölümünde onbir adet mesire yeri bulunmaktadır. Dini nitelikli yapıların yanı sıra Evliya Çelebi Kasımpaşa'da isim belirterek beş adet saray bulunduğunu söyler. Piyale Paşa Sarayı, Kara Hoca Sarayı, Kurd Çelebi Sarayı, Hüseyin Ağa Alisi Sarayı ve Sıçan Halife Sarayı. XVI. yüzyıl iskan ismi bilinen yirmi altı mahalleden oluşmaktadır. Ancak Ketchorya Mahallesi ismi iki kere geçtiği için bilinen mahalle sayısının yirmi beş olarak düzeltilmesi gerekir.

Evliya Çelebi, Galata yerleşmesini "...Konstantiniyye Kalesi'nin halici kuzeyinde bir milden yakın mesafe deniz kıyısında akçe tahtası şeklinde seddâdî, taştan yapılmış sağlam ve hoş bir kale, dayanıklı bir hisardır. Firdolayı yalın kattır, İstanbul gibi üç kat değildir. Fakat kale içinde üç kat bölme hisarı vardır..." diyerek anlatır. Sekizi deniz yönünde olmak üzere on bir kapısı vardır. Tersane'ye bakan hisar içindeki Meyit Kapısı'ndan Tophane Kapısı'na kadar büyük derin bir hendek surları kara yönünden çevrelemektedir. Bu hendek içinde gemiciler gemi malzemeleri hazırlamakta, halat bükme işlerini yapmaktadırlar. Deniz kenarında hendek yoktur ve tamamen dükkanlar ile kaplıdır. Galata surlarının üç bölüm halinde olduğu, Buondelmonti çizimlerinde de görülmektedir. Fatih döneminde kara surlarının bir bölümünün yıkıldığı söylenirse de tekrar yapıldığı anlaşılmaktadır. Buondelmonti çizimlerinde Kasımpaşa ve Tophane'ye komşu bölümlerde deniz surları görülmez. Orta bölümde ise deniz sur-

ları oldukça geriye çekilmiştir. Ancak gerek Evliya Çelebi gerekse başka yazarlar deniz surlarından söz ederler ve deniz surları üzerinde bulunan sekiz kapının adını verirler. Görsel malzeme ile yazarların gözlemleri arasındaki bu çelişkinin nedeni acaba nereden kaynaklanmaktadır. Surların yıkımı sırasında 1864 tarihinde Maria De Lavray tarafından çizilen bir haritada da kıydan biraz içerideki deniz surları görülmektedir. Anlaşılan yoğun iskan nedeniyle Buondelmonti her iki bölümdeki deniz surlarını görmemiş ve çizimine almamıştır.

Galata surları içinde on sekiz Müslüman, yetmiş Rum, üç Frenk, bir Yahudi, iki Ermeni mahallesi bulunmaktadır. Tersane'ye yakın bölümde hiçbir gayrimüslim yoktur. Fatih dönemindeki bir fermana dayanarak bu bölüm tamamen Müslümanlar tarafından iskan edilmektedir. Zaten gerek Fatih dönemi, gerekse daha sonraki dönemlerde yapılan cami ve mescidler yoğun olarak bu bölümde inşa edilmişlerdir. Anıtsal yapılar dışında bu bölümde iki de hane adından bahs olunur. Müvellâ Hanesi ile Hacı ve Seyyid Ali Çelebi Hanesi. Evliya Çelebi, Orta bölüm ile Tophane'ye yakın bölümün "iki kale içinin" tamamen gayrimüslimler ile dolu olduğunu söylemesine rağmen Tophane Kapısı civarına yapılan Sultan Bayezid Mescidi bu bölümde bir miktar Müslüman nüfus olduğunu göstermektedir.⁹² Limanı korunaklı olduğu için gemiler birer demir üzerinde güvenlik içinde kış geçirilmektedirler. Gerek sefere çıkacak gemilerin gerekse seferden dönen gemilerin ihtiyaçlarını karşıladığı bu yerleşme hemen

Pera ve Galata

Bu semte bazı kimseler Pera, bazıları ise Gallata derler. Pera Yunancada "karşı taraf" anlamına gelir ve semtin tam Konstantinopolis kentinin karşısına denk gelmesi nedeniyle bu ad verilmiştir. İki yerleşim bölgesinin arasında sadece liman vardır ve onun üzerinden de kolayca geçilebilir. Aslında Konstantinopolis'ten Pera'ya karadan da gidilebilirse de, bunun için limanın (Haliç) bir Alman mili uzunluğunda olan bütün çevresini dolaşmak gerekir ve bu da günün yarısını alır.

Pera kenti deniz kıyısından başlayıp gerideki tepeye doğru yükselerek inşa edilmiştir. En tepede, şehrin etrafını çeviren hendeğin hemen yanında yüksek, yuvarlak bir kule vardır, bunun önünde de gene yüksek duvarlarla çevrili geniş bir meydan bulunur. Kulede aşağı yukarı 1500 Hristiyan tutsak barındırılır ve bunların çoğu her gün çeşitli işlerde kullanılırlar.

Kulenin yakınındaki hendeğin üzerinde, sadece yürüyerek geçilebilen bir köprü vardır. Buradan at veya arabayla geçilemez. Şehrin dışındaki mezarlıklara, bostanlara, bağlara ya da Fransa ve Venedik elçiliklerine gidileceği zaman bu köprüyü aşmak gerekir.

Dar bir yol, bu kuleden başlayıp evlerin arasından aşağı semtlere, St. Peter kilisesine kadar iner. Buradan itibaren oldukça geniş bir sokak, daha aşağılardaki Pazar yerine ulaşır. Bir zamanlar arkadaşlarımla Pera'nın birbirini dikine kesen sokaklarında su taşıyıştım...

Pera kenti surlarla üç bölüme ayrılmıştır. Gallata Culasse (Galata Kulesi) adı verilen bölümde, vaktiyle bu kenti ele geçirmiş olan Cenevizlilerin soyundan gelme Hristiyan tacirler yaşamaktadır. Gallata Ambar denilen bölümde Rumlar oturur, bunların çoğu ya dükkân sahibidir, ya da lokanta işletirler, aralarında zanaatkarlar da vardır. Rumların dükkânlarında Latince, Grekçe,

■ Merian'ın 1635 tarihli İstanbul Görünüşü, Ön planda Galata Kulesi ve surların dışındaki yerleşmeler (M.Sinan Genim Arşivi)

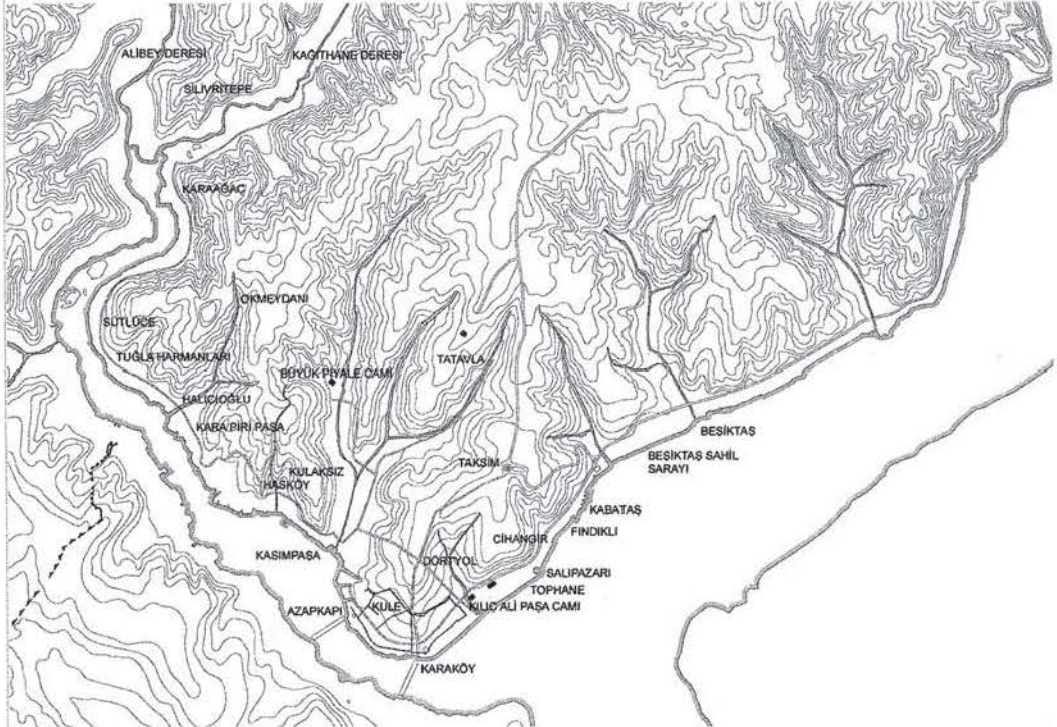

hemen yalnızca ticaret ile uğraşmaktadır. Galata yerleşmesi o kadar yoğundur ki Evliya Çelebi burada hiçbir ziyaret (mesire) yeri bulunmadığını belirtir.

Tophane şehri ise Tophane Kapısı'ndan Cihangir sırtlarına ve Kabataşta bulunan Çizmeciler Tekkesine kadar uzanmaktadır. Bu yerleşmenin büyük bir bölümünü Sultan II. Bayezid döneminde yapılan Tophane binaları oluşturmaktadır. Burada yüz yetmiş mahalle Müslüman, yirmi mahalle Rum, yedi mahalle

Ermeni ve iki cemaat Yahudidir. Bu mahalleler bağ ve bahçeli, birbiri üstüne yükselen binlerce yalı ve evden oluşmaktadır. Tophane binalarından sonra kıyı boyunca Terekçi Yalısı, Valide Karındaşı Yalısı, Hüseyin Ağa Yalısı, Rahikizade Yalısı, Sadreddinzade Yalısı, Güğümbaşı Yalısı, Melek Ahmed Paşa Yalısı, Deniz Uğrusu Yalısı, Ebûsaid Yalısı gibi büyük yalılar yer almaktadır. Halkın çoğu tüccar, manav, gemici ve topçudur. Caddeleri geniş olup, baştan başa kaldırım döşelidir. Birbirine yakın pek çok mescidi vardır.

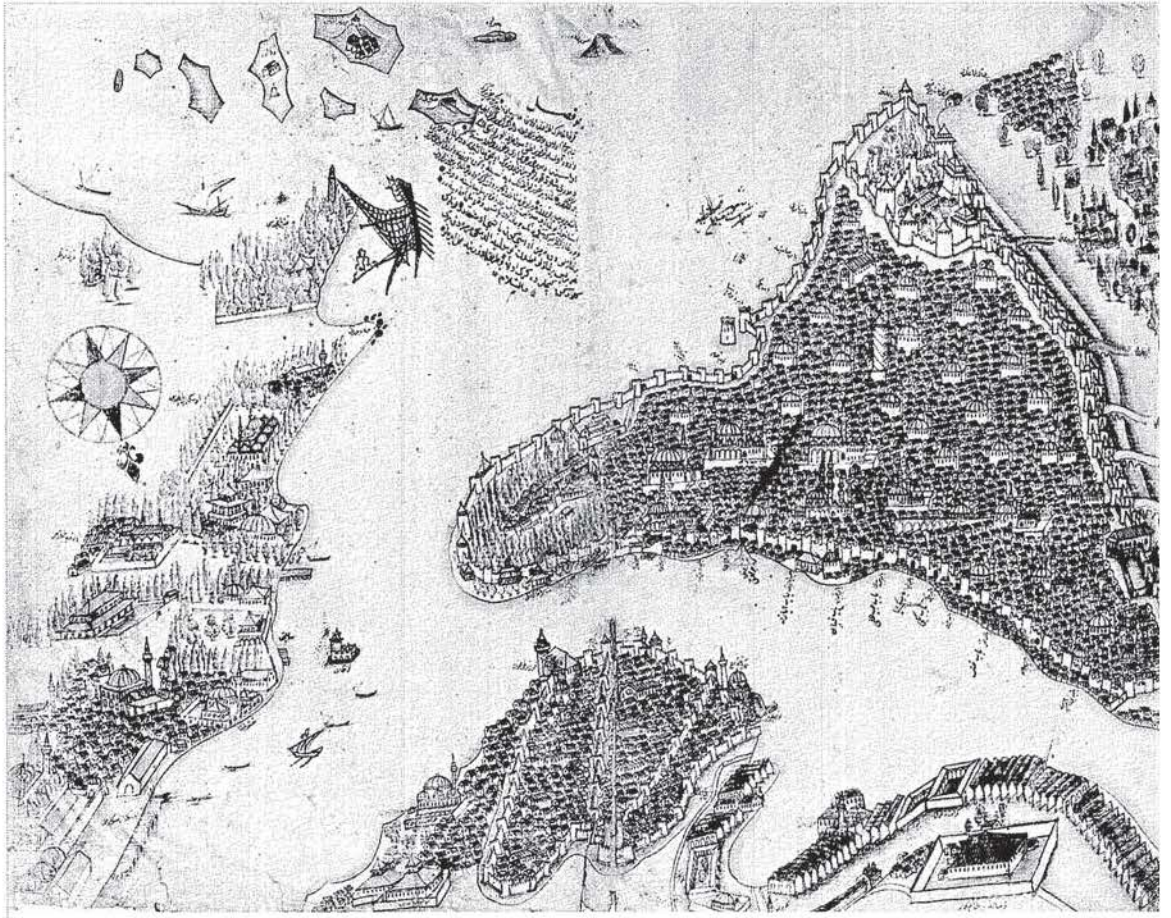
■ Evliya Çelebi döneminde Galata ve Çevresi

■ Mallet'in İstanbul Görünüşünde Galata ve Evler Mallet 1686, (M.Sinan Genim Arşivi)

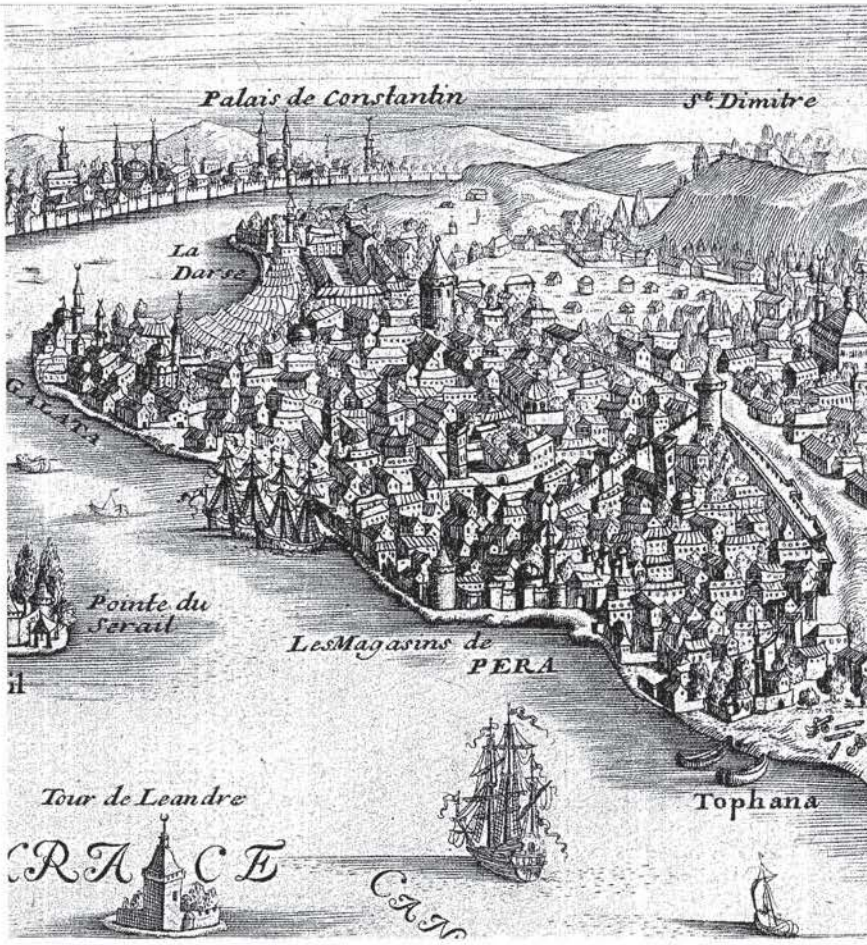
■ Piri Reis'in İstanbul
Görünüşünden Galata ve
Çevresi Oberbumber 1902

■ Galata ve Çevresinin Görünüşü
Grelot 1681

olduğu Harmanlar denilen bölge gelir. Sahilde Abdi Selâmi Bahçesi bulunmaktadır. Hemen yakınında yer alan Piri Paşa köyünü geçtikten sonra ise pek çok Yahudinin, az miktarda Ermeni ve Rumun oturduğu Hasköy gelmektedir. Hasköy vadisinde bostanlar ve bahçeler, bunların yanında da konaklar ve köşkler bulunmaktadır. Kıyadaki iskeleyi geçtikten sonra bir padişah sarayı görülür. Çiçeklerle süslü büyük bir bahçesi ve deniz üzerinde bir köşkü vardır. Bu semtin üst tarafında Okmeydanı yer almaktadır. Zaman zaman padişah burada ok atışı yapmakta ve atış yapan askerlerini izlemektedir. Eremya Çelebi, Türklerin, savaşa giderken burada dua etmelerinin bir adet olduğunu söylemektedir.⁹⁴ Sarayı takiben Tersane-i Hümayun gelmektedir. Tersane'nin arkasında beylik tabir edilen zindan (Banyo = Bagne) bulunmaktadır. Tersane içinde Kaptanpaşa'nın oturduğu üç kubbeli bir divanhane vardır. Buradan eski divanhanenin bulunduğu Meyit İskelesi'ne kadar sekiz tersane kubbesi görülmektedir. Anlaşılan Fatih döneminde yapılan ilk divanhane yıkılmış ve yeri değiştirilerek yeni bir divanhane inşa edilmiştir. Tersane'de üstü kapalı yüzün inşaat gözü vardır, fakat bunların yarısından fazlasının metruk olduğu görülmektedir. Tersane'nin gerisinde yer alan Kasımpaşa'nın sağ ve sol yamaçları

bostan ve bahçeler ile kaplıdır. Kasımpaşa kıyısında yer alan tersane, Meyit İskelesi'nde son bulur. Galata yamacındaki mezarlığa defnedilmek üzere Müslümanların cenazelerinin çıkarıldığı bu iskeleden sonra Galata Surları başlamaktadır. Galata'nın ilk kapısı Azapkapı'dır. Kıyıda büyük demirci dükkanları, gemiler için yelken, halat ve diğer edevatı satan esnaf bulunmaktadır. Aynı zamanda tekneler bu bölgede kalafat edilmektedir. Kürkçükapı, Yağkapanı, Balıkpazarı ve Karaköy Kapısı'ndan sonra Kurşunlu Mağaza denilen Mahzen'e gelinir. Büyük gümrük buraya nakledilmiştir. Bu bölgeye Galata Gümrüğü veya Yani Yağkapanı'da denmektedir. Venediklilere, Cenevizlilere, Fransızlara, İngilizlere, Fransız bayrağı taşıyan Felemenklilere, Livornalıları ait ticaret gemileri Kürkçükapı'dan Tophane'ye kadar bu kıyıya bağlanmaktadır. Deniz surlarının yedinci kapısı Mumhane Kapısı'dır. Adından da anlaşılacağı gibi bu bölgede mum imal edilmektedir. Mumhane'den sonra tüfek barudu yapılan kârthane gelmektedir. Eğri Kapı ile denize açılan bölgenin kıyı kesiminde Yahudiler, iç kesimlerinde ise Rumlar ikamet etmektedir. Denize açılan dokuzuncu kapı Kireçhane kapısı olup, buradan hamama (Kılıç Ali Paşa Hamamı), mahkemeye (?) ve büyük camiye kadar alanı kaplayan tabakhanelere ulaşmakta-

dır. Surun iç tarafı meyhanelerle dolu bir Rum mahallesidir. Kayığından Tophane iskelesinde inen ve buradan Galata surları içine giren Eremya Çelebi Surp Lusavoriç kilisesini ve diğer kiliseleri anlatır. Daha sonra muhtemelen günümüzde Yüksekaldırım adı ile anılan ve Karaköy'ü Galata Kulesi'ne bağlayan yokuşu tırmanan yazar, Galata kapısının karşı tarafının Türk mahallesi olduğunu belirtmektedir. Türk mahallesi, buradan Tophane'ye ve üçüncü kapıya (Yağkapı Kapısı) kadar inmektedir.

Kulekapısı da denen Galata Kapısı'ndan sonra Beyoğlu'na doğru yola devam eden Eremya Çelebi; "... Şehir haricinde, şimale doğru çıkıyoruz. Yukarıda Mevlahane, hamamlar ve fırın ile çarşı vardır... Dört yol ağzına geldik. Yolların biri önümüzde, biri de arkamızdadır. Sağımızdaki yol Tophane'ye, solumuzdaki de Kasımpaşa'ya iner..." diyerek bölgeyi tarif eder. Günümüzde İsveç Konsolosluğunu geçtikten sonra sağdaki Kumbaracı Yokuşu ile, solda Kasımpaşa'ya doğru inen Asmalı Mescid

Sokağının İstiklal Caddesi ile kesiştiği bu dört yol ağzında elçiliklere hizmet eden Frenk tercümanların bahçeli evleri bulunmaktadır. Eski Ceneviz Elçisi ile bir miktar Yahudinin de burada evleri vardır. İlerde Frenklerle meskûn olan bir Frenk mahallesi bulunmaktadır. Yolun üstünde Galatasaray denilen padişah sarayı vardır ve burada içoğlanlar terbiye edilmektedir. Yolun her iki tarafındaki evlerin önünden geçerek devam ettiğimizde önce Müslüman sonra Rum ve Frenk mezarlıklarına geliriz. Görüldüğü gibi Beyoğlu iskanı Galatasaray geçtikten bir müddet sonra mezarlıklar ile bitmektedir. Daha ilerde ise 1800'lere kadar Galata ile günübirlik bağları olmayan Tatavla = Kurtuluş Rum köyü bulunmaktadır.

Tophane beylik topraklarla doludur. Çavuşbaşı iskelesinden sonra topçubaşı ve topçuların oturduğu odalar yer almaktadır. Salıpazarı'nı geçtikten sonra Mehmed Ağa mahallesi gelmekte ve onun üzerinde Cihangir camii ile pek çok ev ve binalar bulunmaktadır. Tepenin kuzeye doğru altın-

Hemen denizin yakınında, mermerden inşa edilmiş çok güzel bir Türk ibadet evi bulunmaktadır ki, daha önce yaşam öyküsünü anlatmış olduğum "Ochiali" Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Daha ötedeki bir konuta İngiliz elçiliği yerleşmiştir. Biraz ilerde de başka bir Türk ibadet evi görülmektedir...

Pera kentinin dışında kalan bu bölgede üç Hristiyan devletin, yani Fransa kralının, İngiltere kralının ve Venedik devletinin elçilikleri bulunur. Bu üç devletin elçileri diğerlerine kıyasla daha büyük özgürlüklere sahiptirler...

Pera veya Galata denilen tepelerin denizden itibaren bir Alman mili genişliğindeki bölümünde pek çok insan yerleşmiş, çok güzel binalar, kasırlar, bahçeler yapılmıştır.

Ayrıca Fransız elçiliğinin bulunduğu binanın arkasında, pek de ondan uzak olmayan bir yerde büyük bir saray vardır. Daima kapalı olan bu binada dört yüz veya beş yüz genç yaşar. Bunların çoğu Türkler tarafından tutsak alınmış olan Hristiyan çocuklardır. Ya fidiye için veya başka nedenlerden ötürü burada tutulup eğitilirler. Yılda iki kez onlara ipek giysiler armağan edilir. Başlarında Aga dedikleri bir yönetici bulunur. Çeşitli sanat dallarına mensup ustalar bu gençleri, hangi sanata merak ve yetenekleri varsa o alanda eğitirler. Böylece her birinin özelliği, eğilimi, kabiliyeti, becerisi dikkate alınarak mükemmel sanatçılar yetişir.

Bu sarayın yakınlarında çok güzel bir hamam vardır. Konstantinopolis'te ve Pera'da bulunan, kimi gösterişli kimi sade pek çok hamam Türk veya Hristiyan hiç fark gözetmeden, parasını ödeyen herkese hizmet vermektedir. Yalnız kadınların hamamı erkeklerinkinden ayrı bir binadadır.

Michael Heberer
Ocak - Mart 1588

Brettenli Michael Heberer, *Osmanlıda Bir Köle*,
Çev: Türkiz Noyan, İstanbul 2003

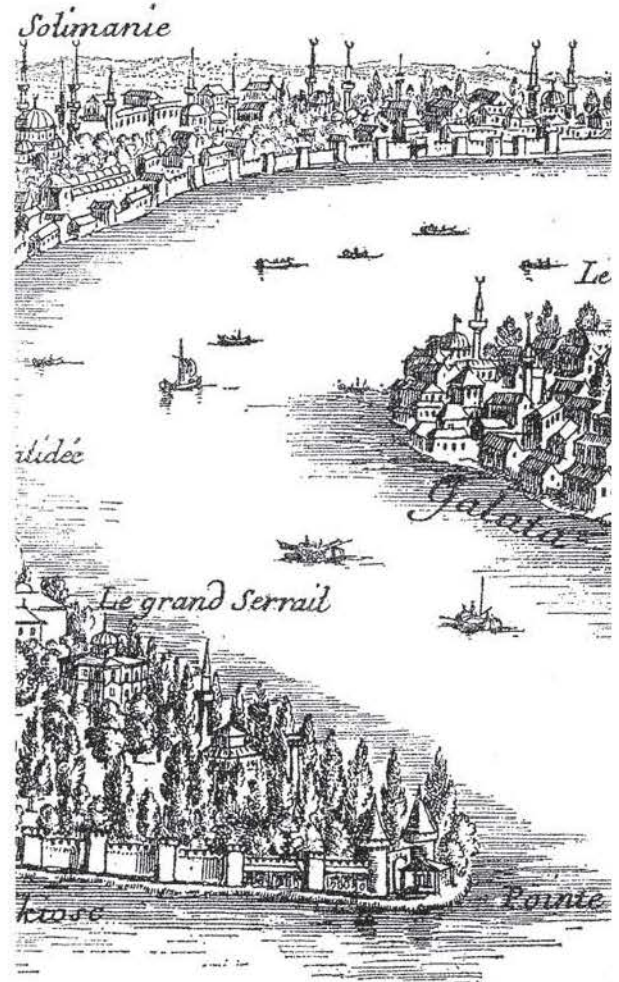
da Fındıklı denilen, çarşı ve pazarı ile büyük bir semt ve ilerde bir mahalle ile Çizmeciler Tekkesi yer almaktadır. Kıyı yerleşmesinin üst bölümü Ayaspaşa'ya kadar küçük esnafın gezi ve eğlence yeridir. Burada bulunan Şeyhülislam Ebu - Said Efendi'ye ait, sahildeki bostana kadar uzanan ve setler halinde yapılmış bir bahçe de vardır.⁹⁵

XVII. yüzyıl Beyoğlu'su oldukça küçük bir alandır. Galata surları dışında kuzeye uzanan yolun iki tarafında teşekkül eden bu yerleşme, mezarlıklar ile Kasımpaşa iskanından ayrılmakta olup, Boğaza doğru gelişen kıyı yerleşmeleri ile birleşmemiştir. Beyoğlu iskanının kıyı ile teması dört yoldan aşağı doğru uzanan Kumbaracı yokuşu ile Boğazkesen vadisi boyunca Tophane ile gerçekleşmektedir.

XVIII. yüzyıl boyunca günümüz Beyoğlu ilçesi içinde yer alan mahallelerin gelişimi devam ederse de, 1950'lere kadar Kasımpaşa ve ötesinde büyük bir gelişim gözlenmez. Sultan III. Ahmed (1703-1730) devrinde Lale Devri olarak isimlendirilen yenileşme döneminde Kağıthane Vadisi içinde Sadabat Sarayları ve Bahçeleri⁹⁶, Salıpazarı'nda ise bugünkü Mimar Sinan Üniversitesi yerinde Emnâbâd sahil sarayı yapılacaktır. 1724'de kamuya ait arazinin, etrafındaki bina ve arsaların eklenmesiyle genişletilmesi ve denize kazık çakılarak doldurulması ile elde edilen alan üzerine yapılan bu saray Sultan III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan'a tahsis edilmiştir. Bir süre sonra bu sahil saraya bitişik olarak denize yakın bir de küçük kasır yapılacaktır.⁹⁷ XVIII. yüzyılın Beyoğlu açısından en önemli olayı Sultan I. Mahmud (1730-1754) dönemi başlarında Taksim sularının şehre dağılımı ile birlikte özellikle Tophane, Salıpazarı, Fındıklı, Kabataş ve Cihangir iskanının hızla artmasıdır. Bu çalışmanın esas gayesi özellikle Fındıklı'nın suya kavuşturulmasıdır. Devrin yazarlarından Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi "Fındıklı bahanesine Galata, Kasımpaşa, Dolmabahçe, ve Beşiktaş ihyâ olundu" demektedir.⁹⁸ XVIII. yüzyıldan günümüze ulaşan yirmi üç çeşmenin on altısı Beyoğlu bölgesindedir. Bu çeşmelerin on ikisi yüzyılın ilk yarısında yapılmış olup beşi Kasımpaşa ve ötesinde, yedisi ise Galata ve kıyı yerleşmelerine aittir. Yüzyılın ikinci yarısına ait dört çeşmenin üçü Galata'da, biri ise Kabataş'da bulunmaktadır.

1747'de Beşiktaş Sahilsarayı yeni köşkler ve bahçelerle büyütülür. Buraya yirmi iki sütun üzerine oturan bir mabeyn köşkü (Bayıldım Köşkü) yapılır. 1748'de kullanıma açılan yeni saray bundan böyle yaz mevsimlerinde Sultan I. Mahmud'un haremi ile göç ettiği yazlık saray olacaktır. Fatih döneminden beri bir ilk gerçekleşmede, Padişah haremi ile birlikte yazlığa çıkmaktadır. Yeni bir anlayışın artık saraya da hakim olmaya başladığını görmekteyiz.⁹⁹

Sultan I. Mahmud aynı zamanda Galatasaray Ocağı'nın ikinci kurucusu sayılır. Eskimiş olan saray yapılarını yeniler, iki çeşme, derşane ve bir kütüphane yaptırır. Ekim 1754'de açılan bu yapılardan kütüphaneye için bağışladığı kitapların Topkapı Sarayı'ndan

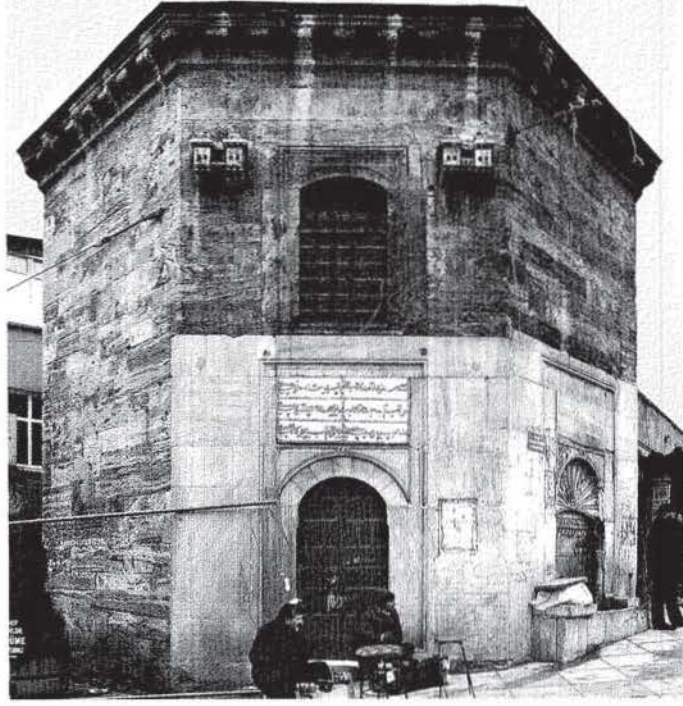
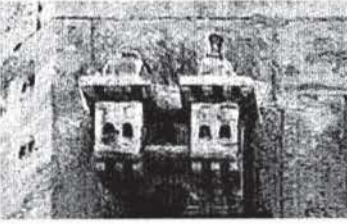
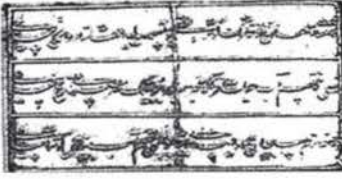
95 Erenya 1988² : 30 vd.

96 Eldem 1977

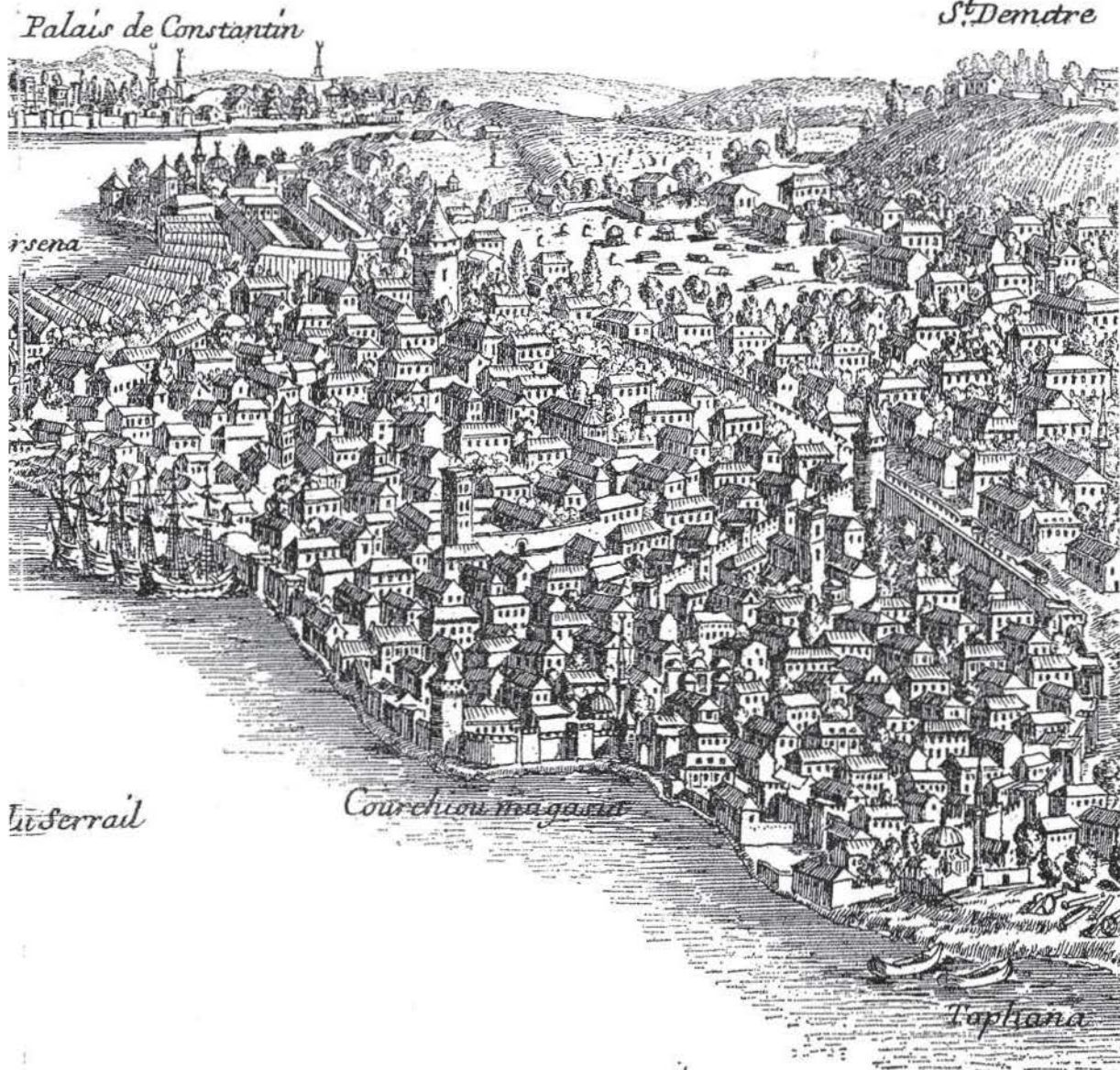
97 Orbonlu 1956 : 58 vd.

98 Aktepe 1976 : 31

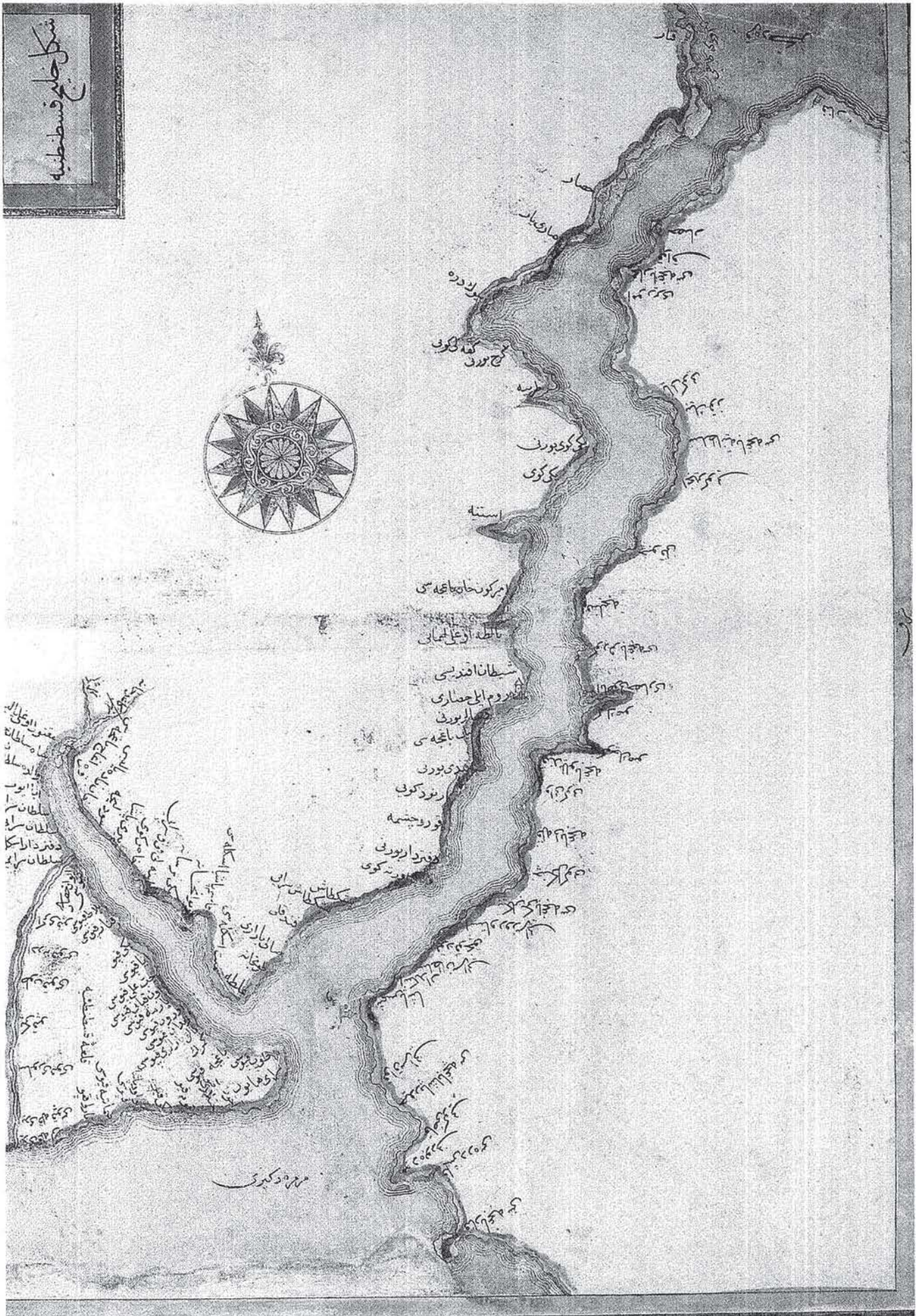
99 Sakaoglu 1999 : 386

■ Taksim Maksemi
(Fotoğraf: Ersin Alok 2004)

■ Galata ve Çevresi Banduri 1711

sandallara yüklendiği ve Tophane İskeleyi vasıtası ile Galatasaray'na taşındığı bilinmektedir. Bu tarihten itibaren Galatasaray Ocağı'nda yeni bir eğitim ve öğretime geçilmiştir.¹⁰⁰

Sultan I. Mahmud döneminde 3 Temmuz 1732 tarihinde İstanbul'da basıldığını bildiğimiz Cihannüma isimli atlasda yer alan bir İstanbul haritası bize Kağıthane'den itibaren Beyoğlu yerleşmesinin önemli yapılarını ve yerleşmeleri göstermektedir.¹⁰¹ 1764 tarihinde Nuremberg'de basıldığını bildiğimiz bir diğer harita da ise bize çarpıcı görüntüler sunmaktadır.¹⁰² Kağıthane'den Kasımpaşa'ya kadar tüm kıyı boyu iskan edilmiştir. Özellikle Tersane Bahçesi'nden sonra Haliç'e inen Hasköy deresinden Meyit Kapısı'na (Azapkapı) kadar olan bölge tersane gözleri ile kaplıdır. Kasımpaşa Deresi biri Piyale Paşa diğeri Kurtuluş'un sağından gelen iki suyun birleşimi ile oluşmaktadır. Bu oldukça geniş derenin kuzeybatısında ki yamaç üzerinde Kasımpaşa iskanı görülür. Kasımpaşa deresi ile Dolmabahçe deresi arasındaki alan nerede ise tamamen iskan edilmiştir. Taksim'den Boğaziçi'ne doğru tepelerin doruk noktasını takiben uzanan Boğaz yolu net bir şekilde görülmektedir. Dolmabahçe deresinin Kuzeydoğusu ise artık yalnızca kıyı boyu yerleşmelerin yer aldığı bir görüntü içermektedir. Okmeydanı ve Taksim ötesinde bağlar ve bahçeler vardır. Hasköy ile Kasımpaşa arasındaki yamaçlar ve Dolmabahçe sırtları ağaçlıktır. Bu arada Galata iskanının hemen dışında Fatih döneminde tesis edilen mezarlık alanının varlığını koruduğunu görürüz. 1770 - 78 tarihleri arasında Tobias Conrad Lotter tarafından basıldığı bilinen bir diğer harita ise, yerleşme alanlarına verilen notlar nedeni ile ilgi çeki-

■ 1732'de İstanbul Katip Çelebi 1732

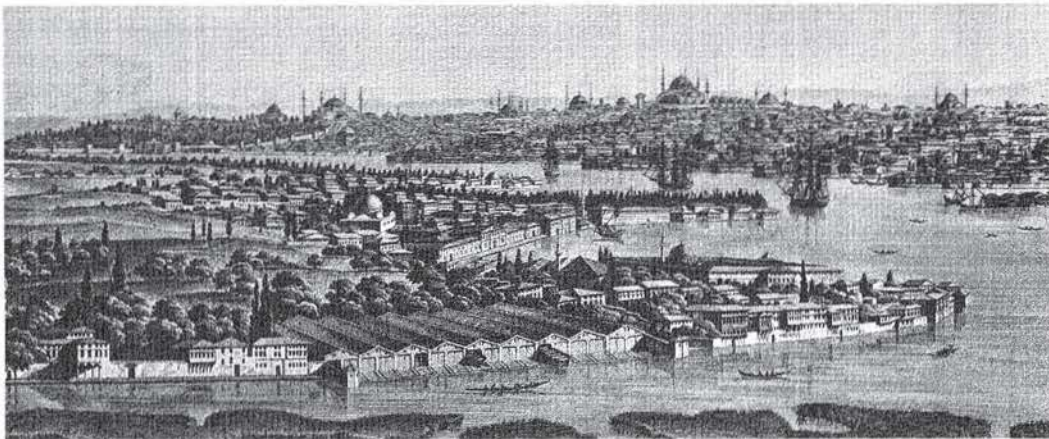

■ 1750'lerde Galata ve Çevresi
Von Reben 1764

■ XVIII. yüzyılın sonlarına doğru
Beyoğlu İskanı
Lotter 170-78

cidir. Bu haritada Hasköy, Tersane, Liman, Galata, Pera, Tophane, Fındıklı, Dolmabahçe ve Kasımpaşa vadisinin üst bölümündeki St. Dimitrius (Tatavla = Kurtuluş) numara verilerek belirtilmiştir. Haliç'te kıyı kesimindeki tersane dışındaki yerleşmeler yazılı kaynaklarda da belirtildiği gibi bağlı, bahçeli ağaçlar içindedir. Galata ve Pera ise tıpkı suriçi gibi yoğun bir yerleşme şeklinde belirtilmiştir.¹⁰³

Günümüz Beyoğlu ilçesindeki iskan faaliyetleri gerek sanayi gerekse askeri tesisler ve okulların yapımı dolayısıyla XVIII. yüzyılın sonlarına doğru yeni bir hız kazanır. İstanbul'un fethi ile birlikte kurulan ilk sanayi tesisleri olan Tersane ve Tophane bölge sınırları içersindedir. Ancak zaman içinde gelişimlerini tamamlamış ve yenilikleri takip edemez olmuşlardır. Her ne kadar Sultan I. Mahmud Ekim 1744'te Kebir Top Kârhanesi'ni tamamlar ve Tophane Meydanı'nı denize doğru kazıklar çıkarak büyütürse de, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru yeni bir düzenleme daha ya-

■ XVIII. yüzyılda Karaağaç ve
Sütlüce İskanı
Melling 1819

100 Sakaoğlu 1999 : 384

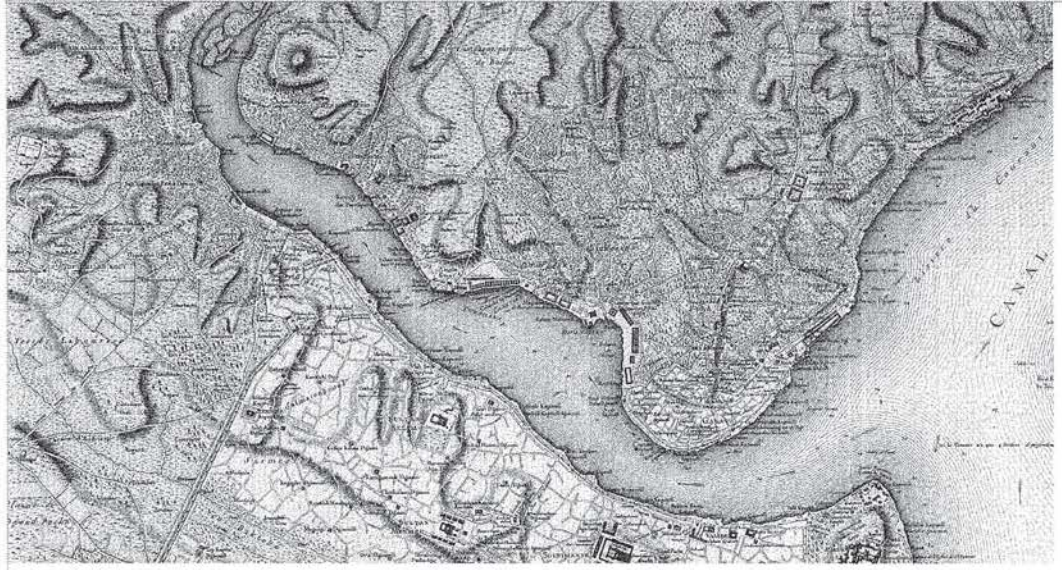
101 Katip Çelebi 1732 : 672,

Katircioğlu 2000² : 100

102 Von Reben 1764, Katircioğlu
2000² : 104

103 Lotter 1770-78, Katircioğlu
2000² : 108

■ XVIII. yüzyılın sonlarına doğru
Beyoğlu İskanı
Choiseul - Gouffier 1782

pılacaktır. 1783'de Cezayirli Gazi Hasan Paşa Kasım-
paşa'da bir Kalyoncu Kışlası inşa ettirerek deniz as-
kerlerini bir çatı altında toplamaya çalışır.¹⁰⁴ Reform
dönemi diyebileceğimiz bu atılımın ilk örneklerinin
Beyoğlu bölgesinde olması da dikkat çekicidir. Böl-
gedeki büyük boyutlu yapı inşaatları Sultan III. Selim
(1789-1807) döneminde hızlanır. Nizam-ı Cedid as-
kerinin oluşturulması sırasında 1795'de Ortaköy va-
disinin üst bölümünde kısa süre sonra ortadan kalka-
cak olan Levent Kışlası inşa edilir.¹⁰⁵ Nizam-ı Ce-
did'in yanı sıra Kapıkulu askerinin bir bölümünü teş-
kil eden Humbaracı, Lağımçı ve Topçu Ocakları için
de yeni yapılar yapılacaktır. Kapıkulu'nun teknik böl-
lümünü oluşturan Topçu ve TopçuArabacıları için
Tophane'deki eski kışlalar yıktırılarak, varlığını
1950'lere kadar sürdüren yenileri yapılır.¹⁰⁶ Topçu sı-
nıfı için yapılan bir diğer kışla ise Taksim Kışlası adı
ile anılan yapıdır. 1804'de yapımına başlanan bu kışla
"Beyoğlu Kışlası" ve "Topçu Numune Kışlası" adı ile
de anılmaktadır.¹⁰⁷ 1940'lı yıllarda yıktırılan bu yapı-
nın yerine Taksim Gezi Parkı düzenlenmiştir. Tophane

ve Taksim çevresinde yapılan bu yapıların yanı sıra
Halıcıoğlu'nda da bir bölümü günümüze ulaşan
Humbaracı Kışlası ile Mühendishane-i Berri-i Hüma-
yun Binası yapılacaktır.¹⁰⁸ Benzer bir girişim Kağıt-
hane civarında Sultan III. Mustafa (1757-1774) döne-
minde de yapılmıştır. Baron de Tott'dan yararlanıla-
rak bölgede yapılan bir kışlada seçme askerlere mo-
dern atış ve savaş eğitimi verilmiş ve Süratçıyan Oca-
ğı denilen bir hafif topçu birliği kurulmuştur.¹⁰⁹ Ka-
ğıthane'de Lale Devri'ndeki düzeni geri getirmeye
çalışan III. Selim, Tahir Efendi'yi bina emini olarak
tayin eder. Sadabat Kasrı'nın yeniden yapılması, de-
renin geçtiği vadinin temizlenmesi, elçilere resmi zi-
yafetlerin yine burada verilmesi için gereken düzen-
lemelerin yapılması ve askeri eğitimler için bir de
meydan inşası, Kağıthane'nin imarı bakımından padi-
şahın önemli projeleri arasında yer almaktadır.¹¹⁰

XIX. yüzyıl başından itibaren Galata Kapısı Taksim
aksında hızla gelişmeye başlayan ve giderek Tatavla
köyüne doğru büyüyen Beyoğlu iskanı artık tümüyle

■ XVIII. yüzyılda Kasımpaşa ve
Tersane Melling 1809-19

104 Cezar 1991 : 55 vd.

105 Beydilli - Şahin 2001 : 60

106 ay. es. : 48

107 Cezar 1991 : 58

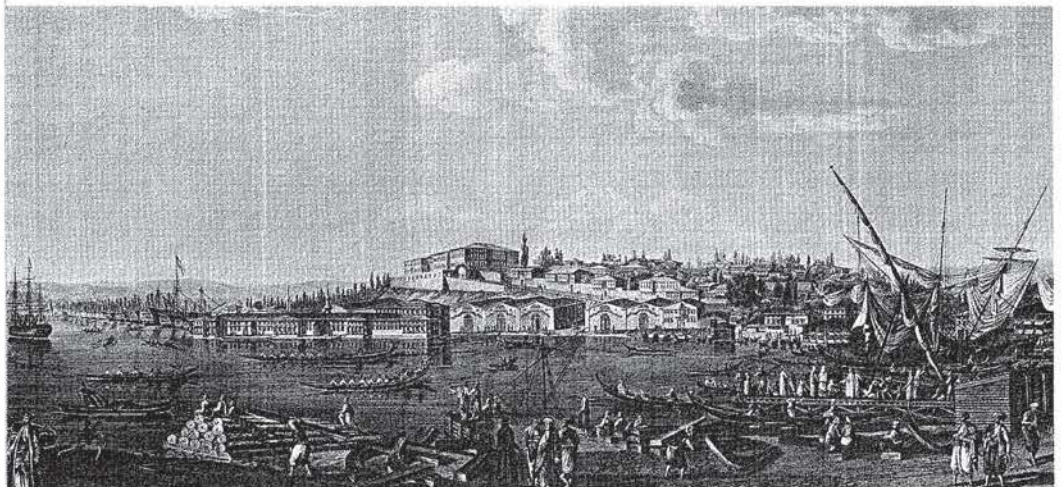
108 Cezar 1991 : 55 vd.

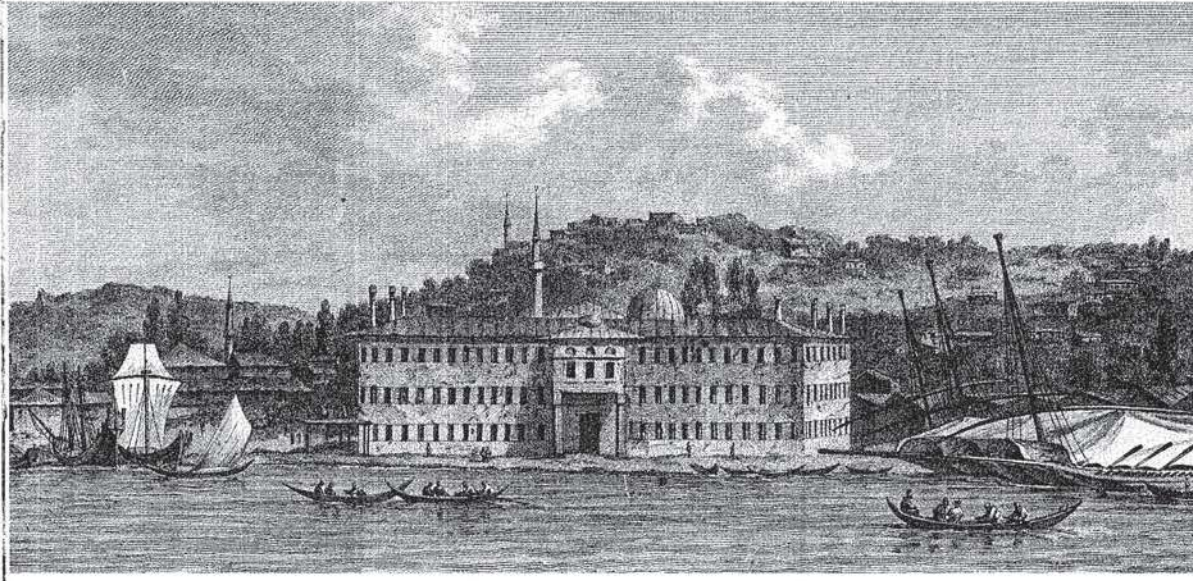
Koçu 1958 : 64 Miri

Kumbarabâne ve Timurbâne
ve Tophâne

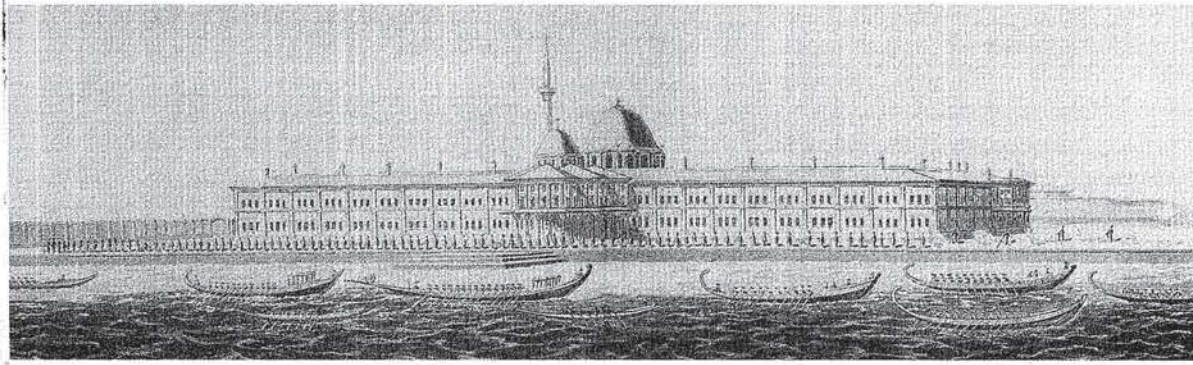
109 Sakaoğlu 1999 : 415

110 Sakaoğlu 1999 : 436

■ Cezayirli Hasan Paşa tarafından yaptırılan Kalyoncular Kışlası
Choiseul - Gouffier 1782

■ 1792 tarihinde Halıcıoğlu'nda yapılan Humbarabane
Beydilli - Şahin 2001

yerli gayrimüslim nüfustan çok levanten ağırlıklı bir yerleşmedir.¹¹¹ Günümüzde üç beş kişi dışında tamamen yok olan levantenler, başta İtalyan ağırlıklı olmak üzere, Fransız ve başka Avrupalılardan oluşmaktadır.¹¹² Bunların bir kısmı yerli Rum ve Ermenilerle evlenerek melez bir yapı oluşturdukları halde kendilerini Avrupalı sayarlar ve çoğunlukla yüzyılın ikinci yansından itibaren yabancı devlet pasaportu taşırlardı.

XIX. yüzyıl başında Beyoğlu'nda Fransız, Venedik, İngiltere, Hollanda, Polonya, İsveç, Danimarka ve 1808'de ortadan kalkıncaya kadar Ragusa Cumhuriyeti elçilikleri bulunmaktadır. Elçilik sayısının artması ile birlikte gerek ülke dışından gelerek şehre yerleşenlerin gerekse Rum ve Ermeni nüfusun bölgeye yerleşme hızı artmaktadır. Kısa bir süre içinde İspanya, Rusya ve Almanya da bölgede elçilik açacaktır. XIX. yüzyılda teşekkül eden devletlerin elçilikleri ise yoğun yerleşme nedeni ile ancak Galatasaray'dan öteye Taksim'e doğru kendilerine yer bulabileceklerdir. Yunanistan, Belçika, Romanya, vd. elçiliklerin Galata kapısı ile Taksim'e doğru yerleşme noktaları bize aynı zamanda Beyoğlu'nun gelişim çizgisini göstermektedir.

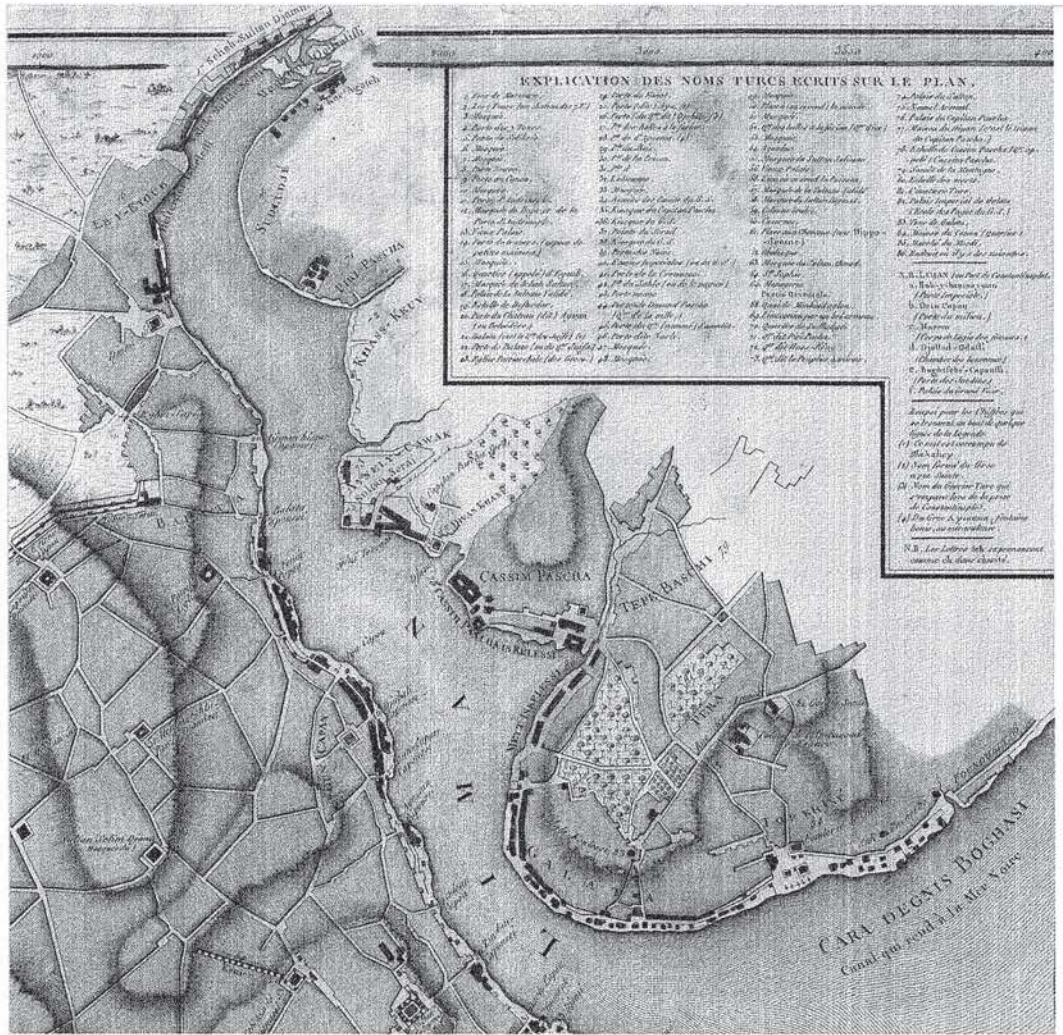
1811'de Girit'teki elçilik görevine gitmeden önce bir süre Pera'daki Fransız elçiliğinde kalan Tancoigne, "...Pera semti, bir düzlüğü taçlandırır ve buradan bakınca bütün kent, liman, Asya kıyısı, Marmara Denizi ve Adalar ayakların altındadır..." demektedir.¹¹³ Bu tarihte iki-üç küçük sokak, pis ve dar tek bir cadde, dönemin Fransız Büyükelçisi'nin Avrupa'nın lağımı dediği Frenk Mahallesini oluşturmaktadır. Bölge yoğun bir biçimde iki katlı ve Türk usulü yani ahşap ve kilin saman ile karıştırıldığı bir toprakla (hımış) yapılan evlerden oluşmaktadır. Bu yapılar sık sık yangın tehlikesi ile karşılaşmaktadırlar. 1810'da meydana gelen bir yangın birkaç saat içinde bu evlerin yüzlercesinin yok olmasına yol açmıştır. 1811'deki yangın ise bir önceki yılın felaketinden kurtulmuş olan bölgeleri yok eder. Bu yangınlar öylesine büyüktür ki 1811'in sonlarına doğru artık Pera yepyeni bir mahalle olmuştur. Yine de çoğunluk eski usul yapı yapmaya devam etmektedir, az sayıda yapı taştan, ağır ve yangına karşı dayanıklı malzeme ile inşa edilmektedir. 1800'lerin başlarında Pera'nın belli başlı yapıları Fransız Sarayı, Hollanda Sarayı ve İngiliz Sarayı'dır. Baştan aşağı ahşaptan yapılmış olan Hollanda Sarayı sanki bütünüyle yok olmak için adeta ilk yangını bek-

¹¹¹ Hovhannesyan 1997² : 42

¹¹² Tancoigne 2003 : 102

¹¹³ Tancoigne 2003 : 100

■ 1800'lü yılların başında
Beyoğlu İskanı
Pierre François Tardieu, Ty.
(M.Sinan Genim Arşivi)

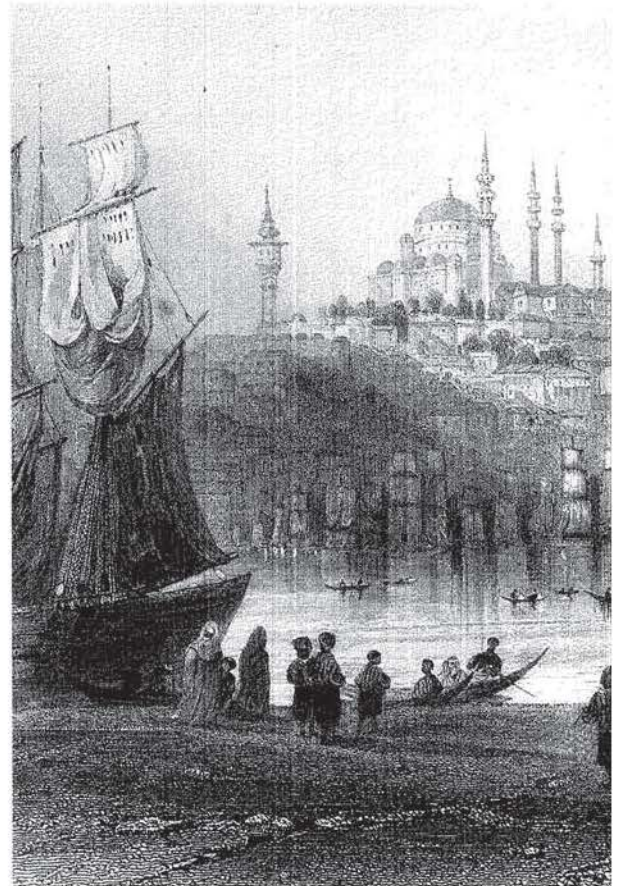

■ Hayratiye Köprüsü'nün
Azapkapı'dan Görünüşü
Pardoe 1839

ler gibidir. Anlaşılan odur ki, Beyoğlu'nun kâğır yapı oluşumu için 1870 yangınına beklemek gerekecektir.

Tancoigne "Galata Sarayı"ndan da söz eder, bu okula ulaşmak için kasap, balıkçı, manavların oluşturduğu Pera pazarının içinden geçmek gerekmektedir. Ayrıca haftanın belirli günleri burada bir "çiçek pazarı" kurulduğundan da söz eder. Görüldüğü gibi, günümüz balıkpazarı ve çiçekpazarının geçmişi XIX. yüzyıl başlarına kadar uzanmaktadır.¹¹⁴

Pera, XIX. yüzyıl başlarında yalnızca yabancı devletlerin büyükelçilikleriyle, diplomasi görevlilerinin ve onlara bağlı memurların mahallesidir. Avrupa'lı tüccarlar deniz ve limana yakınlığı sebebiyle Galata'da oturmayı tercih etmektedirler.¹¹⁵ Kısa bir süre sonra 1820'li yıllarda İstanbul'da bir dönem İsveç Elçisi olarak bulunan Carl Gustaf Löwenhielm, Tancoigne tarafından anlatılanları bize görsel olarak sunacaktır.¹¹⁶ Sultan II. Mahmud döneminde XVI. yüzyıldan beri ilk defa, üç yüz yıla yakın bir süre sonra Beyoğlu bölgesinde bir anıtsal dini yapı inşa edilir. 18 Nisan 1826 günü açılışı yapılan Tophane Nusretiye Camii uzun

114 ay. es. : 101

115 ay. es. : 101

116 Yenal 2003

117 Ayran sarayı 2001 : 461

118 Eyice 1968² : 121-157

119 ay. es. : 157, Pamukçıyan 2003 : 220

bir süreden beri ihmal edilen bölgenin yenilenmesine yol açacaktır.¹¹⁷ Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminde Yenice-riliğin kaldırılmasıyla (1826) birlikte reform çalışmaları hızlanır.

Tarih boyunca, Galata'nın önemli sorunlarından birisi de İstanbul ile olan bağlantısının sağlanması olmuştur. Galata ile İstanbul yarımadasını birleştirme çabaları Sultan II. Bayezid dönemine kadar uzanmaktadır. 1502-03 yılları arasında Leonardo da Vinci bir köprü yapması için İstanbul'a davet edilmiştir. Kısa süre sonra 1504-06 yılları arasında bu kere aynı iş Michelangelo'ya teklif edilir.¹¹⁸ Ancak her iki girişim de sonuçsuz kalmıştır. Üç yüz yılı aşan bir süre sonra Haliç üzerinde bir köprü yapılır. Geçiş parası alınmadığı için Hayrâtiye adı ile anılan Cisr-i Atik, 6 Ekim 1836 günü hizmete açılır. Kapudan-ı Derya vekili Fevzi Ahmed Paşa'nın denetiminde Tersane-i Amire'de inşa edilen ahşap köprü Azapka-

pı ile Unkapanı'nı birbirine bağlamaktadır.¹¹⁹ Bu köprüyü takiben 1845'de Bezmi Âlem Valide Sultan tarafından yaptırılan Valide Köprüsü veya Cisr-i Cedid (Yeni Köprü) adıyla anılan ikinci bir köprü bu kere Karaköy ile Eminönü arasında ulaşımı sağlayacaktır.

On yıl içinde Haliç'in her iki yakası birbirine iki köprü ile bağlanmıştır. Bu köprülerin yapılış noktaları bize Haliç'in iç bölümlerinin gelişimlerini oldukça yavaş sürdürmelerine karşı, Boğaz'a doğru yer alan ve özellikle Batı ile irtibatlı olan Galata bölümünün hızla büyüdüğünü ve İstanbul ile organik bir bağ kurulması mecburiyetinin ortaya çıktığını göstermektedir. Günümüze kadar işlevini sürdürecektir olan Tersane iki köprünün gerisinde kalmıştır, bu nedenle köprülerin açılır kapanır olması mecburiyeti devrinin teknolojik olanaklarını zorlar bir durumda yapılmalarına yol açacaktır. Ulaşımın kolaylaşması muhafazakar İstanbul'a nazaran yüzyıllardır bir eğ-

Galata'dan Bir Mektup

Buradaki hayat tarzına gelince son derece yeknesak: Kahvealtıdan sonra hava ister güzel olsun ister kötü olsun, geziyorum ve hemen daima Beyoğlu ana caddesinden büyük mezarlığa gidiyorum. Yüksek, asırlık serviler karın ağırlığı ile yeşil dallarını yere eğiyor, sayısız dik mezar taşları da buzdan bir örtüyle son derece güzel kaplanmış. Yolun servi ormanından çıktığı noktada Boğaziçi'nin harikulâde bir panoraması görülüyor. Aşağıda padişahın Beşiktaş Sarayı var. Padişah, kanlı hâtıralar saklıyan eski sarayı artık büsbütün bırakmıştır. Ona kendisinin orada öleceği kehanetinde de bulunmuşlar. Öte yakada Asya'nın karlı tepeleri, 100.000 nüfuslu Üsküdar ve denizin ortasında Leander kulesi yükseliyor.

Şimdi, yukarısında mezarlığın bulunduğu dik bayırdan aşağı, Boğaz kıyısına kadar gel benimle! Bir an duralım ve olanca kuvvetiyle taş rıhtıma çarpıp kırılan ve altın yaldızlı parmaklıklar üzerinden tâ padişahın köşküne kadar köpükler saçan dalgaları seyredelim. Rumlar dalgalı denizin kıyıya attığı istiridyeleri topluyorlar. Muhteşem bir mermer çeşmenin önünden geçerek sağa dönüyor ve damları hemen hemen birbirine değen uzun bir sıra dükkâna varıyoruz. Burada dikkati en çok çekenler yiyecek ve meyveler. Eğer bir gemi bulabilseydim sizin için güzel bir sepet hazırlardım. Burada hurma, incir, antepfıstığı, hindistan cevizi, kudret helvası, portakal, kuru üzüm, ceviz, nar, kebbat (bir tür büyük limon) ve başka adını bile bilmediğim birçok iyi şeyler var. Burada bal bulamam, sütlaç, keçisütü kaymağı ve üzüm peltesi bulunuyor. Hepsisi de son derece temiz ve mükemmel bir şekilde hazırlanmış; sonra sebze çarşısı geliyor. Burada da karnibaharlar, enginarlar, muazzam kavunlar, bal kabbakları ve karpuzlar var. Bunun hemen yanı başında deniz mahsulleri bulunuyor. Dev orkinozlar gibi muazzam balıklar, gümüş gibi palamutlar, dülger balıkları, kalkan balıkları ve hepsi de pek lezzetli olan bütün deniz canavarları, istiridyeler, istakozlar, yengeçler, karidesler ve ailesi.

Çubuklar, kırmızı topraktan lüleler ve kehribardan uzun ağızlıklar yapılan yüzden fazla dükkân arasından geçilerek nihayet Tophane'ye, topçular mahallesine varılır. Şimdiki padişah tarafından yaptırılan Nusretiye caminin, yüz ayak yüksekliğinde oldukları halde alt

■ H. 1261 / 6 Nisan 1845 tarihli
İstanbul Haritasında Beyoğlu ve
Çevresi (M.Sinan Genim Arşivi)

lence ve gezi alanı olan Beyoğlu'nun hızla yeni fonksiyonlar kazanmasına neden olur. İlk oteller, restoranlar, tiyatrolar, eğlence merkezleri, kulüpler ve hatta opera hızla yaygınlaşır.¹²⁰

1789 Fransız Devrimi'nin etkileri tüm dünyada milliyetçilik akımların hızla gelişmesini gündeme getirir. 1821'de Yunanistan Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılır bağımsızlığını ilan eder. 3 Kasım 1839 da Gülhane Hatt-ı Hümayun'u, 16 Şubat 1856 da Tanzimat Fermanı ilan edilir. 3 Haziran 1856 tarihli mektubunda devrin İngiliz Büyükelçisi Lord Stratford "Mesele reayanın haklarını korumakla da bitmiyor. İmparatorluğun genel olarak yenileştirilmesi, daha insanca bir temel üstüne oturtulabilmesi de en az onun kadar önemli. Ama bu nasıl yapılabilir ? Bütün mesele orada..." demektedir.¹²¹ Artık, devir değişmektedir. İstanbul'un yönetim merkezi de şehrin batı ile daha

sık teması olan bir bölgesine kaymaktadır. 1846 yılında yapımına başlanan Beşiktaş Sahil Sarayı Hümayun'u 10 Haziran 1856 Cuma günü tören ile kullanıma açılır. Dört yüzyıldır suriçinde bulunan İmparatorluğun yönetim merkezi, şehrin bu yeni gelişen bölgesine yakın bir noktaya taşınır.

İlk Gazhane tesisi 1853'de Beşiktaş Sahil Sarayı Hümayun'unu aydınlatmak üzere Has Ahırların bulunduğu Gümüşsuyu yönündeki yamaca inşa edilir. Bu tesis, 1856'da İstanbul'un ışıklandırılan tek yolu olan Grand Rue de Pera'nın düzenli olarak aydınlatılmasını da sağlayacaktır. 1856'da Beyoğlu Naum Tiyatrosu'nun da Sultan Abdülmecid'in arzusu üzerine bu tesisten alınan gazla aydınlatıldığı söylenir. Uzun süre Hazine-i Hassa tarafından işletilen Dolmabahçe Gazhanesi 1874'de Şehremaneti'ne devredilir. 1960'lı yılların başında İnönü Stadi'nin genişletilmesi sırasında yıkılan bu gazhanenin

¹²⁰ Akın 2002²

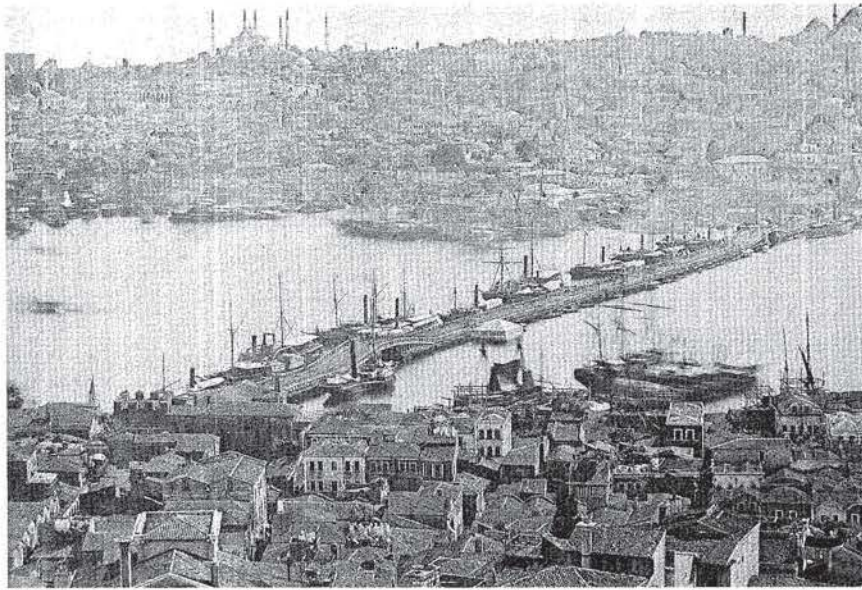
¹²¹ Poole 1988² : 167

¹²² Akbulut - Sorguç 1994 : 377

¹²³ Titel 1995 : 40

■ Galata İskanı ve Eski Köprü Abdullah Frères 1880. (M.Sinan Genim Arşivi)

■ Eski Galata Köprüsü Robertson 1850-60. (M.Sinan Genim Arşivi)

yerine 1961'de Kağıthane Poligon mevkiinde 1984'e kadar kullanılacak yeni bir gazhane kurulur. Dolmabahçe Gazhanesi 1961'deki yeni gazhane inşaatına kadar Beyoğlu bölgesinin tek işletmesidir.¹²²

Haliç'te vapur seferlerine başlanması için 1855'de Ahmed Fethi Paşa önderliğinde Haliç-i Dersaadet Şirket-i Hayriyesi adı ile bir şirket kurulur. Üç yıl sonra getirilen yandan çarklı üç adet küçük vapur ile

Eyüp ve Hasköy arasında yolcu taşımacılığına başlanır. Daha sonra ise yapılan öteki iskelelerle seferler Haliç kıyısında yaygınlaştırılır ve yolcular Karaköy Köprüsü'ne kadar götürülmeye başlanır.¹²³ 1864'de Galata Surları yıkılır, hendekler doldurulur ve surlar içine sıkışan Galata iskanı hızla Şişhane, Tünel ve Tophane yönüne doğru gelişmeye başlar. Kasımpaşa yönüne doğru gelişim için biraz daha zaman lazımdır. Çünkü bu alan hala mezarlıklar ile kaplıdır.

tarafı çapları dokuz ayakta fazla olmayan iki minare-sile, camiler arasında üstün bir mevkii var. Fırtınalara, sık sık da depremlere karşı durabilmek için böyle nârin kulelerin ne kadar iyi inşa edilmesi lâzım... Hemen yakında büyük Kılıç Ali Camii bulunmaktadır. Bunun avlusunda zarif şeyler satılan dükkânlar vardır. Kemelerinin birinin altında bir Türk mektup yazıcısı, dizinin üstünde bir tabaka kalın kâğıt, elinde bir kâğıt kalem, oturuyor. Geniş mantolu ve sarı papuçlu, yüzleri ancak gözleri meydanda kalacak şekilde sarı kadınlar hararetili hararetili el hareketleriyle ona meramlarını anlatıyorlar ve Türk, yüzünde en ufak bir değişme olmadan harem surlarını, bir dâva işini, padişaha bir dilekçeyi ve bir matem haberini yazıyor, kâğıdı ustalıkla katlıyor, bir parça müslüne sarıyor, üzerine kırmızı mühür basıyor ve ister sevinç mektubu, ister matem haberi olsun, karşılığında 20 para alıyor.

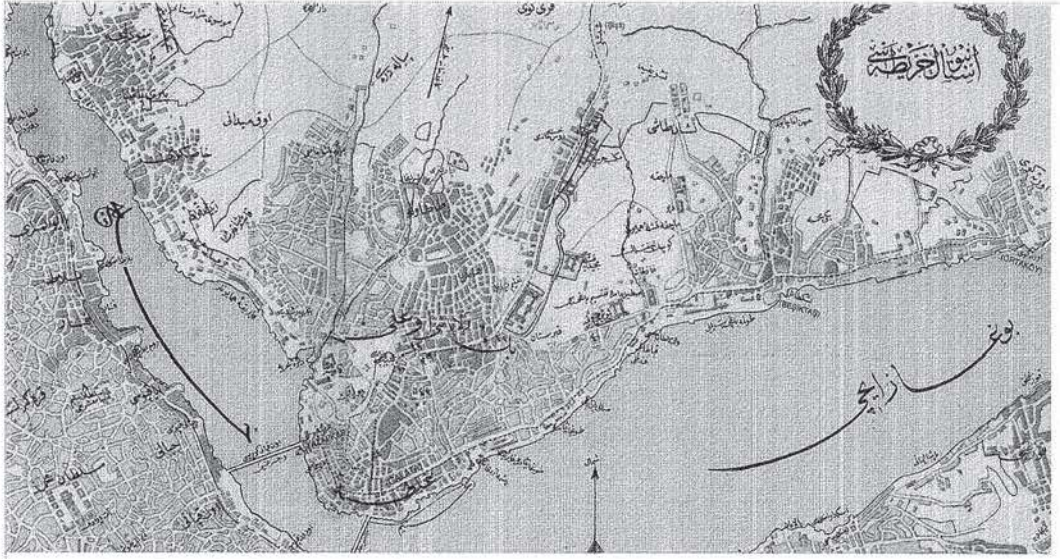
Sayırsız kahvehanelerin şimdi ayrı bir görünüşü var. Herkes mangalların başına toplanıyor, fakat kahvenin güzelim kokusu ile çubuk yok. Şimdi Ramazan! Gün batmadan hiçbir sofı müslüman ne yiyebilir, ne içebilir, hatta ne de bir çiçeği koklayabilir...

Artık Galata surlarına kadar geldik, büyük beyaz kuleye (Galata kulesi) tırmanıyoruz. Bu kulenin de limanın öte tarafındaki şehre, Boğaziçi'nin öte yakasındaki Üsküdar'a, Marmara denizine, Prens Adalarına ve Asya Olympos'una (Uludağ) muhteşem bir nezareti var.

Helmuth Von Moltke
İstanbul 4 Ocak 1836

Helmuth Von Moltke, *Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar*, Çev: Hayrullah Örs, Ankara 1960

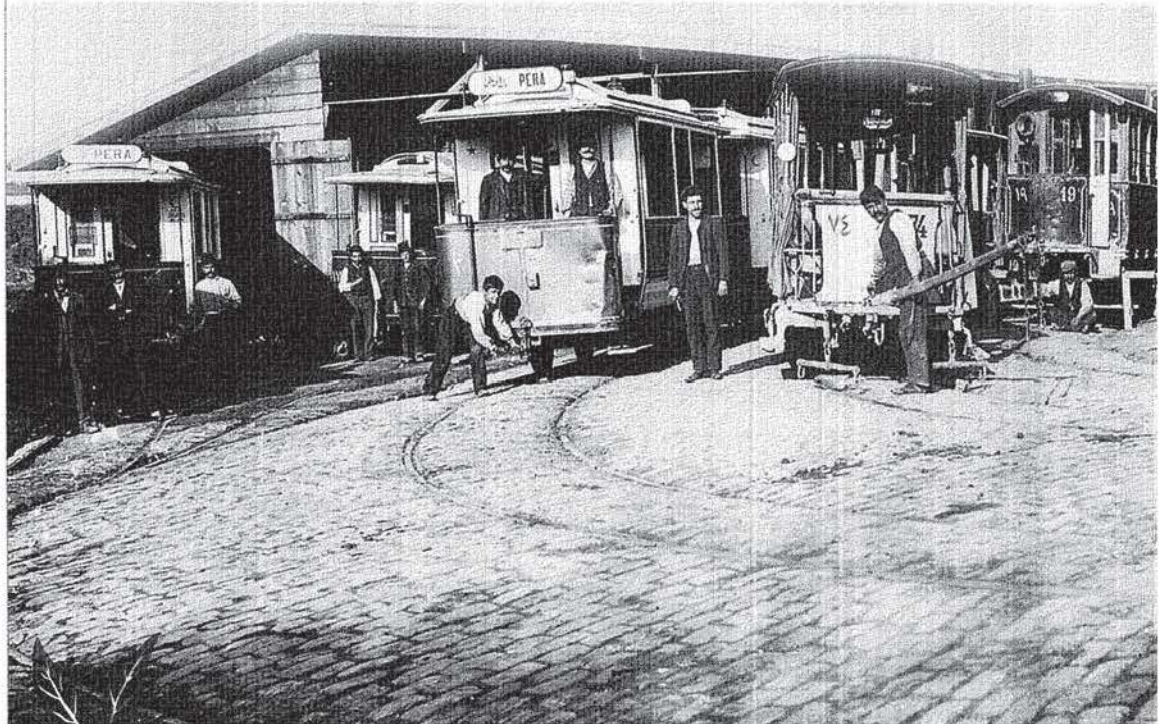
■ 1896 tarihli İstanbul'un
Tramvay Hatları Haritası

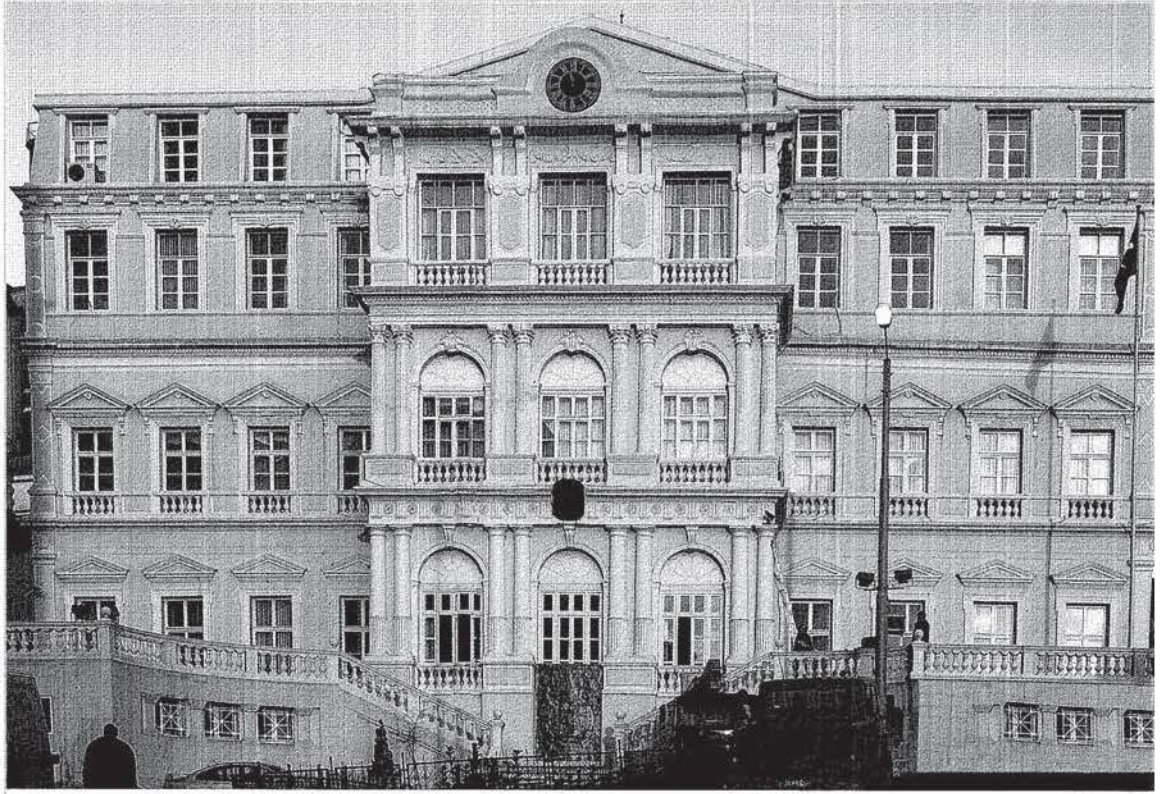
1869 senesi İstanbul şehir içi ulaşımı için önemli bir atılım yılı olur. Aynı yıl içinde atlı tramvay, Galata Tüneli ve Sirkeci'den başlayan Rumeli demiryolları imtiyazı verilir. Raylı sisteme yönelik bu atılım sonuçlandırıldığında İstanbul'un çehresi değişmiş, kent içi ulaşım önemli kolaylıklar sağlanmıştır. 31 Temmuz 1871 günü dünyada atlı tramvayın kullanılmaya başlanmasından yirmi sekiz yıl sonra Azapkapı Beşiktaş tramvay hattı işletmeye açılır.¹²⁴ Böylelikle sahil boyunca ulaşım imkanları artırılır. Haliç kıyılan vapur seferleri ile köprüye bağlıdır ve buradan itibaren tramvay kıyı yerleşmeleri boyunca Boğaz'a doğru ulaşımı sağlamaktadır. 1867'de günde 40.000 kişinin Yüksek Kaldırım yolu ile Beyoğlu'na ulaşmaya çalıştığını gören Eugene Henri Gavand adındaki Fransız mühendis

Karaköy ile Beyoğlu arasında asansör tipinde bir demiryolu projesini gündeme getirir. 30 Haziran 1871'de yapımına başlanan, 626 metre ray (555 metresi tünel) uzunluğundaki dünyanın ikinci metrosu (Londra 1863) 18 Ocak 1875 günü hizmete açılır.¹²⁵ Artık birbirini dik kesen ve her iki istikamette de ilerleyen toplu ulaşım sağlanmıştır. Hızla artan ulaşım imkanları yerleşmenin de hızla gelişmesine ve genişlemesine yol açacaktır. Bu bağlantılara ek olarak Karaköy Şişli tramvay hattı da 1883 yılında işletmeye alınır. Karaköy'den başlayarak Bankalar Caddesini takiben Şişhane'ye ulaşan tramvay hattı, Cadde-i Kebir'e bir alternatif olarak Tepebaşı Caddesi (Büyük Mezarlık Sokağı) boyunca Galatasaray'a kadar yeni bir yol oluşturulmaktadır.

■ Atlı Tramvaylar Depoda
Abdullah Frères 1880
(M.Sinan Genim Arşivi)

- 124 Engin 1995 : 204
125 Engin 2000 : 58, Yenen - Kayserilioğlu 1994 : 308, Kayserilioğlu 1998 : 96
Bazı kaynaklar Tünel'in dünyadaki üçüncü metro olduğunu söylerlerse de, 1867'de New York'ta yapılan metro 93 metre uzunluğunda bir tanıtım ve deneme çalışmasından öteye gitmeyen bir teşebbüstür. Bu nedenle Tünel dünyanın ikinci metrosu olarak kabul edilmektedir.
126 Çelik 1986 : 37
127 Ahmed Lütfi 1988 : 132, 1989 : 91
128 ay.es. : 38 vd., Bayrı 1951 : 29
129 İşli 2002 : 74 vd.

met veren Beşiktaş ve Yeniköy Daireleri dışında şehrin bu bölümü tek bir belediye dairesi altında toplanır; Altıncı Daire. 1 Haziran 1954 tarihinde Şişli'nin ilçe olmasına kadar Beyoğlu Dairesi Kağıthane'den Mecidiyeköy'e kadar çok büyük bir alana hizmet vermeye çalışacaktır. İstanbul'un ve banliyölerinin 1844'deki nüfusu yaklaşık 391.000 iken 1856'da 430.000'e, 1878'de 547.437'ye ve 1886'da 851.527'ye ulaşır. Yaklaşık kırk yıllık bir süre içinde şehrin nüfusu ikiye katlanmıştır. 1840 ilâ 1900 yılları arasında kente gelen yabancı gayrimüslimlerin yaklaşık 100.000 civarında olduğu belirtilmektedir.¹³⁰ Yeni gelen bu nüfusun büyük bir kısmının Beyoğlu bölgesine yerleştiği ve buradaki yoğunluğu büyük oranda artırdığı bir gerçektir.

Genel olarak, "Beyoğlu" adının Kanuni Sultan Süleyman döneminde İstanbul'da doğan ve gerek padişahın gerekse Sadrazam İbrahim Paşa'nın çok yakın dostu olan Aloisio (Alvazio) Gritti'ye atfen verildiği söylenmektedir. Venedik Doj'u Andrea Gritti'nin (1454-1538) oğlu olan Aloisio Gritti'ye Türkler, Beyoğlu demektedirler. Baba Gritti, İstanbul'da Venedik elçisi olarak görev yaptığı sırada bir Rum kadınıyla evlenmiş ve bu evlilik sonucu Aloisio dünyaya gelmiştir. Gritti'nin, bu günkü Taksim Gezisi'nin yakınındaki arazi üzerinde bir köşkü bulunmaktadır. Bundan dolayı köşkün bulunduğu yerden Galatasaray'na kadar alana Beyoğlu adı verilmiştir.¹³¹ Ancak,

Beyoğlu ismi ilk olarak XIX. yüzyılın başlarındaki arşiv belgelerinde görülmeye başlar; "Beyoğlu'ndaki Tatavla nam yerde" veya "Beyoğlu'nun Tatavla nam köyünde" gibi açıklamalara rastlanmaktadır.¹³² Bölgenin tamamının Beyoğlu olarak isimlendirilmesi ise Cumhuriyet döneminden sonradır.

Beyoğlu isminin kökeni hakkında iki görüş daha ileri sürülmektedir. Birinci görüşe göre, yine XVI. yüzyılın tanınmış kişilerinden "Frenk Beyoğlu" olarak isimlendirilen Don Yasef Nassi'nin konağı bu bölgede bulunduğu için semte Beyoğlu ismi verilmiştir.¹³³ İkinci görüşe göre ise Beyoğlu adı Trabzon Rum İmparatorluğu prensi David'in oğlu Alexios' a atfen kullanılmaktadır.

XIX. yüzyıl boyunca ve XX. yüzyılın ilk üç çeyreği içinde Haliç sahillerinin sanayi ve büyük ölçekli hizmet yapıları ile dolduğunu görmekteyiz. 1950'li yıllara kadar İstanbul'a ulaşım nerede ise yalnızca deniz ve demiryolu ile mümkündür. Avrupa'yı İstanbul'a, İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan tek bir kara yolu vardır ve bu yol gidiş geliş birer şeritlidir. Bu nedenle nüfusu milyona yaklaşan bir şehrin ihtiyacını karşılayacak tesisler mecburen her şartta deniz ulaşımına elverişli olan Haliç kıyılarına yapılmıştır. İlk sanayi tesisi 1833'de işletmeye alınan Feshane Fabrikası'dır. Defterdar'da eski Beyhan Sultan Yalısı'nın bulunduğu alana yapılan bu fabrika 1980'li yıllara kadar

¹³⁰ Çelik 1986 : 33

¹³¹ Eremya 1988² : 235, Eyice 1965 : 204

¹³² Cezar 1991 : 11

¹³³ Eyice 1965 : 204, Bali 1999 : II, 349

¹³⁴ Kara 1994 : 554

Sümerbank Defterdar Yünlü Sanayii Müessesesi adı ile faaliyetine devam eder. Sayıları giderek azalsa da XX. yüzyıl başlarına kadar Eyüp, Bahariye, Karaağaç ve Sütlüce kıyılarında yalılar bulunmakta ve konut yaşamı devam etmektedir. Örneğin 1622'de kurulan Beşiktaş Mevlevihanesi Çırağan Sarayı'nın yapımı sırasında yıkılır ve bir müddet çeşitli yapılarda faaliyetini sürdürdükten sonra 1877'de Eyüp Bahariye'de yeni yapılan binalarına taşınır. 30 Kasım 1925 günü çıkarılan "Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Hakkındaki Kanun" uyarınca faaliyetten men edilen Bahariye Mevlevihanesi 1930'lu yılların sonuna kadar mevcudiyetini devam ettirmiştir. Haliç'in kuzey bölümünde Kağıthane ile Alibeyköy dereleri arasındaki arazi üzerine yapılan Türkiye'nin ve İstanbul'un ilk termik santrali Şubat 1914'de üretime geçerek tramvay, şebeke ve abonelere enerji vermeye başlar. Macar Ganz Firması tarafından inşa edilen tesis Osmanlı Türk Elektrik Anonim Şirketi adı ile 1937'e kadar faaliyetini sürdürür. 1937'deki millileştirmeyi takiben İETT idaresine devredilen bu santral 1952'ye kadar İstanbul ve çevresinin tek üretim merkezi olmaya devam edecektir. 1970'de TEK'e devredilen santral 18 Mart 1983 tarihinde faaliyetine son verir.¹³⁴ Termik santralin yapımı ile birlikte, gerek hammadde; kömür, gerekse atık; kül ve curuf nedeni ile Haliç ve yakın çevresi yoğun bir şekilde kirlenmeye başlamıştır. Bu tesisin yakınına kurulan mezbaha ise kirlenmeyi büyük boyutlara çıkaracak, bir anlamda Haliç kıyılarının terk edilmesine neden olacaktır. XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Kazlıçeşme dışındaki en önemli kesim yeri Tophane Salhanesi'dir. Şehrin bu kadar içinde yer alan tesisin çevreye yaydığı koku ve kirlenme nedeni şehrin dışına çıkarılması kararlaştırılır. Daha sonraları Sütlüce Mezbahası olarak anılacak olan Karaağaç Mezbahası inşaatına Ekim 1920'de başlanır. 1923'de hizmete açılan bu mez-

baha 1990'lara kadar İstanbul'un tek kesimhanesi olarak kullanılacaktır.

1950-60 arası karayolu ulaşımına hız verilmesi ve yeni yollar yapılmasına rağmen, Haliç'in bir sanayi bölgesi olarak kullanılması yanlısına devam edilir. Örneğin 1961'de Kağıthane Poligon mevkiine 1993'lere kadar kullanılacak olan yeni bir Gazhane inşa edilecektir. Tüm bu sanayi kirlenmelerine ek olarak 1950 sonrası alt yapı olmaksızın kendi bildiğine gelişen gecekondu yerleşmeleri de Haliç'in yok edilmesine yardımcı olmuştur. 1984 sonrası yapılan Haliç'i sanayiden arındırma çalışmaları, kuzey ve güney kolektörleri ve kuşaklama bağlantıları vasıtası ile temizlenmeye çalışılan bin yılların Altın Boynuzu bu çalışmaların başlamasını takip eden yirmi yıl içinde giderek geri kazanılmaya başlanmıştır.

XX. yüzyıl başlarında Beyoğlu yerleşmesi kıyı boyunca Kağıthane'den Beşiktaş'a, Galata'dan Şişli'ye kadar yayılmıştır. Toplu taşıma (tramvay) imkanına kavuşan Tatavla Köyü de Beyoğlu ile organik bağları olan bir mahalle haline gelmiştir. Geleneksel yaşantısını sürdüren şehrin hemen karşısında, yürüme mesafesinde yaşantısı, yapılması ve dünya anlayışıyla farklı bir kent oluşmaktadır. Ancak bu kentin homojen bir yapısı yoktur. Haliç kıyısındaki yerleşmeler, Sütlüce, Hasköy ve Kasımpaşa Beyoğlu'ndan çok İstanbul ile bağlantılarını sürdürmektedirler. Bu yerleşmeler toplu ulaşım araçları ile Beyoğlu'na bağlanmıştır. Haliç vapurları ve sandallar İstanbul ile bağlantıyı kolaylaştırmakta, hemen karşı sahildeki Cibali, Fener ve Balat'a erişerek, şehre kısa mesafeli yürüyüşlerle ulaşmak daha kolay olmaktadır. Haliç'in her iki yakası boyunca ulaşımın 1950'lere kadar yalnızca ya yürüyerek ya da Haliç vapurları vasıtası ile yapılması araştırılması gereken bir konudur.

Ne kargaşa! Ve tam bu kargaşanın ortasında, başında kırmızı kalpak, ayaklarında partal sandallar, üzerinde koyun postu bulunan bir Bulgar köylüsü arka ayaklarının üstünde sıçrayan bir ayı gibi dans ediyor, bir başka Bulgar da tulum çalıyordu. Sekiz tane güçlü kuvvetli hammal altına kalaslar yerleştirilmiş iri bir mermer kütesini çekerek götürürken, bir yandan da savulun diye bağırıyorlardı, karşımıza şapkalarından yas tülleri sarkan Ermeni rahipler çıktı; bir ilahi mırıldanıldığını duyduk, çiçeklerle süslenmiş açık tabut içinde, üzerindeki günlük elbiseleriyle ve yüzü örtüsüz olarak yatan genç bir Rum kızının cenaze töreniydi bu, üç Ortodoks rahip ve mumları taşıyan iki erkek çocuk en önde yürüyorlardı.

Ne kalabalık! Ne hengâme! Yaşmaklı kadınların uçuşan uzun perdelerin aralarından dışarıyı gözetlediği, kartondan yapılmış, önu arkası yıldızlanmış birer küçük kabine benzeyen parlak renkli arabalar, eğri büğrü parke taşların üzerinde tökezleyerek yol alıyor, kütük ve tahta kalasları çeken atlar, eşekler kalabalığın arasında kendilerine yol açmaya çalışıyorlardı.

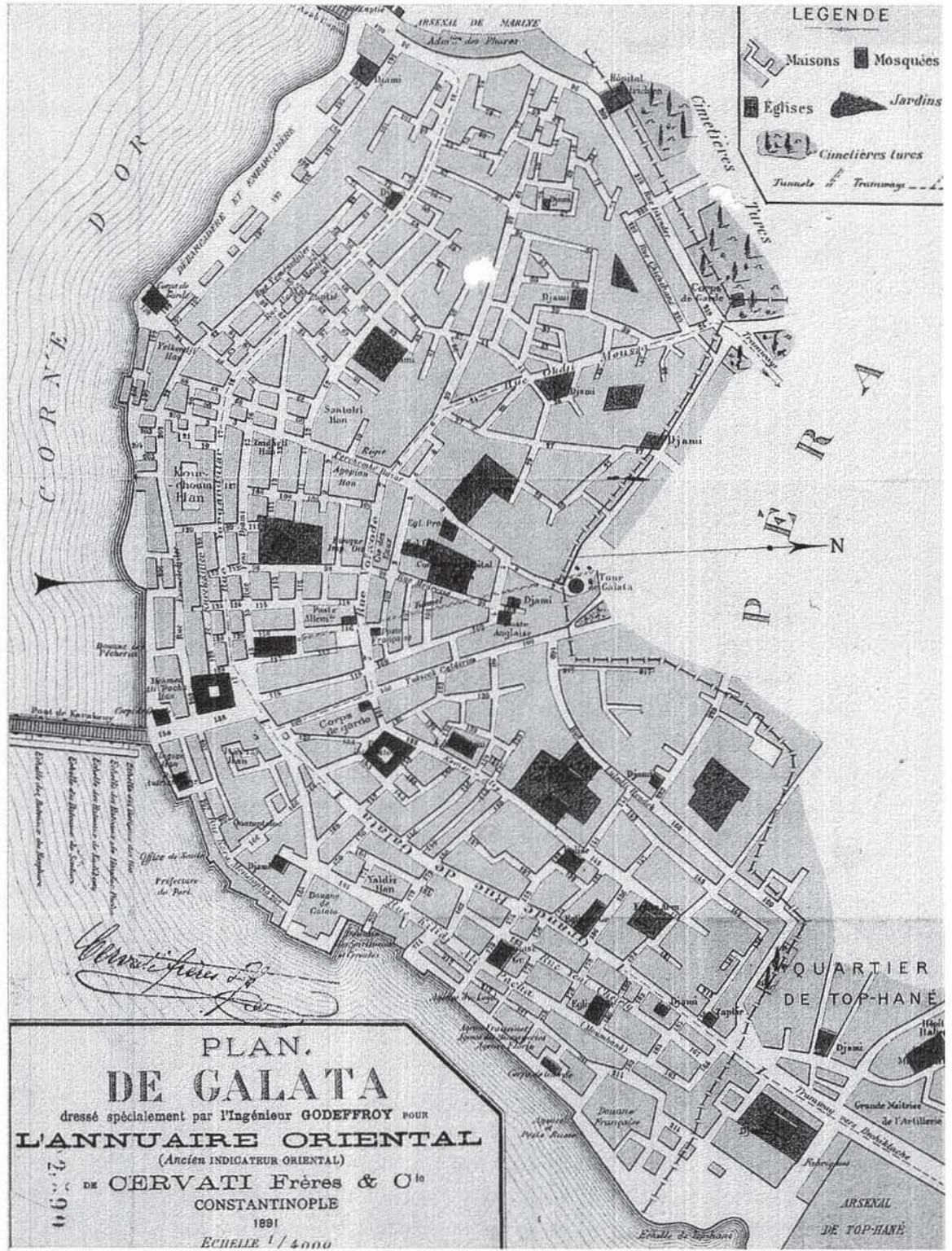
Sonunda Bay Blondel'in işlettiği Hôtel de la France'a gelebilmiştik; kapıdan girer girmez Avrupalı bir dekorasyon ve konfor karşıladı bizi. Fransız ve İtalyan görevliler merdivenlerden inip çıkıyorlardı, odalar ferah ve güzeldi, Table d'hôte, Avrupa'daki büyük kentlerin lüks otellerindeki kadar mükellef yemekler sunuyordu. Müşteriler çok çeşitli milletlerdendi, çoğu da Küçük Asya'daki gezilerinden dönmüş olup, kendilerini güven içinde hissettikleri Doğulu giysilerini üzerlerinde muhafaza etmiş Fransızlardı. Sultan'ın ordusunda görevli birkaç Prusyalı subay Türk askerine özgü redingotlar giymişler ve fes takmışlardı. Sokaktaki uğultu bize kadar geliyordu! Bulgarların tulumlarından çıkan tınılar, uzaklardaki tepelerde peçesiz, yoksul kadınların söylediği şarkılara karışıyor, tatbikattan dönen Türk askerinin Mehter marşları bütün bunları bastırıyordu, bu melodiyi tanıdım : Auber'in Üçüncü Gustav operasından bir gallop'tu bu.

Hans Christian Andersen

Nisan 1841

Knut Hamsun - Hans C. Andersen, *İstanbul'da iki İskandinav Seyyah*, Çev: Banu Gürsaler Syvertsen, İstanbul 1993

■ 1891 tarihli Cervati Kardeşler
Haritası (M.Sinan Genim Arşivi)

Anlaşılan tarih tekrerrr etmektedir. 1453'e kadar bir süre Bizans'a karşı bir Ceneviz Kolonisi olarak farklı bir yaşam sürdüren Galata, bu kere Beyoğlu olarak beşyüz yıla yakın bir süre sonra Osmanlı'ya karşı farklı bir dünya görüşü içinde yaşantısına devam etmektedir. Bu arada özellikle Ege Adaları'nın kaybı, Osmanlı İmparatorluğu'nun küçülmesi, Karadeniz'de çok sayıda yeni devletin oluşması ve giderek dünya ticaretinin Akdeniz havzası dışına kayması İstanbul'un ve dolayısıyla Galata ve Beyoğlu'nun dün-

ya ticarettinden aldığı payı küçültmektedir.¹³⁵ Yavaş yavaş bir içe dönüş başlamıştır. 1912 Balkan Savaşı sonrası şehre gelen göçün bir kısmı Kasımpaşa Vadisi içlerine yerleşirse de, her türlü ekonomik gücünü kayb etmiş bu insanların Beyoğlu'na bir hareket getirmesi mümkün değildir. Bölgede hareketlenme 1917 Ekim Devrimi sonrası şehre gelen Beyaz Ruslar ile olacaktır. Beyoğlu bir kere daha büyük bir yoğunluk kazanır, eğlenmeyi seven, dışarda yemek yeme kültürü olan bu insanlar kısa sürede işlerini kurarlar

ve Beyoğlu'nda da yeni bir devir başlar. Ancak, bu yenilenme ve hareketlilik uzun süreli olmayacaktır. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu'nda son günlerini yaşamaktadır. 18 Ekim 1918 günü İstanbul işgal edilir. Eski şehrin mahzunluğuna karşın, gayrimüslim tebaanın yaşadığı Galata ve Beyoğlu, Şişli ve Tatavla yerleşmelerinde hayat bütün hızı ile devam etmektedir.

■ Cumhuriyet'ten Günümüze

9 Ekim 1923 günü Malatya Milletvekili İsmet Paşa (İnönü) ve arkadaşları tarafından verilen bir madde ve bir saurluk yasa önerisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülerek onaylanır. Böylece daha sonra değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez hükmü ile Anayasa maddesi haline getirilen, "Devletin makam-ı idaresi, Ankara şehridir" cümlesiyle belirtilen yasa yürürlüğe girer.¹³⁶ İstanbul'un M.S. 330'dan beri 1593 yıldır büyük bir coğrafyada hüküm süren üstünlüğü son bulmuştur. Artık, İstanbul eski İstanbul değildir, yüz yıllardır süren başkent ayrıcalığını yitirmiştir. Uzun süren savaşların ve işgal yıllarının yarattığı ekonomik yıkım zaten şehri her yönüyle etkilemiştir, şimdi de başkent olmanın getirdiği avantajlarını kaybetmektedir. Yine de Cumhuriyetin en büyük şehri ve en önemli ekonomik, kültürel merkezi olmaya devam edecektir. Zaten, 1923 yılı başlarında yürürlüğe giren Lozan Barış Antlaşması'nın getirdiği mübadele işlemleri de, İstanbul'un ticaret hayatına önemli bir darbe vurmuştur. İstanbul çok uzun bir süre için dünya ticaretinden uzaklaşmaktadır.

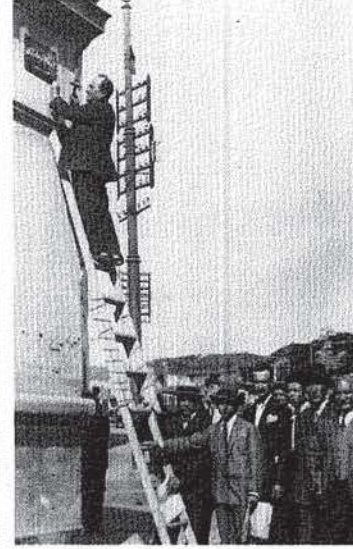
3 Mart 1924'de Halifeliğin kaldırılması ve saray mensuplarının yurt dışına çıkarılması da İstanbul için yeni bir darbe olur. Boğaz kıyısı boyunca uzanan saraylar, yalılar, eski dönem devlet erkanına ait konaklar boşalmış, ekonomik sıkıntı için olan şehirde fakirleşme başlamıştır. Yüzyıllar boyu devletin ve yöneticilerin ihsan ve bağışlarıyla yaşamaya alışmış olan geniş bir insan topluluğu ne yapacağını şaşırılmış haldedir. Elbette bu olumsuz ekonomik hayattan en çok etkilenen Beyoğlu olmuştur. Önemli bir üretimi olmayan, yalnızca ticaret ve tüketim üzerine inşa edilen bir yaşantı süren Beyoğlu, uzun süreli bir durgunluğa girecektir. Ankara'nın başkent olmasına karşın İstanbul'un ve de Beyoğlu'nun tüm ülke içindeki özel

önemi devam etmekte, yabancı Büyükelçiliklerin önemli bir kısmı İstanbul'da faaliyet göstermekte ve Ankara'ya taşınmaya direnmektedirler. Cumhuriyet'in kurumsallaşma ve "muasır medeniyet seviyesine" ulaşma arzusunun çağdaş mimarlık ve şehircilik örnekleriyle tüm dünyaya gösterilmesi gerekmektedir.

1927 Nüfus sayımına göre İstanbul Şehremaneti sınırları içinde yaşayanların sayısı 742.763'dür. Bu nüfusun % 39.5'u olan 294.025 kişi ise Beyoğlu İlçesi sınırları içinde oturmaktadır.¹³⁷ Görüldüğü gibi 1927'de İstanbul nüfusunun yaklaşık % 40'ı Beyoğlu'nda oturmaktadır. Her ne kadar daha Beşiktaş ve Şişli ilçe olarak ayrılmamış ve Beyoğlu nerede ise şehrin kuzey bölümün tek ilçesi olarak varlığını sürdürüyorsa da yine de bu nüfus büyüklüğü dikkat çekicidir.

Şehremini Emin Erkul (1924-28) tarafından İmparatorluğun İstanbul'unu Cumhuriyetin İstanbul'una dönüştürmek için planlama çalışmalarına başlanır. Bu çalışmaların ilk örneği 8 Ağustos 1928 günü açılışı yapılan Taksim Cumhuriyet Anıtı olacaktır. Kaidesi ve çevre düzeni Mimar Giulio Mongeri, dört cepheli üst düzenlemesi İtalyan Heykeltıraş Pietro Canonica tarafından yapılan bu anıt, açıldığı günden itibaren İstanbul'da yapılan ulusal ve uluslararası düzeyde hemen her törenin vazgeçilmez simgesi olacaktır.¹³⁸ İstiklal Caddesi¹³⁹ ile Sıraselviler aksının kesiştiği noktaya yerleştirilen bu anıt salt bir çevre düzeni çalışması ve bir simge değildir. Yeni Cumhuriyet'in şehircilik anlayışını yansıtan modern mahallelerin, geniş bulvarların, batı tarzı bir yaşamın da ilk örneğidir. Anıtın açılışını takip eden günlerde, Topçu Kışlası'nın karşısında talim yeri olarak kullanılan alan da imara açılır. Kısa süre içinde, burada modern bir semt oluşacaktır; Talimhane.

3 Nisan 1930'da Cumhuriyet'in geneline yönelik ilk Belediyeler Kanunu yürürlüğe girer. O güne kadar Belediyeler 1876 Anayasa'sının "belediyeler seçimle iş başına gelen kurullar tarafından yönetilir" ilkesi ile çalışmaktadır. Artık belediye faaliyetlerine hız vermenin zamanı gelmiştir. Ancak, İstanbul'a gelinceye kadar hala yapılması gereken işler vardır. Anadolu'nun bağrında yeni bir Başkent yaratılmaktadır. İç Anadolu'nun büyük bir bölümü, Ege, İzmir İstiklal Savaşı sı-

■ "Cadde-i Kebir" adının "İstiklal Caddesi" olarak değiştirilmesi; 1923'te levhayı çakan Osman Nuri Ergin (Selahattin Giz Arşivi)

¹³⁵ Stewart 1965

¹³⁶ Aygün 1984: 23. ay. bkz.

Türkiye Cumhuriyeti
Anayasa'sı Madde: 3

¹³⁷ Toprak 1994: VI. 110, Avcı
1994: 1. 221

¹³⁸ Aksın 1998: 1. 78 vd.

¹³⁹ 10 Nisan 1927 tarihli

"Binaların Numaralanması
ve Sokaklara İsim Verilmesi
Hakkındaki Kanun"
ın ilk uygulamalarından biri
olarak Cadde-i Kebir'in adı
İstiklal Caddesi olarak
değiştirilir.

■ 1940'lı yıllarda Taksim Meydanı İstanbul 1949

■ 1940'lı yıllarda İnönü Gezgisi'nin Girişi İstanbul 1944

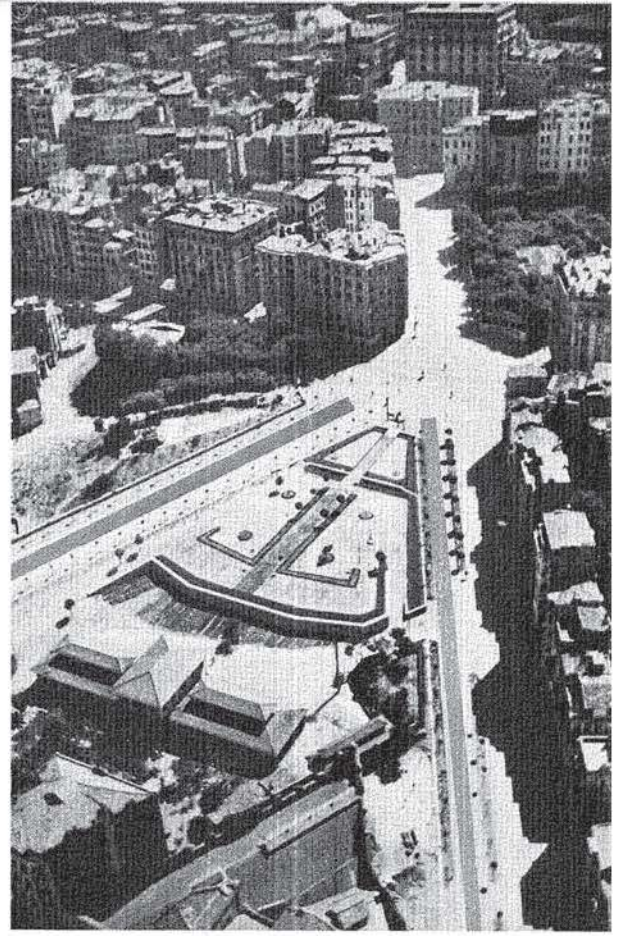

rasında tahrip olmuş, yanmış ve büyük oranda yıkılmıştır. Kısa süre içinde onarılması gereken ülke içinde İstanbul ve İmparatorluktan ulus devlete geçmenin en fazla etkilediği Beyoğlu uzun bir süredir ülke genelinden aldığı paydan vazgeçmek mecburiyetinde kalmıştır.

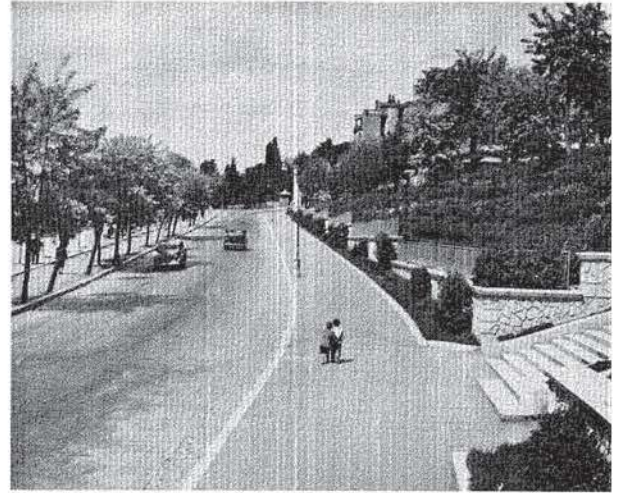
■ Eski Tozkoparan, Yeni Refik Saydam Caddesi İstanbul 1944

1930'ların ilk yarısında İstanbul'un imarı ve planlaması için yapılan çalışmalar arasında, İstanbul Valisi'nin daveti ile şehre gelen J.H. Lambert'in hazırladığı "İmar Raporu" önemli öneriler içermektedir.¹⁴⁰ Lambert "Beyoğlu ve Şişli'de son bulan yollar asgari 22 metre genişliğinde olduğu için gelecekte yeni mahallelerin inşasına müsaittir. Bu yolların ana cadde olarak İstinye/Tarabya Caddesine ulaştırılması ve etraflarında cephesi en az 60 metre olan arsalar bırakılması lazımdır" demektedir.¹⁴¹ Galata Köprüsü'nün başından itibaren Voyvoda Caddesi ile Haraççı Caddesi'nin arasındaki adanın istimlakini ve burada bir sirkülasyon alanı sağlanmasını, Kasımpaşa Caddesi'nin genişletilip, ıslah edilerek Şişli'ye doğru uzatılmasını önerir. Lambert'in bu önerisi 1984 sonrası Pi-yale Paşa Bulvarı olarak gerçekleşecektir. Aynı şekilde Tozkoparan Caddesi seviyesinde açılacak bir cad-denin Kasımpaşa ile Taksim'i birleştirme önerisi de, önce 1939'da gerçekleştirilen Refik Saydam Caddesi, daha sonra 1986'da yapılan Tarlabası Bulvarı ile iki kere uygulanacaktır.¹⁴² Raporun hülâsa (netice) bölümü, "Şehir için müstacel (acil) ve hayati olan mesele Beyoğlu ciheti değil, Haliç'in cenubundaki (güney) asıl İstanbul cihetidir" denilerek bitmektedir.

■ 1940'lı yıllarda İnönü Gezgisi'nin bavadan görünüşü İstanbul 1944

■ 1940'lı yıllarda Şişane Meydanı İstanbul 1944

140 Lambert 1934 : 45 vd.

141 ay. es : 45

142 ay. es : 65 vd.

Aynı yıllarda İstanbul imar planı için bir çalışma da Alman Şehirci Herman Elgötz tarafından yapılmıştır. İstanbul Şehrinin Umumi Plânı isimli çalışmada Galata ve Beyoğlu bölgelerinin yenileştirilmesi, Harbiye ile Dolmabahçe arasına bahçeli evler yapılması gibi öneriler yer almaktadır.¹⁴³ 1930'lu yılların ilk yarısında İstanbul'un planlaması için yapılan bu girişimleri takiben Fransız plancı Henri Prost şehre davet edilir. 1936 - 51 yılları arasında İstanbul'daki planlama çalışmalarını sürdüren Prost'un tarihi yarımada ve Beyoğlu için hazırladığı 1/5000 ölçekli Nâzım İmar Planı 29 Nisan 1938 günü onanarak yürürlüğe girer.¹⁴⁴

Nazım İmar Planı'nın yapım aşamasında Kuledibi Caddesi, Ayaspaşa Caddesi ve Taksim Meydanı'nda bazı iyileştirme çalışmalarına da devam edilmektedir. 1938'de Taksim Harbiye arasındaki rüfujler tamamlanır. 1939'da üç yıldan beri inşaatı devam etmekte olan 478 metre uzunluğunda, 25 metre genişliğindeki Gazi Köprüsü de Azapkapı Unkapanı arasında hizmete girer. 1940'da Sıraselviler, Tepebaşı Caddesi ve Taksim Cumhuriyet anıtının etrafı asfaltlanır. Bu çalışma Beyoğlu bölgesinde yapılan ilk asfalt çalışmasıdır. 1942'de bu kere Haliç'in kuzey sahil yolu ele alınır ve Kasımpaşa'dan Halıcıoğlu'na doğru uzanan yol asfaltlanır. 1923'ten beri ilk defa devletin eli Beyoğlu'nun bu gözden uzak mahallelerine ulaşmaktadır.¹⁴⁵

Plan gereği Beyoğlu bölgesinde gerçekleştirilen ilk imar çalışması Meşrutiyet Caddesi'ne paralel olarak Şişhane'den İngiliz Konsolosluk önüne kadar uzanan Tozkoparan Caddesi'nin genişletilerek

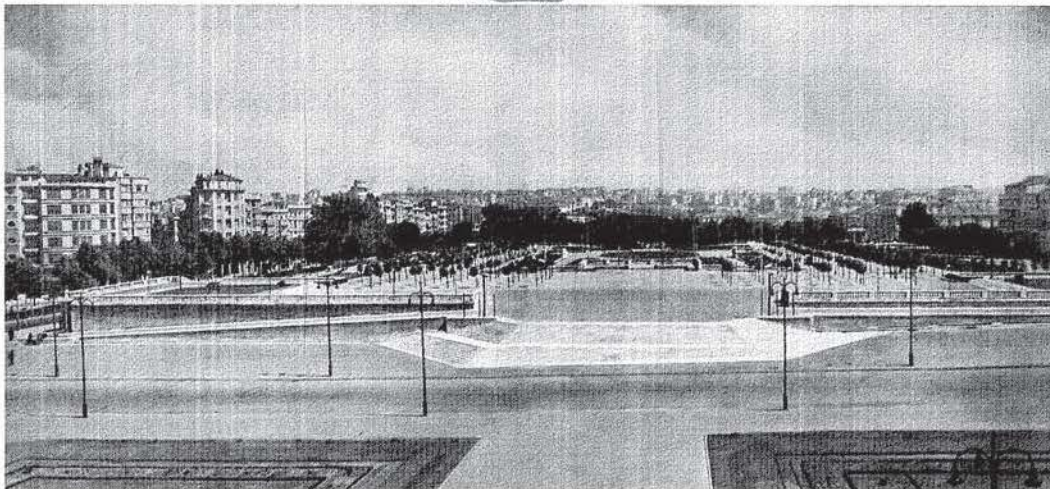
Refik Saydam Caddesi adı ile genişçe bir bulvar olarak hizmete sokulması olacaktır.¹⁴⁶

■ Taksim Cumhuriyet Anıtı
(Fotoğraf: Ersin Alok 2004)

1920'li yıllarda boşaltılarak terk edilen ve avlusu 1900'lerden başlayarak stad olarak kullanılan, Beyoğlu Kışlası'nın yıkılmasına 1939 yılı içinde başlanır. Kışla'nın bulunduğu alan İnönü Gezgisi adı ile park alanına çevrilecektir. 1940'da başlanan inşaat 213.314.-TL sarfedilerek 1944'de tamamlanır. Gezinin, Taksim Meyda-

■ Cumhuriyet Anıtı'nın ilk maketi. Banoğlu 1973 : 1

■ İnönü Gezgisi'nin Fotomontaj görünüşü. İstanbul 1944

143 Elgötz 1934 : 34 vd

144 Prost 1953

145 İstanbul 1944

146 ay.es.

ni'na bakan girişine bir İnönü Heykeli yapılmasına karar verilir, bunun için de kaidesi ile birlikte 304.906.-TL harcanarak 1945 yılında anıtın açılışı yapılır.¹⁴⁷

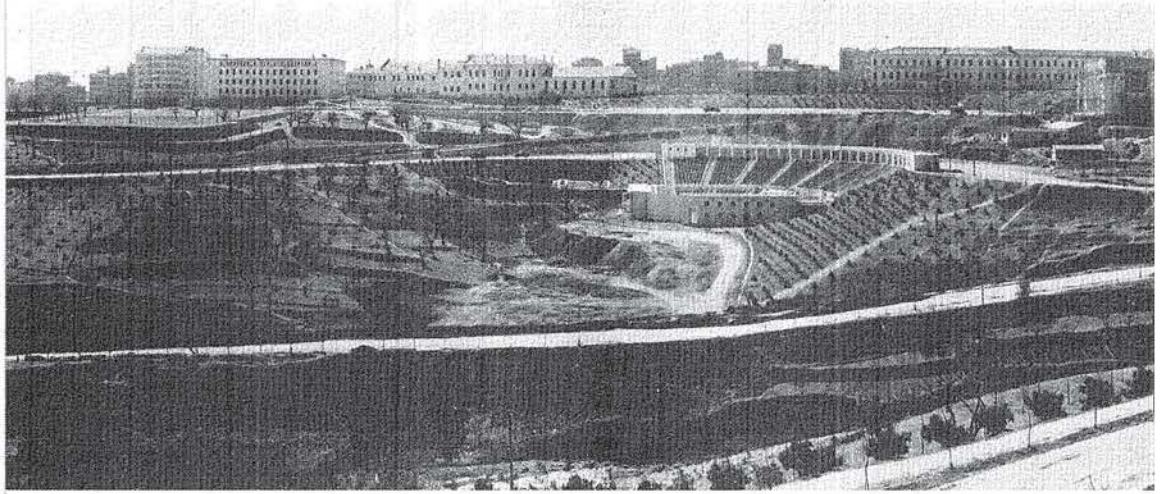
Prost Planı'nın Beyoğlu için en önemli özelliği Dolmabahçe Vadisi'nin 2 nolu Kentsel Park olarak ayrılmasıdır.¹⁴⁸ Kent bütününe hizmet vermesi düşünülen bu alanda yapımına ilk başlanan tesis İnönü Stadyumu olacaktır. 1937 yılında vadinin deniz yönünü kapatan Dolmabahçe Sarayı Has Ahırları yıkılır. Bu arada gerek stada ulaşımı sağlamak gerekse Taksim'i Dolmabahçe'ye dolayısıyla kıyı şeridine bağlamak amacı ile Gümüşsuyu Caddesi'nin yapımına geçilir. Bu nedenle de Dolmabahçe Saray Tiyatrosu ve Kabataş İskelesi'ne kadar bir dizi kültür varlığı ortadan kaldırılır.¹⁴⁹ Temeli 19 Mayıs 1939'da atılan İnönü Stadyumu 19 Mayıs 1947 tarihinde kısmen de olsa kullanıma açılır, yapımın tamamlanması daha sonraki yıllarda olacak ve 1952'de Stadin adı uzunca bir süre için Mithatpaşa Stadı olarak değiştirilecek, daha sonra tekrar İnönü adı verilecektir. 1939-1949 arasında kentsel park içinde Spor Sergi Sarayı ve Açık Hava

saat faaliyetleri sürmektedir. Bu yıllar İstanbul için devam eden işlerin tamamlanma yıllarıdır. Yine de küçük ölçekli yeni yapılar yapılmaktadır. 1947 yılında yapımına başlanan Taşlık Kahvesi'nin açılışı 1948 yılında yapılır. Sedat Hakkı Eldem'in Modern Türk Mimarisi'ne örnek teşkil eden bu yapısı 1990'lı yıllarda Swiss Otel yapılmak üzere yıkılacak ve yeri değiştirilerek daha küçük bir benzeri yapılmaya çalışılacaktır.

1946'da Kazlıçeşme - Zeytinburnu çevresinde ilk gecekondu görülmeye başlar. Çok partili demokratik hayatın ilk göstergelerinden biri şehirlerin dejenasyonu olarak ortaya çıkmaktadır. 1949'da İstanbul'da yapılan bir sayımda sayıları 5.000'e ulaşan gecekonduların 3.218'i bu bölgededir. Ancak bu arada Kasımpaşa'da da 50 kadar gecekondu bulunduğu tespit edilmiştir. Beyoğlu'nun ilk gecekondu ile tanışması Kasımpaşa Vadisi'nin Okmeydanı ile birleştiği noktalarda görülmektedir. 1950'lere yaklaştıkça artan iç göçler, sanayileşme çabaları giderek kendi kendine teşekkül eden mahallelerin oluşmasına yol açmaktadır.¹⁵¹

■ 2 Nolu Park'ın düzenlenmesi
ve Açık Hava Tiyatrosu'nun
yapımı. İstanbul 1944

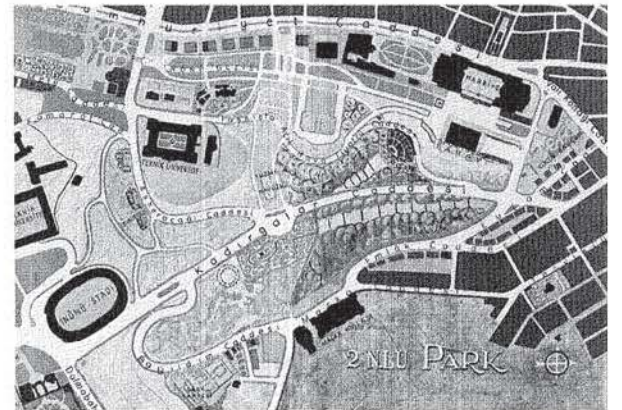
■ 2 Nolu Park Projesi
İstanbul 1944

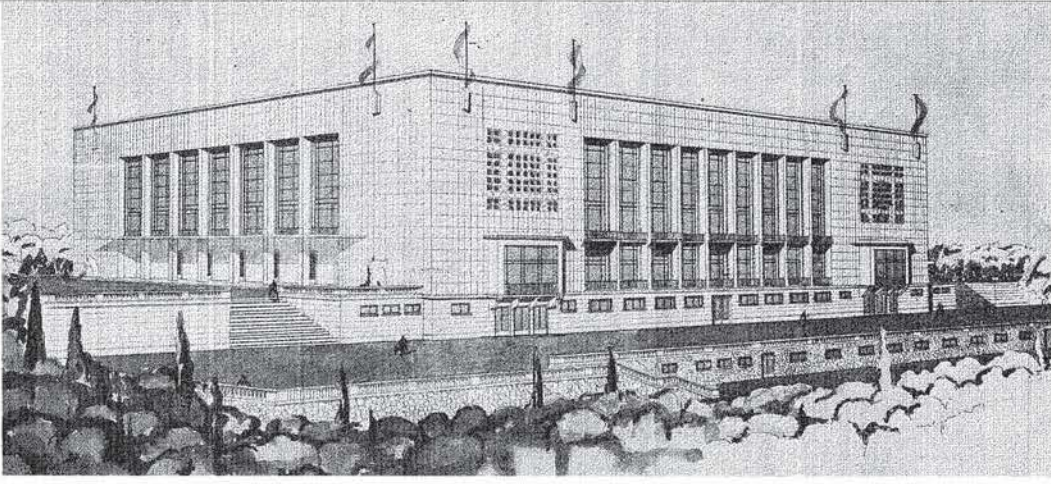

147 ay.es., İstanbul 1949: 55 - 68
vd. 1950 sonrası sökülen bu
beykelin uzun yıllar yalnızca
kaidesi yerinde durmaktaydı.
İsmet İnönü'nün ölümünü
takiben kaide Taşlık'taki küçük
parka taşınmış ve üzerine bir
depeda saklanan İnönü
Heykeli yerleştirilmiştir.
148 İstanbul 1949: 120-121
149 Ünsal 1969: 57 vd.
150 İstanbul 1949: 103 vd.
151 Tekeli 1994: 381-85

Tiyatrosu'nun yapımı da bitirilir.¹⁵⁰ Yapıldığı tarihlerde Beyoğlu İlçesi sınırları içinde olan bu yapılar, 1 Haziran 1954 tarihinde Şişli'nin İlçe olması ile Beyoğlu sınırları dışında kalırlar.

1946 ile 1950 yılları arasında Türkiye çok partili demokratik hayata geçişin sancılarını yaşamaktadır. Yeni atılımlar, şehirlerin imarı gibi kaygılar bir müddet için ertelenmelidir. Zaten başlanan işlerin çoğu tamamlanamamış olup, şehrin pek çok noktasında in-

■ Eski Spor Sergi Sarayı
(Lütfi Kırdar Kongre Merkezi)
İstanbul 1944

1950'de İstanbul'un nüfusu 1.166.477 olarak tespit edilir. İlk defa kent nüfusu 1.000.000'un üzerine çıkmaktadır. 1927-50 yılları arası artış miktarı 359.614, (il sınırları içinde) artış oranı ise %31'dir. 1950 sayımında Beyoğlu nüfusu ise 279.238 olarak belirlenir. İstanbul büyümekte Beyoğlu ise nüfus kaybetmektedir. (1927'ye göre 14.787 kişi) Bu nüfus azalması günümüze kadar devam eder, 2000 yılı sayımına göre Beyoğlu ilçesinin nüfusu 231.900'dür.¹⁵²

1950 - 53 yılları arasında Beyoğlu bölgesinde, bazı yapıların restorasyonu, yeni okul yapımları, su getirme

ve yol asfaltlama çalışmaları dışında önemli bir şehirçilik faaliyeti görülmez.¹⁵³ 1 Haziran 1954'de Şişli İlçesi kurulur. Elmadag'dan ötesi artık Şişli İlçesi sınırları içinde kalmaktadır. Beyoğlu'nun gelişim alanları yalnızca Kasımpaşa Vadisi içleri ile Haliç yamaçları olarak küçülmüştür.

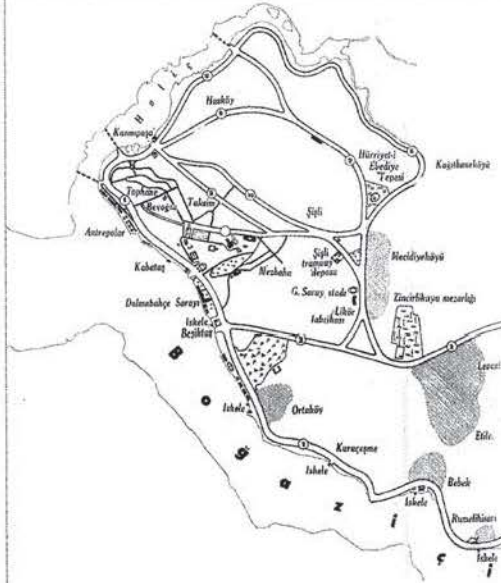
6-7 Eylül 1955 olayları Beyoğlu için büyük bir yıkım olur. Çok uzun yıllardır, İmparatorluğun ve Cumhuriyetin batıya açık yüzü tahrip edilir, yakılır, yıkılır. Bir gece boyu süren olaylar sonrası artık Beyoğlu, bir daha eski Beyoğlu olamayacaktır. Toplumun renkleri

■ Sedat Hakkı Eldem'in Taşlık
Kabvesi

■ 1950 tarihli Beyoğlu Bölgesi
Ulaşım Haritası
İstanbul T.

■ Taksim Meydanı ve Atatürk
Kültür Merkezi

yok olmuştur, bir kırgınlık, boş vermişlik ortaya çıkar, aidiyet duygusu kaybolmuştur.

1956 yılı bir anlamda Prost planlarının uygulama yılıdır. İstanbul'un her tarafı hallaç pamuğu gibi atılmaya başlar. Bu inşaat sürecinden Beyoğlu bölgesi de nasibini alır. Karaköy Meydanı, Tophane Meydanı, Salıpazarı Liman Tesisleri, Boğaz Sahil Yolu yapımı, Şişli Meydanı'ndan itibaren İstinye, Tarabya, Büyükdere bağlantı yolları, Barbaros Bulvarı, vs. Bu arada Taksim Meydanı'nın yeniden düzenlenmesi de gündeme gelir. İnönü Gezgisi'nin adı Taksim Gezisi olarak değiştirilir. Cumhuriyet Anıtı'nın gezinin ortasına alınması ve gezinin kotunun Taksim Şişli Caddesi seviyesine indirilmesine karar verilirse de bu proje hayata geçirilmez.¹⁵⁴

1960 sonrası alınan ilk önemli karar 12 Ağustos 1961 günü tramvayların seferden kaldırılması olacaktır. Toplu taşıma bundan böyle trolleybüs ve otobüslerle yapılacaktır. 23.6.1965 günü kabul edilen 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu 2 Ocak 1966 günü yürürlüğe girer. Artık, yap sat devri başlamıştır. 1940'lı yıllarda Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde şehircilik dersleri veren Prof. Oelsner'in söylediği "Türk Halkı belediyelerin kasalarındaki imar planlarını tatbik edecek yöneticiler çıkmasın diye dua etmelidir! Eğer bu imar planları tatbik edilirse, bu ülke birkaç asır belini doğrultamayacaktır" sözleri gerçek olmaktadır.¹⁵⁵

Bu dönemlerde yapılan en önemli yapı Taksim Meydanı'ndaki Kültür Sarayı'dır. 1940'lı yıllarda yapımına karar verilen yapının açılışı Nisan 1968'de yapılır. Kısa bir süre sonra, 27 Kasım 1970'de yanan bu bina onarıp Atatürk Kültür Merkezi olarak 6 Ekim 1978'de tekrar kullanıma alınır. 1970'li yıllar hem ülkemiz hem de Beyoğlu için kayıp yıllardır. Hatta kayıptan öte, bu yıllar içinde yapılan imar planı uygulamalarının getirdiği olumsuzluklar çok uzun yıllar boyu giderilmesi olanaksız bozulmalara neden olacaktır.

25 Mart 1984 Yerel Yönetim seçimleri ile 1877'den beri bağımsız çalışma olanağını kayıp etmiş olan Beyoğlu Belediyesi yüz yılı aşkın bir süre sonra, belli oranda bağımsızlığını tekrar kazanır. 1983'de iktidar olan Anavatan Partisi 1950'den beri süre gelen ve "köylü" üzerine

■ Perpa
(Fotoğraf: Ersin Alok 2004)

152 Genel 2000 : 62
153 İstanbul 1952, İstanbul 1954
154 İstanbul T : 115
155 Cansever 1994 : 102
156 Akşın 1998 : 870

kurulan popülist politikalar yerine, kentlilerin oy potansiyelini hedefleyen bir politika izlemeye başlamıştır.¹⁵⁶

1985'te, 1984 seçimleri ile işbaşına gelen İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan uzun süredir unutulmuş toplu istimlak çalışmalarını yeniden başlatır. Haliç'in her iki yakasında sahil yolu ile kıyı şeridi arasındaki yapılar, yapı kimliklerine ve korunması gerekli kültür varlığı olup olmadıklarına bakılmaksızın yıkılır ve bu yıkım alanları park olarak düzenlenir. Bu arada Dalan, Haliç'i "gözlerimin rengi gibi" dediği temizleme/mavileştirme çalışmalarına da başlayacaktır. Ancak, çoğunluğu özel mülkiyetin teşkil ettiği Haliç'in güney kıyılarının

büyük oranda açılmasına karşı, çoğunluğu kamu mülkiyetinin teşkil ettiği kuzey kıyılarında (Karaköy - Azapkapı dışında) nerede ise el sürülemez. Perşembe Pazarı istimlakları bir dönem "Türkiye'nin en büyük gecekondu" adı ile anılacak olan Perpa'nın yapımına yol açar. 4500 işyeri ve dükkanı kapsayan bu yapı 127.000 m²'lik bir arazi üzerine inşa edilir. Ancak, ne yazık ki ne Perşembe Pazarı'nın boşaltılmasını sağlar, ne de yapıldığı yer ve getirdiği yoğunluk nedeni ile inşa edildiği bölgeye dejenerasyon dışında bir fayda getirir.

Gerek 1973 yılında açılan Boğaz Köprüsü'ne bağlantı sağlamak gerekse Perpa'nın yarattığı taşıt trafiğine çözüm getirmek için

Beyoğlu'na Çıkmak

Ne demekki "Beyoğlu'na çıkmak"?.. Öylesine önemliydi ki, yüreğimiz oynardı, bu iki sözcük söyleyince...

1930'lu yıllar İstanbul nüfusu yarım milyonun üzerinde ama, bir milyonun da altındaydı. Tam sayı mı? Hiç önemi yok! Zaten doğrusunu hiçbir zaman bilmedik. İşte Beyoğlu, işte o minicik İstanbul'un kalbi... Tiyatrolar, sinemalar, eğlence yerleri, restoranlar filan.

İstanbul, vahşi miktarda nüfusu sırtına alıp, inlemeye başlamadan, merkezler dağılmadan önce... Başka her yer, cansızdı. Bağdat Caddesi'nde, tek bir dükkan yok! Şehzadebaşı'nın ölümden kurtaran Naşit Tiyatrosu ile, birkaç harap sinema var. Serserilik öylesine dizboyu ki, bu sinemalarda seyirci ensesinde, sigara bile söndürülüyor.

Hemen özetleyelim: Beyoğlu İstanbul'un canı, cenneti idi.

Eh, cennete de nasıl gidilecek? Elbet ütülü pantolonla... İsterse kış, süvari yamalı olsun. Gömlek eğer yalnız bir gün giyilmişse idare eder. Ben kıravattan yana, refah içindeyim. Tek bir kıravatım var ama, var. Benden beş yaş büyük kuzenim Mübin'in hediyesi. Kullanılmış falan ama, saf ipek... Lacivert fon üzerine, yamuk kırmızı ve sarı çizgiler var. Arkadaşlarımda tek kıravatı yok... Babalarından kıravat yürütüyorlar.

Ya Aksaray'dan, Laleli'den Beyoğlu'na nasıl mı çıkılacak? Kolay... Şehzadebaşı'na yürüyüp, Harbiye - Fatih tramvayına, Beyazıt'a yürüyüp Maçka - Beyazıt'a binilecek... Bütün o çok tutumlu şartlarımıza karşın, öğrenciye 2 (evet iki) kurşun gibi, ehven bir masraf yiyor.

Ya Beyoğluna çıktuktan sonra ne yapılacak? Taksim - Tünel arası birkaç kez piyasa... Konuşarak - tartışarak... Sonra bir sinema ya da tiyatro... Sonra bir pasta ya da bira... Sonra da dönüş... Önceleri hepsi bu kadardı. Daha sonraki yıllarda program harcama gücüne bağlı olarak çeşitlendi, renklendi. Ömrümüzü güzel anılarla bezedi. Beyoğlundan ben ve arkadaşlarım hiç kopmadık. Hala, her hafta, bizim yazar-çizer oynar takımının "Demirciler Akademisi" toplantılarına katılıyorum.

Politikacı meydan deyince, "dipsiz bir boşluk" anılar... Yıkılarak açılan... Önce İnönü gezisi, sonra Taksim Gezisi denen büyük yeşil alan, eski Topçu kışlası yıkılarak açılmıştır. Politikacı şehir meydanı sözünden, ne anlamak gerektiğini bilmez... Açarda açar. Bir şehir meydanı, Haymana Ovası'na benzememelidir. Bütünlüğü olmalıdır. Örneğin büyüklüğü, başından sonuna bağarak ses işittirecek boyutları aşmamalıdır. Üstü açıktır ama bir şehir meydanının, bir şehirde, çevresi kapalı bir "iç mekan olduğuna" politikacılar öğrenememişlerdir. Öğrenecekleri de yoktur.

■ *Tarlabası Bulvarı*

■ *Rahmi Koç Sanayi Müzesi*
(Fotoğraf: Ersin Alok 2004)

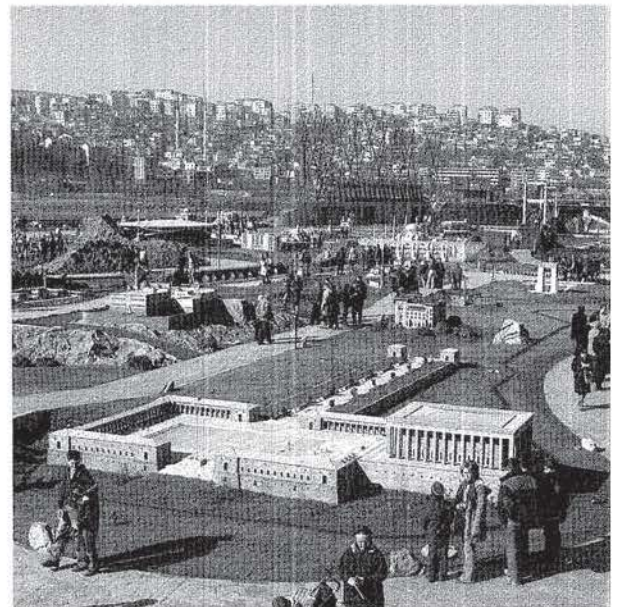

1930'lu yıllarda Lambert tarafından önerilen Piyale Paşa Bulvarı yapılır. Bu arada Kasımpaşa Bahariye Caddesi'ndeki trafik akışı da tek yönlü olarak yeniden düzenlenir. Şehre geliş yönü ise yüzyılların Kasımpaşa Çarşısı'nın içine kaydırılarak uluslararası bir sürat yolunun çıkışı, çarşı içinden geçer hale getirilir. Bu dönemin Beyoğlu için yarattığı ikinci olumsuzluk ise yine 1930'lu yıllarda önerilen ve bir bölümü Refik Saydam Caddesi olarak gerçekleştirilen Tarlabası Bulvarı'nın inşasıdır.

1990'lı yılların başı Sosyal Demokrat projelerin uygulanma yıllarıdır. İstiklal Caddesi araç trafiğinden arındırılır ve yaya yolu haline getirilir. 29 aralık 1990'da Tünel Taksim arasında tek hatlı, nostaljik tramvay seferleri başlatılır. 1988'de yapımına başlanan ve çeşitli idari davalar sonucu yıkımına karar verilen Park Otel'in yıkımına 20 Kasım 1993'de başlanır. Ancak bu arada 2 Nolu Kentsel Park'ta yapımı süren Gökkafe inşaatı devam etmektedir. Hatta yapımı kolaylaştırmak için, Beyoğlu İlçesi sınırları içinde yer alan arsa ve yakın çevresi Beyoğlu'ndan ayrılarak Şişli İlçesi sınırları içine alınır. Bir anlamda Gökkafe yapımcıları da haklıdır, çünkü daha 1960'lı yıllarda Taksim Gezisi içinde yapımına karar verilen İstanbul'un ilk gökdeleninin planlayıcıları bu ülkenin önde gelen mimarlık ve şehircilik uzmanlarıdır. Taksim Otel, The Marmara, Sanayi Odası Binası gibi İstanbul'un binlerce yılda oluşan silüetine fon teşkil eden yapılar Marmara Denizi'nden şehre bakışta Ayasofya, Sultanahmed ve Süleymaniye Cami'lerinin minareleri arasından yirminci yüzyılın bu şehre armağanları gibi

görülmemektedir. Herkesin ve her kültürün bir şehircilik anlayışı ve içinde yaşadığı şehre bir katkısı olması doğaldır. Bu katkının olumlu mu olumsuz mu olduğunu elbette gelecek kuşaklar değerlendirecektir.

2000'li yılların Beyoğlu'sunun deniz ile irtibatı kesiktir, kıyılarının büyük bir bölümü yarı yıkık yapılar ile kamu mülkiyetinde olup çoğunlukla kullanılmayan tesislerle kaplıdır. Çok uzun yıllar sonra Halıcıoğlu ve ötesinde Haliç kıyılarında yapılan Rahmi Koç Sanayi Müzesi ile 2003 içinde kullanıma açılan Mini-atürk, Beyoğlu'dan öte tüm ülkeye hizmet veren başarılı projelerdir. Bu arada eski Sütlüce Mezbahası'nın yenilenme ve kongre merkezi olarak kullanıma açılma çalışmaları da devam etmektedir. Taksim çevresinin beş yıldızlı, Talimhane bölgesinin üç ve dört

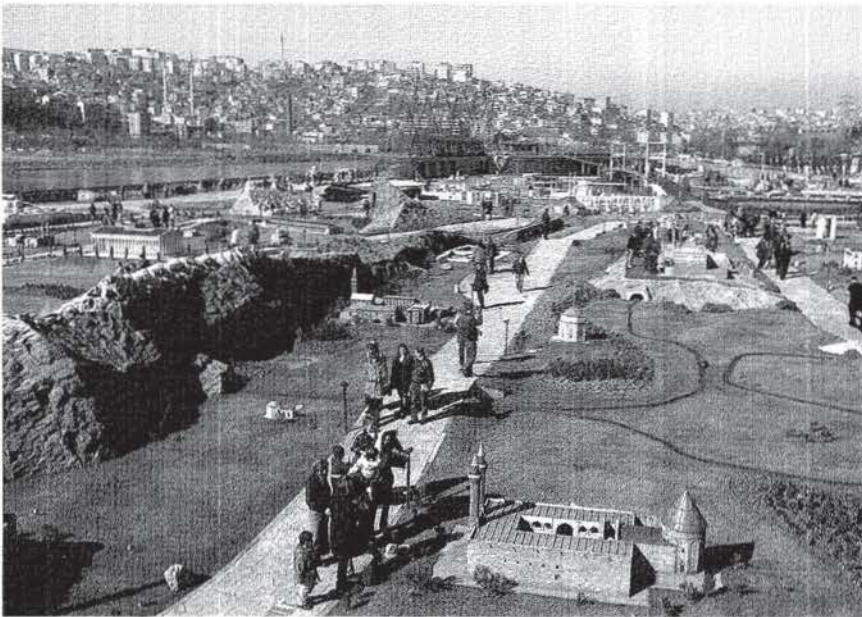

■ *Miniatürk*

yıldızlı oteller bölgesi olmasına paralel olarak, Balıkpazarı ve Çiçekpazarı çevresinde de şehrin tümüne hizmet veren lokantalar ve eğlence yerleri oluşmaya başlamıştır. 1999 sonrası hızlanan bu çalışmaların yine de yeterli olduğunu söylemek zordur. Çünkü nüfusu oniki milyona varan bir şehir için alternatif hizmet alanları yaratılamamış, bu tür yeme içme ve konaklama üniteleri nerede ise kendi bildiğince gelişmişlerdir. İstanbul'un ikibin yıllık iskan alanının değişen yerel yönetimler ve her değişimle yenilen kullanım kararları ile geleceğe taşınması mümkün olamayacaktır. Bu gün Beyoğlu bölgesi büyük gelir uçu-

rumlarına sahip kitlelerin çok yakın mesafelerde birlikte yaşadığı, beklentilerin büyük fakat bu beklentilere cevap verecek kadroların yetersiz olduğu bir kaos içindedir. Toplumun tüm kesimlerinin ve yönetimlerin müştereken mutabakat sağladıkları bir gelişim anlayışı ve planı yoktur. Plan çalışmaları tüm bölgeyi çağdaş kullanıma kavuşturma amacından çok kısa süreli isteklere cevap verme anlayışı üzerine kurulmuştur. Günümüz Beyoğlu'nun uzun süreli, radikal kullanım kararları içeren, büyük yenileştirme ve sıhhileştirme planlarına aciliyetle ihtiyacı olduğu bir gerçektir.

Bu nedenle Taksim de Eminönü de meydan olamamıştır, dibi belirsiz boşluktur.

Cumhuriyetimizin başka bir rahatsızlığı daha, yine Taksim'de nüksettirmiş (tepmiştir). Vahşi boşluğun köşesinde bulunan, çoğumuzun yaşamında anılar bırakmış, Taksim Belediye Gazinosu yıkılarak, yanına park boşluğunu da ısıran, kocaman bir otel binası yaptırılmıştır.

Sonra ortalık bir yere Evlenme Dairesi, caddeye sıra dükkanlar yayıldı. Gün gelir, daha kimbilir neler yapılır?.. Hulumuzdur. Açar açar kapatırız.

Peki bu semt, Taksim adını niçin almıştır?.. Çok basit Taksim, "dağıtım, bölüşdürme" demektir. 1732 yılında bitirilen su şebekesi buradan dağıtılır. Taksimi yapan bina Taksim Meksem'i İstiklal Caddesi girişinin sağından yer alır, taş kapılı, kurşun çatılı, altı köşeli, eski bir yapıdır. Hemen onun yanında ki suyun biriktirdiği depo, Cumhuriyet Anıtı'nın kuzey batısında sınırlar. Anıtın AKM ve Harbiye yönünde binalardan anıdırılmış boşluklar. Bu anlayış, profesyonel, plancı anlayış değildir, politikacı anlayıştır.

Şimdi biraz da, eski günleri yansıtalım... İstiklal Caddesi kalabalığı oldum olası musluktan boşalır gibi, Taksim Meydanı'ndan patlar. Tramvay durağı da hemen oracıktadır.

Durak önemlidir. Hele duraktaki meydan saati, çok önemlidir. Bir bankamızın kumbara biçimindeki bir saatin altında buluşmak formüleleşmiştir. Beşi çeyrek geçse, saatin altında deyince, başka bir söz istemez. Saati İstanbul'un tarihine geçiren olaya, mesleğinden küresel (yani global) üne erişmiş olan dolandırıcımız Sülün Osman'ın marifetidir. Beleş meraklısı bir hımbıla, bu saata "bakma hakkı" satmış bulunmaktadır.

Taksim Stadyumunu nasıl unutulabilirim?.. Adı Stadyumdu ama, burası sadece, bir kışla avlusuymuştu. Ahşap tirübünleri, toplam sekiz bin kişi alırdı. Türk Milli Futbol Takımı tarihteki ilk maçını 26 Ekim 1923 günü, Romanya'ya karşı, bu stadyumda oynamıştı. 1939'a kadar Taksim Stadyumu, İstanbul'un tek resmi ve ciddi spor merkeziydi.

Eğer şimdi sorulursa: "Sahanın çimlerine iyi bakılıyor muydu? Diye... Mahcup olarak verdiğim yanıt, şöyle: "Çim yoktu ki..."

Toprak sahaydı. Yağmurda, çamur deryası olurdu. Çamuru azaltmak için, kölür cururu dökerlerdi. Bir bölümü çakıtaşı gibi sert olan cüruf parçaları, yere düşenin derilerini yırtardı. Tenleri kan ve toprak karışımı bir merhemle kaplanırdı. Bilmez miyim? Pertevniyal Lisesi takımında ben de bu sahada çıkmıştım. Önemli lise maçları da, bu sahada oynanırdı. Çimler, bozulmuyordu ki... Zemin ne kadar çok oynanırsa, o kadar "basılıyordu".

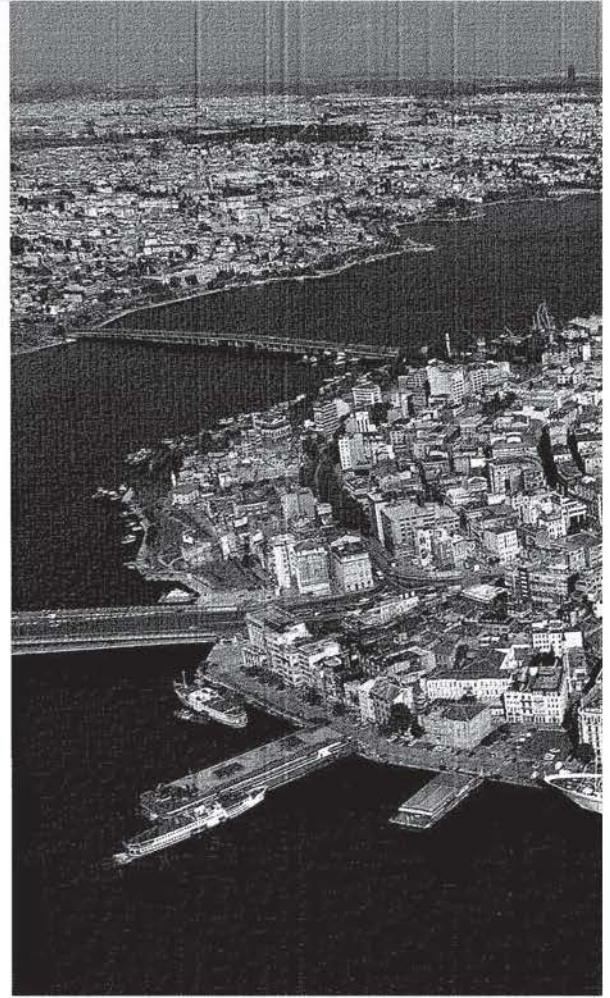
Aydın BOYSAN
İstanbul'un Kuytu Köşeleri
İstanbul 2003

■ Geleceğin Beyoğlu'su

Bizans Döneminden beri Karaköy'den başlayarak Boğaz'a paralel olarak uzanan kıyı yolu, Karaköy'ü Yüksek Kaldırım Caddesi (XIX. yüzyıldan sonra Tünel) ile Galata Kule Kapısı'na ve giderek Taksim'e bağlayan İstiklal Caddesi ve devamındaki Taksim Şişli yolu, Azapkapı ile Kasımpaşa ve Haliç'in kuzey yerleşmeleri arasında ulaşımı sağlayan kıyı yoluna ek olarak, Cumhuriyet döneminde yapılan Azapkapı Şişhane Taksim (Refik Saydam Caddesi) Kabataş Taksim (Gümüşsuyu Caddesi) ve 1984'den sonra yapılan Piyale Paşa Bulvarı ile Tarlabası Bulvarı geleneksel şehir dokusuna aykırı sürat yollarıdır. Tüm dünyada görüldüğü gibi gerek İstanbul Suriçi gerekse Galata suriçi taşıt trafiğine kapalı, yaya trafiğini ön plana alan yerleşmelerdir. Bin yılların genel kabulüne aykırı olarak açılan yeni yollar, yeni kavşakların ve yeni düzenlemelerin yapımını hızlandırmış, taşıt trafiğine kapalı bir özellik gösteren kent dokusunun parçalanmasına yol açmıştır. Yüzyıllardır iç içe yaşayan mahalleler bölünmüş, kent dokusu içinde kesin bölünmeler meydana gelmiştir. Bu yolların böldüğü semtlerde karşılıklı yaya ulaşımı nerede ise imkansız hale gelmiştir.

Kentten megapole dönüşen İstanbul'un ortasında, Haliç'te hala sanayi tesisleri (tersaneler) faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaktadırlar. Diğer taraftan İstanbul yarımadası ve Beyoğlu bölgesinin kültür ve turizm ağırlıklı bir fonksiyona kavuşturulması için geniş boyutlu çalışmalar yapılmaktadır. 2 nolu Kentsel Park içinde gerçekleştirilmeye çalışılan Kongre Vadisi çalışmaları, Salıpazarı Antrepolarını uluslararası bir gezi limanı olarak düzenleme çabaları, Beyoğlu için gündemdeki projelerdir. Bu arada Haliç'in kuzey kıyısında yapılan Rahmi M. Koç Sanayi Müzesi, Miniaturk Gezi Alanı ve eski mezbaha binalarının restorasyonu gibi büyük boyutlu, çağdaş projeler de hizmete girmiş veya girmek üzeredir.

Ancak yine de Perşembe Pazarı ve Karaköy civarı, Şişhane ve Bankalar Caddesi çevresi Türkiye'nin geneline hizmet veren geniş ve düzensiz ticaret alanları olarak kalmaya devam etmektedir. Geçmişte Pera günümüzde Beyoğlu olarak isimlendirilen İstiklal Caddesi ve çevresi kendi bildiğince gelişen bir özel-

lik gösterir. Genellikle Balıkpazarı, Çiçekpazarı ve Nevizâde Sokağı çevresinde yoğunlaşan lokantalar ve eğlence merkezleri giderek İstiklal Caddesi'ni dikine kesen sokaklara doğru yayılmaktadır. Talimhane üç veya dört yıldızlı oteller bölgesi olmasına karşın, önemli sayıda otomotiv yedek parçası satan dükkanlarla da doludur.

Beyoğlu için en acil konu Karaköy İstiklal Caddesi bağlantısını sağlayan Karaköy Meydanı ve Yüksek Kaldırım'ın düzenlenmesidir. Karaköy Meydanı bir trafik meydanıdır. Galata Köprüsü üzerinden gelen yaya trafiğinin Yüksek Kaldırım veya alternatif diğer sokaklar ile Galata ve Tünel'e ulaşması nerede ise mümkün değildir. Burada bulunan ve dünyanın üçüncü metrosu olan yüzylı aşkın tesisi ancak yerini bilenler kullanabilmektedir. Perşembe Pazarı, Karaköy çevresi, Yüksek Kaldırım geceleri ve tatil günleri kullanılması ve gezilmesi zor alanlardır. Öncelikle Karaköy Meydanı yaya öncelikli bir düzenleme ile çözüme kavuşturulmalı, Yüksek Kaldırım ve çevre sokaklarda bulunan yapıların zemin katları lokanta, kafe, sanat galerisi, kitapçı, sahaf, antikacı, hediyelik eşya satı-

şı ve üretimi yapan ve gece geç saatlere kadar açık kalacak ve çevreyi aydınlatıp güvenli hale getirecek iş yerleriyle donatılmalıdır. Sokak veya meydan boyutunda ele alınacak bu projelerde yapıların üst katları konut, bir veya iki yıldızlı otel, kısa vadeli kiralamalara müsait apart otel gibi kullanımlara tahsis edilebilir.

İstanbul özellikle AB ile entegrasyona paralel olarak önem kazanacak ve yeni mekanlara ihtiyaç duyulacaktır. Büyükdere Asfaltı, Maslak çevresi gibi ancak taşıt ile ulaşımın mümkün olduğu alanlar yerine, alt yapısı büyük oranda tamamlanmış, ulaşımı yaya trafiği ile mümkün olan Tarlabası Bulvarı ile İstiklal Caddesi, İstiklal Caddesi ile sahil bandı arasındaki eski yapı stoğu yenilenerek, yapı adası ölçeğinde çeşitli kullanımlara tahsis edilebilir. Bu yenileştirmeler, kesinlikle tek yapı ölçeğinde değil, en azından yapı adası bazında yapılmalı, kesin olarak tüm yapı adasının bodrum katlarının otopark olarak kullanımı mecburiyeti getirilmelidir. Uygun bulunan bazı yapı adaları ise tamamen kaldırılmalı, bunların zemin altı otopark, zemin üstleri ise yeşil alan olarak düzenlenmelidir. Mevcud mülkiyet hukuku içinde çözilemeyen

bu ve benzeri çalışmalar için 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nun 8. maddesi örnek alınarak gereken yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Tepebaşı Bulvarı ile Kasımpaşa Vadisi arasında yer alan büyük konut bölgesi ekonomik kullanımını yitirmiş olması nedeni ile çöküntü içindedir. Yapı stoğunun büyük bir bölümü boş olup, Beyoğlu bölgesini can ve mal emniyeti açısından tehdit etmektedir. Şehrin 30-40 km uzağında yeni konut alanları oluşturulan bir dönemde, şehrin içindeki bu bölgenin yenilenmesinin sağlanması ve bu bölgelerin yeni konut alanları olarak kullanılması büyük ekonomik fayda sağlayacaktır..

Haliç tüm dünya şehirlerinin özlem duydukları doğal bir su yoludur. Tersaneler ve bölgedeki salaş yapılana acilen kaldırılmalı, kıyı şeridinde turizm tesisleri, lokantalar, kafeteryalar, günübirlik tesisler, spor kulüpleri için deniz ile ilgili düzenlemeler müzeler ve açık alan düzenlemeleri yapılmalıdır. Ancak bu düzenlemeler sırasında daha önce Boğaz ve Suriçi sahiyolunun yapımı sırasında yapılan, yerleşim bölgeleri ile kıyı bantının arasına yüksek sürate elverişli

bir trafik yolu yapımı gibi bir hata tekrarlanmalıdır. Mevcud ulaşım yolu küçük iyileştirmelerle aynen korunmalı, ulaşım E5 ve TEM üzerinden, vadi üstlerinden kıyı bandına dik olarak yapılacak bağlantılar ile sağlanmalıdır. Haliç su yolunun etkin bir şekilde kullanılması da ulaşım için bir çözümdür. Gelecekte kıyı yoluna paralel olarak yapılacak bir metro bağlantısı da alternatif bir çözüm olabilir.

Kısaca Beyoğlu Bölgesinin geleceği radikal kararlar gerektiren büyük projelerin yapımına bağlıdır. Sali-pazarı ve Galata liman tesislerinin yenileştirilmesi,

Perşembepazarı sahil bantının düzenlenmesi, Kasım-paşa ve Camialtı tersanelerinin kaldırılması, Çukur-cuma, Firuzaga, Boğazkesen vadisi, Tepebaşı Bulvarı ile Kasımpaşa vadisi arasındaki konut alanlarının yenilenmesi, bu bölgedeki yapılanmaların tek yapı ölçeğinde değil, en az yapı adası ölçeğinde ele alınması gerekmektedir.

Mevcut İmar Kanunu, Yönetmelikler ve İmar Planları böylesi büyük projelerin hayata geçirilmesinin önündeki en büyük engellerdir. İstanbul Suriçi ve Beyoğlu Bölgesi'ni yeniden kente kazanma çalışmalarının kısa

vadeli projeler ve kabuller ile gerçekleşmesi mümkün değildir. Bunun için daha önce bir örneğini Ankara'nın çağdaş kent olarak oluşumunda gördüğümüz İmar İdare Heyeti gibi yerel yönetimler dışında oluşturulacak bağımsız bir kurum gerekmektedir.

Geçmişe bağnazca özlem duymanın, bir milyon nüfuslu bir İstanbul düşlemenin kimseye faydası yoktur. Önemli olan geleceğin nasıl düzenleneceğidir. Üç bin yıllık iskan tarihine sahip olan Galata ve Beyoğlu XXI. yüzyılda nasıl bir yerleşme olacaktır. Bu

güne kadar uygulanan politikaların bizi getirdiği noktaya çözümsüzlük, herkesin kendi bildiğini yapması olmuştur. Artık kesin bir karara varmanın, yeni yöntemler araştırmanın, yeni çözümler geliştirmenin zamanı gelmiştir, hatta geçmektedir. Beyoğlu ve onun zaman içinde oluşturduğu kent dokusu yalnız bizim toplumumuzun değil, tüm dünyanın varlığı ile övünç duyduğu bir yerleşme olmalıdır. İnanıyoruz ki günlük kısır çekimler ve kısa vadeli kişisel çıkarların gözden uzak tutulacağı her türlü girişimi başaracak gücümüz ve bilgimiz vardır. Yeter ki bu konuda bir karar verelim.

■ KAYNAKÇA

- Ahmed Lûtfî 1988
 Ahmed Lûtfî 1989
 Akbulut-Sorguç 1994
 Akin 2002²
 Aksın 1998
 Aktepe 1976
 Akurgal 1988
 Anafarta 1969
 Anafarta 1971
 Arseven 1989
 Ateş 2003
 Atik 2003
 Avcı 1994
 Aygün 1984
 Ayvansarayı 2001
 Ayverdi 1958
 Babinger 2003³
 Bali 1999
 Banduri 1711
 Banoglu 1973
 Barbaro 1976²
 Baytop 1997²
 Beydilli-Şahin 2001
 Beydilli 2003
 Bittel 1969
 Broquière 2000
 Burckhardt 1956
 Cansever 1994
 Cezar 1991
 Choiseul - Gouffier 1782
 Çelik 1986
 Danişmend 1971
 Decei 1968²
 Dionysius 1958
 Dr. Mordtmann 1892
 Dukas 1956
 Duyuran 1953
 Eldem 1977
 Eldem 1974
 Elgözt 1934
 Engin 1995
 Engin 2000
 Erdoğan 1956
 Vak'a - Nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Taribi, Yay. Haz. M. Münir Aktepe, C.X, Ankara 1988
 Vak'a - Nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Taribi, Yay. Haz. M. Münir Aktepe, C.XI, Ankara 1989
 M.Rifat Akbulut - Cem Sorguç "Gazhaneler", *DB İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, s. 377-378
 Nur Akin, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, İstanbul 2002, İkinci Baskı
 Feridun Aksın (Yayın Yönetmeni), *Cumhuriyetin 75 Yılı*, İstanbul 1998, 3 Cilt
 M.Münir Aktepe, *Şem'i dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîbi Mür'it-Tevârîh*, C.I, İstanbul 1976
 Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul 1988
 Niğar Anafarta, *Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları*, İstanbul 1969
 Niğar Anafarta, "İstanbul'daki Eski Sayımlar", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı : 12, Ocak 1971, s. 60-61
 Celal Esat Arseven, *Eski Galata ve Binaları*, Haz: Dilek Yelkenci, İstanbul 1989
 Ahmet Ateş vd. "İstanbul'un Fethine Dair", *Fetihden Önce Fetihden Sonra*, İstanbul 2003, s. 83-124
 Şeniz Atik, "Kadıköy Altıyol'da Arkeolojik Çalışmalar", *Mimar. İst. Yıl.3,Sayı 9* (Yaz 2003), s. 90-93
 Sedat Avcı, "Beyoğlu İlçesi", *DB İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, s. 220 - 221
 Seçil Aygün, "Kurtuluş Savaşının Mekansal Stratejisi ve Ankara'nın Başkent Seçilme Kararının İçeriği", *Tarih İçinde Ankara*, Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Ankara, 1984
 Ayvansarayı Hüseyin Efendi, *İstanbul Camileri*, Haz: Ahmed Nezir Halitekin, İstanbul 2001
 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı Ve Nüfusu*, Ankara 1958
 Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, Çev: Dost Körpe, İstanbul 2003, Üçüncü Baskı
 Rifat N. Bali, "Josef Nasi", *Yapıtları ve Yaşamlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, s. 349, İki Cilt
 Anselmus Banduri, *Impérium Orientale sive Antiquitates Constantinopolitanae... ex variis Graecorum Operibus*, Paris 1711
 Niyazi Ahmet Banoğlu, *Taksim Cumhuriyet Abidesi Şeref Defteri*, İstanbul 1973
 Nicolo Barbaro, *Konstantiniyye Mubâsarası Ruznâmesi*, Çev: Şemseddin T. Diler, İstanbul 1976, İkinci Baskı
 Turhan Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara 1997, İkinci Baskı
 Kemal Beydilli - İlhan Şahin, *Mabmûd Râif Efendi Ve Nizâm-ı Cedide Dâir Eseri*, Ankara 2001
 Kemal Beydilli, *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, İstanbul 2003
 Kurt Bittel, "Bemerkungen über die prahistorische Ansiedlung auf dem Fikirtepe bei Kadıköy (İstanbul)", *İstanbul Mitteilungen*, Bd.19/20 (1969-70), s.1-19
 Bertrand De La Broquière, *Deniz aşırı Seyahat*, Çev: İlhan Arda, İstanbul 2000
 J. Burckhardt, *The Age of Constantine the Great*, New York 1956
 Turgut Cansever, *Ev ve Şehir*, İstanbul 1994
 Mustafa Cezar, *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*, İstanbul 1991
 Auguste Comte Choiseul Gouffier, *Voyage pittoresque dans l'Empire Ottoman, en Grèce, dans le Troade festes de l'Archipel et sur les côtes d'Asie Mineur*, Paris 1782
 Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, İstanbul 1986
 İsmail Hakkı Danişmend, *İzablı Osmanlı Taribi Kronolojisi*, C.I, İstanbul 1971
 A. Decei, "İstanbul / Şehrin Tarihi" *İ.A. C.V.2* İstanbul 1968, s. 1142-1171
 Dionysii Byzantii, *Anaplis Bosphoru*, Haz. R. Güngerich, Berlin 1958
 Dr. Mordtmann, *Esquisse Topographique De Constantinople*, Lille 1892
 Dukas, *Bizans Taribi*, Çev: VL. Mirmiroğlu, İstanbul 1956
 Rüstem Duyuran, "Fethettiğimiz İstanbul", *Arkekt*, C.21, sayı: 1-4 (1953), s. 5-14
 Sedat Hakkı Eldem, *Sı'dabat*, İstanbul 1977
 Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar II*, İstanbul 1974
 Herman Elgözt, *İstanbul Şehrinin Umumi Plânı*, İstanbul 1934
 Vahdettin Engin, "İstanbul Şehir İç Ulaşımında Raylı Sisteme Geçiş: İlk atlı tramvay hatlarının yapılışı", *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara 1995, s. 199-209
 Vahdettin Engin, *Tünel*, İstanbul 2000
 Muzaffer Erdoğan, "Arşiv Vesikalarına Göre İstanbul Baruthaneleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*,

- Ermenya 1988² Ermenya Çelebi Kömürçyan, *İstanbul Taribi*, İstanbul 1988, İkinci Baskı
- Ergin 1934 Osmanlı Nuri Ergin, *İstanbul Şehri Rehberi*, İstanbul 1934
- Erhat 1972 Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 1972
- Erzen 1954 Alif Erzen, "İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri", *Belleten*, XVIII. 70. (Nisan 1954), s. 131-158
- Esin 1992 Ufuk Esin, "İstanbul'un En Eski Buluntu Yerleri ve Kültürleri", *Semavi Eyice Armağanı - İstanbul Yazıları*, İstanbul 1992, s. 55-68
- Evliya 2003 Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz: Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, İstanbul 2003
- Eyice 1958 Semavi Eyice, "Byzantion", *T.A.*, IX, s.130 vd.
- Eyice 1964 Semavi Eyice, *Cristoforo Buendelmonti ve İstanbul'un En Eski Resmi*, İstanbul 1964
- Eyice 1965 Semavi Eyice, "İstanbul'un Mahalle ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme", *Türkiyat Mecmuası*, sayı : XIV., İstanbul 1965, s. 199-216
- Eyice 1968² Semavi Eyice, "İstanbul'un Tarihi Eserleri", *İ.A. C.V/2*, İstanbul 1968, İkinci Baskı, s. 1214/44-144
- Eyice 1969 Semavi Eyice, *Galata ve Kulesi*, İstanbul 1969
- Eyice 1969^a Semavi Eyice, "Galata", *Türk Ansiklopedisi*, C.XVII, Ankara 1969, s.116-17
- Eyice 1976 Semavi Eyice, *Bizans Devrinde Boğaziçi*, İstanbul 1976
- Eyice 1994 Semavi Eyice, "Galata", *DB İstanbul Ansiklopedisi*, C.III, s. 348-49
- Eyice 1994^a Semavi Eyice, "Arap Camii", *DB İstanbul Ansiklopedisi* C.I, s. 294-295
- Francis 1993² Francis, *Şehir Düştü*, Çev: Kriton Dinçmen, İstanbul 1993, İkinci Baskı
- Fıratlı 1958 Nezih Fıratlı, "Müzedden ve İstanbul'dan Haberler", *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*, No:8, İstanbul 1958, s. 29-32
- Genel 2000 *2000 Genel Nüfus Sayımı*, Ankara 2002
- Genim 1978 M. Sinan Genim, "Mihrapli ve Minberli Namazgâhlar", *Fifth International Congress of Turkish Art*, Budapest 1978, s. 339-345
- Genim 1980 M.Sinan Genim, "Fetihinden Lale Devrine Kadar İstanbul'un İskanı, İskan Özellikleri, Mesken Tipleri", İ.Ü. Ed. Fak., Türk İslam Sanatı Kürsüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1980
- Grelot 1681 Guillaume Joseph Grelot, *Relation nouvelle d'un Voyage de Constantinople*, Paris 1681
- Gyllius 1997 Petrus Gyllius, *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, Çev: Erendiz Özbayoglu, İstanbul 1997
- Gyllius 2000 Petrus Gyllius, *İstanbul Boğaziçi*, Çev: Erendiz Özbayoglu, İstanbul 2000
- Heberer 2003 Michael Heberer, *Osmanlıda Bir Köle*, Çev: Türkis Noyan, İstanbul 2003
- Herodot 2002 Herodotos, *Herodot Taribi*, Çev: Müntekim Ökmen, İstanbul 2002
- Hovhannesyan 1997² Sarkis Sarraf Hovhannesyan, *Payıtabi İstanbul'un Tarihçesi*, İstanbul 1997, İkinci Baskı
- Hünernâme 1584 *Hünernâme I*, Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı, H. 1523
- İşin -Tanman 1994 Ekrem İşin - Baha Tanman, "Galata Mevlevihanesi", *DB İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, s. 362 vd.
- İbn Batuta 1983 Muhammed Et-Tanci, *İbn Batûta Seyahatnamesi*, İstanbul 1983
- İorga 2003 N. İorga vd., "İstanbul'un Zaptı Hakkında İhmal Edilmiş Bir Kaynak", *Fetihden Önce Fetihden Sonra*, İstanbul 2003, s. 67-82
- İstanbul 1944 *Güzelleşen İstanbul*, İstanbul 1944
- İstanbul 1949 *Cumhuriyet Devrinde İstanbul XX inci Yıl*, İstanbul 1949
- İstanbul 1952 *İstanbul Albümü*, İstanbul 1952
- İstanbul 1954 *İstanbul Albümü II 1950-53*, İstanbul 1954
- İstanbul T. *İstanbul'un Kitabı*, İstanbul Tarihsiz
- İşli 1994 H. Necdet İşli, "Okmeydanı Tekkesi" *DB İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI.s.124
- İşli 2002 E. Nedret İşli, "İstanbul'un Mahalle İsimlerine Ait Kaynaklar ve 1876 - 1877 Tarihli " Esâmi-i Mahallât", *İstanbul*, Ocak 2002, Sayı : 40 S. 71-77
- Kaplan 1999 Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, İstanbul 1999
- Kara 1994 H. Fahrünnisa Ensari Kara, "Silahtarağa Elektrik Santrali" *DB İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, s. 554-55
- Katircioğlu 2000² F. Muhtar Katircioğlu, *Yeryüzü Suretleri*, İstanbul 2000, İkinci Baskı
- Kâtip Çelebi 1732 Katip Çelebi, *Cibannüma*, İstanbul, 1732
- Kayserilioğlu 1998 R. Sertaç Kayserilioğlu, *Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay*, 2 Cilt, İstanbul 1988
- Kerametli 1997 Can Kerametli, *Galata Mevlevihanesi*, İstanbul 1977

- Koçu 1958
Köprülü 1986²
Kuban 1996
Kunter 1958
Kuran 1986
Lambert 1934
Lequenne 1991
Lotter 1770-78
Mallet 1686
Matrakçı Nasuh 1537
Melling 1809-19
Millingen 2003
Oberhummer 1902
Orhonlu 1956
Ostrogorsky 1981
Öz 1965
Pardoe 1839
Pamukciyan 2003
Poole 1988²
Prokopios 1994
Prokopius 2001
Prost 1953
Ramazanoğlu 1946
Sakaoglu 1999
Schneider Nomidis 1944
Stewiğ 1965
Tancoigne 2003
Tanışık 1945
Tavernier 1984
TAY 2000
Tekeli 1994
Tezcan 1989
Toprak 1994
Tursun Bey 1977
Tutel 1995
Umar 1993
Uzunçarşılı 1957
Ünsal 1969
Villehardouin
Valenciennes 2001
Von Reben 1764
Wratislaw 1981
Yenal 2003
Yenen Kayserilioglu 1994
- Reşad Ekrem Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası IV*, İstanbul 1958, s. 39 - 90
M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul 1986, İkinci Baskı
Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, İstanbul 1996
Halim Baki Kunter, "Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskani ve Nüfusu", *Vakıflar Dergisi IV*, Ankara 1958, s. 241-245
Abdullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986
J. H. Lambert, *İmar Raporu*, İstanbul 1934
Fernand Lequenne, *Galat'lar*, Çev: Suzan Alberk, Ankara 1991
Tobias Conrad Lotter, *Plan von Constantinople*, Augsburg 1770-78
Alain Manesson Mallet, *Der Grundriss von Constantinople*, Frankfurt 1686
Matrakçı Nasuh, *Mecmua-i Menazil*, İ.Ü. Kitaplığı, T.5954
Antoine Ignace Melling, *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore - après les de M.Melling. avec un texte redigé par M. Lacretelle*, Paris 1809-19
Alexander Van Millingen, *Konstantinopolis*, Çev: Aykut Gürçağlar, İstanbul 2003.
Eugen Oberhummer, *Konstantinopel unter Suleiman dem Grossen, aufgenommen im Jahre 1559 durch M.Lorich aus Flensburg*, München Oldenburg 1902
Cengiz Orhonlu, "Fındıklı Semtinin Tarihi Hakkında Bir Araştırma", *İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, C. VIII, Sayı : 11-12, s.51-70
Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara 1981
Tahsin Öz, *İstanbul Camileri II*, İstanbul 1965
Miss Julia Pardoe, *Beauties of the Bosphorus*, London 1839
Kevork Pamukciyan, *Zamanlar, Mekânlar, İnsanlar*, Yay. Haz. Osman Köker, İstanbul 2003
Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, Çev: Can Yücel, Ankara 1988, İkinci Basım
Prokopios, *Yapılar (Birinci Kitap)*, Çev: Erendiz Özbayoglu, İstanbul 1994
Prokopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çev: Orhan Duru, İstanbul 2001
Henri Prost, *İstanbul'un Yeni Çebresi*, İstanbul 1953
Muzaffer Ramazanoğlu, *Sentiren ve Ayasofyalar Manzumesi*, İstanbul 1946
Necdet Sakaoglu, *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul 1999
A.M.Schneider - M.Is. Nomidis, *Galata*, İstanbul 1944
Reinhard Stewiğ, *Bizans Konstantinopolis İstanbul*, Çev: Ruhi Turfan-M.Ş. Yazman, İstanbul 1965
J.M. Tancoigne, *İzmir'e, Ege Adalarına ve Girit'e Seyahat*, Çev: Ercan Eyüpoğlu, İstanbul 2003
İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1945, 2 Cilt
J.B.Tavernier, Topkapı Sarayında Yaşam, Çev: Perran Üstündağ, İstanbul 1984
Türkiye Arkeolojik Tarihbat Raporu, Haz: Oğuz Tanındı, Mihriban Özbaşaran, vd. İstanbul 2001
İlhan Tekeli, "Gecekondu", *DB İstanbul Ansiklopedisi*, C.III, s.381-85
Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*, İstanbul 1989
Zafer Toprak, "Nüfus", *DB İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI, s.107 -118
Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-feth*, Haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977
Eser Tutel, "Haliç Sularında Yolcu Vapurları", *İstanbul*, Ekim 1995 Sayı : 15 s. 39 - 45
Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihî Adlar*, İstanbul 1993
İsmali Hakkı Uzunçarşılı, "İstanbul ve Bilâd-ı Selâse Denilen Eyüp, Galata ve Üsküdar Kadınlıkları", *İstanbul Enstitüsü Dergisi III*, İstanbul 1957, s. 25-32
Behçet Ünsal, "İstanbul'un İman ve Eski Eser Kaybı", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II*, İstanbul 1969, s. 6-61
Geoffroi de Villehardouin - Henri de Valenciennes, *Konstantinopolis'te Haçlılar*, Çev: Ali Berktaş, İstanbul 2001
Johann Baptist Von Reben, *Bosphorus Thracicus*, Nuremberg 1764
Baron W.Wratislaw, *Anılar "16.Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler"*, Çev: M. Süreyya Dilmen, İstanbul 1981
Engin Yenal, *Bir Zamanlar Türkiye*, İstanbul 2003
Mehmet Yenen / Sertaç Kayserilioglu, "Tünel", *DB İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII. s.308-309